T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

İBÂDET HÜKÜMLERİ AÇISINDAN İBN ACÎBE'NİN EL-BAHRU'L MEDÎD ADLI TEFSİRİ

HASAN ÖZGÜR ÖZDEMİR

1218253107

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. MUSTAFA ŞENTÜRK

EDİRNE 2023

ÖZET

İBÂDET HÜKÜMLERİ AÇISINDAN
İBN ACÎBE'NİN EL-BAHRU'L MEDÎD ADLI TEFSİRİ

Yazarı: Hasan Özgür ÖZDEMİR

Ahkâm âyetleri fıkhî bir ayrıma tabi tutulduğunda kendi içerisinde üç kısımda tasnif edilmiştir. Bunlar; *ibadât*, *muâmelât* ve *ukûbât* ile ilgili âyetlerdir. Ahkâm âyetlerinin sayısı ve tasnifinde farklı görüşler bulunmaktadır. Buna göre Kur'ân'da 200 ile 800 arasında değişen ahkâm âyeti olduğu belirtilmiştir. Bu çalışmada İbn Acîbe el-Haseni'nin (ö.1224/1809), el-*Bahru'l Medîd* adlı eserinde ahkâm âyetleri çerçevesinde sadece *ibâdet* hükümlerine yaklaşımı ele alınmıştır.

İçerik bakımından son derece zengin olan *el-Bahru'l Medîd* "işârî tefsir" sınıfından kabul edilmiştir. Bu sebeple İbn Acîbe, tefsirinde ahkâm âyetleri geldiğinde fıkıh hükümlerine özetle yer vermiş, delil ve detaya fazla girmemiş ve genelde o konuda varılan fıkhî hükmü zikretmekle yetinmiştir. Kendisi Mâlikî mezhebine tabi olmakla birlikte diğer mezheplerin görüşlerine de yer vermiştir. Bu görüşlere yer verirken mezhep taassubunda bulunmamıştır. Hatta zaman zaman diğer mezheplerin görüşlerinden yana tercih kullandığı olmuştur. Tefsirin ana hedefi fıkhî meseleleri detaylıca vermek olmadığı için, İbn Acîbe ilgili âyetlerin tefsirinde özet bilgiyle yetinmiştir.

Bu çalışma giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde İbn Acîbe'nin hayatı, ilmi kişiliği, itikadî yönü ve tefsir metodu ele alınmıştır.

Birinci bölümde usûl-ü fıkhın temel konularına (Kitap, Sünnet, İcmâ, Kıyas vs.) bakışı ve mezheplerin görüşlerine yer vermesi hakkında bilgilere yer verilmiştir.

İkinci bölümde İbn Acîbe'nin bedenî ve mâlî ibâdetler olarak adlandırılabilecek olan abdest, namaz, oruç, hac ve zekât vs. ile alakalı ahkâm âyetlerine yaptığı yorumlar; âyetlerden çıkarılan hükümler ve bu hüküm âyetlerine işârî yorumları özet olarak ele alınmıştır.

Sonuç bölümünde İbn Acîbe'nin *el-Bahru'l Medîd* isimli işârî tefsirinde ibâdetler ile ilgili hükümlere yaklaşımı özetle verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, İbadet, İbn Acîbe, el-Bahru'l-Medîd, İşârî Tefsir, Ahkâm Âyetleri.

ABSTRACT

IBN AJIBA'S EXEGESIS NAMED AL-BAHR AL-MADEED IN TERMS OF THE PROVISIONS OF WORSHIP

When the verses of Ahkam are subjected to a legal distinction, they are classified in three parts. These; These are the verses about worship, treatment and uqubat. There are different views on the number and classification of Ahkam verses. Accordingly, it is stated that there are verses of judgment in the Qur'an ranging from 200 to 800. In this study, the approach of Ibn Acîbe el-Haseni (d.1224/1809) to the provisions of worship only within the framework of the verses of judgment in his work *al- Bahr al-Madid* is discussed.

Al- Bahr al-Madid, which is extremely rich in content, has been accepted from the class of "ishari tafsir". For this reason, Ibn Acîbe briefly included the provisions of fiqh in his tafsir when the verses of judgment came, did not go into too much evidence and detail, and generally only sufficed to mention the jurisprudence reached on that subject. Although he is a follower of the Maliki sect, he also included the views of other sects. While giving place to these views, he did not make any sectarian bigotry. In fact, he sometimes preferred the views of other sects. Since the main aim of the tafsir is not to give detailed information about the fiqh issues, Ibn Acîbe has contented himself with the summary information in the tafsir of the related verses.

This study consists of an introduction and two parts. In the introduction part, Ibn Acîbe's life, scientific personality, creed, and exegesis method are discussed.

In the first chapter, information is given about the view of the main subjects of the method of fiqh (Book, Sunnah, İcmâ, Kıyas etc.) and the views of the sects.

In the second part, ablution, prayer, fasting, pilgrimage, and zakat, etc., which can be called physical and financial worships of Ibn Acibe. In this article, the interpretations he made to the verses related to the law, the provisions extracted from the verses and his interpretations of these verses of judgment were briefly discussed.

In the conclusion part, Ibn Acîbe's approach to the provisions related to worship in his ishari interpretation named *al- Bahr al-Madid* is given in brief.

Keywords: Tafseer, Worship, Ibn Ajiba, al-Bahr al-Madeed, Sufî Interpretation, Qur'anic Verses on Justice.

Kısaltmalar

a.g.e. : Adı geçen eser

a.s : Aleyhisselam

b. : Bin, İbn= Oğlu

bk. : Bakınız

c. : Cilt

(c.c) : Celle celâlühû

h. : : Hicrî

Hz. : Hazret-i

k.s. : Kuddise sırruhû

m. : Milâdî

Müt. : Mütercim

nr. : Numara

s. : Sayfa

(sas) : Sallallahü aleyhi ve sellem

(ra) : Radıyallahu anhü

(rah) : Radıyallahu anhâ

(rah) : Rahimehüllah

Tahk. : Tahkik eden

trc. : Tercüme eden

vd. : Ve devamı

ÖNSÖZ

Hamd, bize bilmediklerimizi öğreten, hakkı hak bilip bâtılı da bâtıl olarak görmemiz için Kur'ân'ı Kerîm'i gönderen Allah'a; salât ve selâm ise Peygamberimiz Hz. Muhammed'e (sas), âline ve ashâbına olsun.

Allah (cc), insanlığa gönderdiği son kitap Kur'ân'ı Kerîm ve son Peygamber Hz. Muhammed (sas) ile dosdoğru yolun sınırlarını çizmiş, *"Peygamber size ne verdiyse onu alın, size ne yasakladıysa ondan sakının"*[1] buyurarak da Allah'ın Rasûlü'ne uyulmasını farz kılmıştır. Bu sebeple Kur'ân'ı Kerîm'de, Sahâbe'den "*tefakkuh*"[2] (Allah'ın murâd-ı ilâhîsini, Hz. Peygamber'den öğrenerek kendi hayatlarına geçirmesi) istenmiş, sahâbîler de dînî bilgileri Hz. Peygamber'den alıp yaşamış, bir sonraki nesil olan Tabiîler'e aktarmış ve bu aktarım silsile ile bizlere kadar ulaşmıştır.

Yazılan tüm tefsirlerin hatta İslâmî alanda yazılan tüm eserlerin gayesi, Hz. Peygamber'e indirilen ve vahiy kâtiplerince yazılan Kur'ân'ı Kerîm'i anlamak ve anlaşılanı yaşamaktır. Kur'ân'ı anlama çabaları kimi zaman tefsir kimi zaman da fıkıh alanında kendisini göstermiştir. Hiç şüphe yok ki, bu ilimlerle meşgul olan âlimler uğraştıkları alanda büyük çaba göstermişler, çaba ve vüs'atleri nispetince kendilerinden sonra gelenlere vahyi anlamada kandil olmuşlar ve vahyin nurundan nasipleri kadar pay almışlardır. Bu âlimlerden biri olan İbn Acîbe, Kur'ân'ı anlama gayretinin meyvesi olarak *el-Bahru'l-Medîd* isimli tefsiri kaleme almıştır.

19. yüzyılın önemli müfessirlerinden olan İbn Acîbe, *el-Fehrese* adlı eserinde zikrettiği üzre, Fıkıh ilmini hocası Seyyid Muhammed Cenevî el-Hasenî'den[3] (ö. 1200/1786) tedrîs etmiş olup, bu alandaki yetkinliğini tefsirine yansıtmaya çalışmıştır. Aynı zamanda onun kelâmî ve tasavvufi görüşlerine de tefsirinde yer vermiştir.

İbn Acîbe çok yönlü bir âlim olduğu için onun tefsiri birçok özelliği barındırmaktadır. Çalışmamızın ana konusu, İbn Acîbe'nin tefsirini merkeze alara onun daha ziyade fakihlik yönünü gün ışığına çıkarmaktır. Bu çalışmada, onun Fıkıh kitaplarındaki ibâdet başlığı altında işlenen konulara yaklaşımı, tefsir metodu, usul-i fıkhın konularına yaklaşımı işlenecek ve ibâdet içerikli âhkam ayetlerine getirdiği işârî yorumlarına yer verilecektir.

Çalışmamızın hazırlanması sürecinde bu tezin danışmanlığını yapan, ilmi yanında hikmetinden de istifade ettiğim, zorlandığım her bir noktada beni sabırla yönlendiren muhterem

[1] Haşr, 59: 7.
[2] Tevbe, 9: 122.
[3] İbn Acîbe, *el-Fehrese*, s.85.

hocam Prof. Dr. Mustafa Şentürk'e hürmet ve şükranlarımı sunarım. Bu vesile ile İslâmî ilimleri bize öğreten, aynı zamanda sevdiren Ahmet Karayılan hocamıza şükranlarımı sunmayı üzerime borç addederim. Ayrıca yardımlarını esirgemeyen kıymetli meslektaşlarım ve arkadaşlarım Ali Söyler, Osman Söyler ve Muhammed Taştan'a en içten teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....I
ABSTRACT.....III
KISALTMALAR.....IV
ÖNSÖZ.....V
İÇİNDEKİLER.....VII

GİRİŞ

I. Çalışmanın Konusu, Kapsamı, Önemi, Amacı, Yöntemi ve Kaynakları ……....1

II. İbn Acîbe'nin Hayatı ve Tefsire Dâir Eserleri …….....3

III. el-Bahru'l-Medîd'in Kaynakları ve İbn Acîbe'nin Tefsir Metodu …….....10

III.1. el-Bahru'l-Medîd'in Kaynakları.....10

III.2. el-Bahru'l-Medîd'te Kur'ân'ı Kur'ân'la Tefsir Yöntemi...…….....12

III.3. el-Bahru'l-Medîd'te Kur'ân'ı Sünnet ile Tefsir Yöntemi...…….....…13

III.4. el-Bahru'l-Medîd'te Kur'ân'ı Sahâbe ve Tâbiûn Görüşleri ile Tefsir Yöntemi...…....14

III.5. el-Bahru'l-Medîd'te İşârî Tefsir Yöntemi…..……..15

IV. İbn Acîbe'nin el-Bahru'l-Medîd'te Temel Bazı Kur'ân İlimlerine Yaklaşımı.....16

IV.1. el-Bahru'l-Medîd'te Nesh Meselesine Yaklaşım.…….....16

IV.2. el-Bahru'l-Medîd'te Sebeb-i Nüzûl'e Yaklaşım…….....18

IV.3. el-Bahru'l-Medîd'te Kırâatler'e Yaklaşım....…….....19

IV.4. el-Bahru'l-Medîd'te Münâsebâtü'l- Kur'ân'a Yaklaşım...…….....20

BİRİNCİ BÖLÜM
FIKIH USÛLÜNE YAKLAŞIMI AÇISINDAN
EL-BAHRU'L MEDÎD

1.1. el-Bahru'l-Medîd'te Fıkh'ın Kaynakları Meselesi...……...…….……22

1.1.1. Kitap…….…….....22

1.1.2. Sünnet…….…….....23

1.1.3. İcmâ…….…….…….....25

1.1.4. Kıyas……...…….…….....…27

1.1.5. Şer'u men Kablenâ……...…….....…29

1.2. el-Bahru'l Medîd'te Mezheplere ve Görüşlerine Yaklaşım……...…….....30

1.2.1. Mezheplerin Görüşlerini Delilsiz Aktarması…….…….....31
1.2.2. Mezheplerin Görüşlerini Delili ile Aktarması…….……...…32
1.2.3. Tek Bir Mezhebin Görüşünü Aktarması……..……...…35
1.2.4. Mezhebin Görüşünü Tenkit Etmesi……...……..…...…36
1.2.5. Tercihte Bulunması……..……..……..…….…..37

İKİNCİ BÖLÜM
TEMEL İBÂDET HÜKÜMLERİNE YAKLAŞIMI AÇISINDAN
EL-BAHRU'L-MEDÎD

2.1. Tahâret/Temizlik ……..…….……..40
2.1.1. Abdest …….……...…….....41
2.1.2. Teyemmüm …….…….....44
2.1.3. Gusül ……...…46
2.1.4. Hayız ……...……47
2.2. Namaz…….…..…….…..…..48
2.2.1. Namaz Vakitleri ……..50
2.2.2. Namazda Kıbleye Yönelme / İstikbâl-i Kıble……...……52
2.2.3. Namazların Kısaltılması / Seferîlikte Namaz..…….……54
2.2.4. Korku Namazı / Savaş Halinde Namaz ……...…56
2.2.5. Cuma Namazı …….…….59
2.2.6. Setr-i Avret ……..60
2.2.7. Secde ……...61
2.2.8. Kıraat ……..…….62
2.2.9. Besmelenin Hükmü ……64
2.2.10. Namazda Fâtiha'yı Okumanın ve Âmin Demenin Hükmü…….65
2.3. Zekât ……67
2.3.1. Zekât Verileceği Sınıflar ……69
2.4. Oruç …….……..……...…72
2.4.1. Orucun Farz Oluşu ……...…...73
2.4.2. Orucun Başlangıç ve Bitiş Vakti ……...……..……74
2.4.3. İ'tikâf.…….……...……75
2.5. Hac ve Umre…….…….…...76
2.5.1. Haccın Vakti……77
2.5.2. Arafat ve Müzdelife Vakfesi …….…. 78

2.5.3. Ziyaret Tavafı ……..79
2.5.4. Şeytan Taşlama……...…….80
2.5.5. Hedy……..…80
2.5.6. Safâ Merve……...…82
2.5.7. İhsâr…….…… 83
2.5.8. İhram Yasakları ……...…84
2.6. Kurban/Udhiyye ……..……87
2.7. Keffâretler ……... 89
2.7.1.Yemin Keffâreti ……...89
2.7.2. Zıhâr Keffâreti…… 94
2.7.3. Hatâen Adam Öldürme Keffâreti ……...…….96
SONUÇ ……...…….99
KAYNAKÇA 105

GİRİŞ

I. Çalışmanın Konusu, Kapsamı, Önemi, Amacı, Yöntemi ve Kaynakları

Kur'ân'ı Kerîm; okunmak, idrak edilip ahkâmı yaşanmak için, insanlığa yaklaşık yirmi üç yılda Hz. Muhammed (sas) vâsıtasıyla sunulmuş ilâhî kitaptır.

Hz. Muhammed, vahyin ilk muhatabı olarak Kur'ân'ı Kerîm'i en güzel şekli ile yaşayarak, murâd-ı ilâhî'yi teblîğ ve tebyin/tefsir etmiştir. O'nun izini takip eden Sahâbe, bu tefsiri Tâbiûn'a aktarmış sonra gelenler de bu bilgileri tedvin etmişlerdir. Böylece Tefsir İlmi ortaya çıkmıştır.

Zaman içerisinde tefsir ilmi genişleyerek *Rivâyet, Dirâyet, İşârî* ve bütün bu yöntemleri barındıran tefsirler ortaya çıkmıştır. Bu tefsir çeşitleri içerisinde *işârî tefsir*; savunanları tarafından mücâhede ve müşâhede ile ârif kimselerin âyetlerin içerisindeki gizli manaların tespit edilmesine çalışılması olarak tanımlanmıştır.

İbn Acîbe zâhirî mana zikredilmeden bâtınî mananın zikredilmesinin kabul edilemeyeceğini söylemiş ve bu görüşünü tefsirine de yansıtmıştır. Bu sebep ile *el-Bahru'l-Medîd* hem zâhirî hem de bâtınî manaları ihtiva etmesi açısından önemli bir tefsirdir.

İbn Acîbe Fas'ta yetişmiş, âlim kimliği yanında tasavvufî kişiliği de bulunan kıymetli bir müfessirdir. Dinin zâhirîne bağlı kalınmadan tasavvufun hakikatine ulaşılmayacağını savunmuştur. Kırk yedi yaşına kadar Şer'î ilimler ile meşgul olmuş bu yaştan sonra Şâzeliyye tarîkatına intisap etmiştir. İbn Acîbe *el-Bahru'l-Medîd'*i, isimli tefsiri yazma gayesini hocasının tavsiyesi üzerine "zâhir ehlinin yaptığı açıklamalarla bâtın ehlinin işaretlerini bir araya toplayan bir tefsir" olarak açıklamıştır. Bu çalışmamızla ibâdetlerdeki ahkâm âyetlerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktır. Müellifimiz, Mâlikî olmasıyla beraber bu mezhebin dışındaki görüşlere de yer veren hatta kimi zaman diğer mezheplerin görüşünü benimseyen birisi olarak, fıkhı uygulamalarını ve düşüncelerini ortaya koymaktadır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu alan da herhangi bir çalışma yapılmamıştır. İbn Acîbe'nin ibâdetlerdeki ahkâm âyetlerine bakışını, gün yüzüne çıkarmak isteğimizdir.

Kur'ân-ı Kerîm'de ahkâm âyetleri üzerine yapılan çalışmaların, genel olarak Ahkâmu'l-Kur'ân başlığı altında tüm ahkâm âyetlerinin incelendiği görülürken, bazı çalışmaların ise konu merkezli yöntemle çalışıldıkları görülmüştür. Biz de bu çalışmamızda ikinci yolu tercih ederek İbn Acîbe *el-Bahru'l-Medîd* adlı eserinde ibâdetler hükümleri ile sınırlı tutarak muâmelât ve ukûbât konularına değinmedik.

İşârî tefsîr akımı, bilhassa İbn Arabî geleneğine bağlı Sadreddîn Konevî (ö. 673/1274) gibi ünlü bazı sûfîlerin âyetleri *ilhâmî/irfânî/keşfî* tecrübeleriyle tevîl ettiği tefsîr biçimi olarak kabul edilmektedir. Bu yorumlar muhtelif zamanlarda özellikle İbn Teymiyye (ö.728/1328) ve takipçileri tarafından şiddetli bir şekilde tenkid edilerek "bâtıl yorum" olarak vasıflandırılmıştır. Aliyyü'l-Kârî (ö. 1014/1605) gibi bazı zâhir ulemâsı ise alanın bazı görüşlerini ve şahsiyetlerini tenkide tabi tutulmuştur. *el-Bahru'l Medîd* ise Bursevî (ö. 1137/1725) ve Âlûsî (ö. 1270/1854) tefsîriyle birlikte Gazzâlî (ö. 505/1111), Râzî (ö. 606/1210) ve Süyûtî (ö. 911/1505) gibi âlimlerin temsil ettiği, bir yandan zâhire sıkı sıkıya bağlı öte yandan mutedil manevî ve bâtınî yorumları dışlamayan yakın zamandaki geleneğin mühim bir temsilcisi olarak önem arz eder. Bu çalışma, zâhire sıkı sıkıya bağlı olan İbn Acîbe'nin bu yönünü tedkîk etmeyi amaçlamakla birlikte, özellikle ibâdet ahkâmı ile ilgili âyetlerdeki yöntemini ele alacaktır.

Çalışmanın temel amacı İbn Acîbe'nin *el-Bahru'l-Medîd* isimli, işârî olduğu kadar rivâyet, dirâyet ve ahkâm yönünden de içerikli olan tefsîrinin ibâdet hükümleri açısından incelenmesidir. Böylece işârî kabul edilen bir tefsîrin ibâdetlerde zâhirî ahkâmı nasıl ele aldığı tespit edilmiş olacaktır.

El-Bahru'l Medîd ile ilgili bu çalışmaya karar vermeden önce, bu eserle ilgili herhangi bir çalışma yapılıp yapılmadığını tesbit edebilmek amacıyla başta Yükseköğretim Kurulu'nun (YÖK) Başkanlığı'nın Tez Merkezi ve İSAM veri tabanında bir tarama yaptık. Daha önce bu eser, ibâdet hükümleri açısından çalışılmadığı için bu çalışmayı yapmaya karar verdik.

Çalışmamız da Arapça kaynaklar olmak üzere; *el-Bahru el-Bahru'l Medîd Medîd* Kahire 1999, *el-Fehrese*, *el-Bahru'l-Medîd/İbn Acîbe Tefsîri*, (trc. Dilaver Selvi), Türkçe kitap, tez, makale ve ansiklopedi maddelerinden de istifade edilmiştir. Ayrıca

ilgili makale, lisansüstü tez ve eserlere müracat edilmiştir. Açıklamaya muhtaç olan teknik terimler için ilgili usûl kaynakları ile lügat ve ansiklopedi maddelerine başvurulmuştur. Çeşitli meşhur ahkâm tefsirleri ve fıkıh kitaplarından istifade edilmiştir. Özellikle Kurtubî'nin *el Camî li-Ahkâmi'l-Kur'ân,* Serahsî, Şemsü'l-Eimme, *el-Mebsût*, İbn Âbidîn, *Reddü'l Muhtâr*, adlı eserlerine müracaat edilmiştir. Bölümlere ayrılma işi fıkıh kitapları esas alınarak yapılmıştır.

II. İbn Acîbe'nin Hayatı ve Tefsire Dâir Eserleri

II.1. İbn Acîbe'nin Hayatı

Müellifimizin ismi Abdullah Ahmed b. Muhammed b. el-Mehdî'dir. Nesebi ise "Abdullah Ahmed b. Muhammed b. el-Mehdî b. el-Hüseyin b. Muhammed b. Acîbe el-Haccûci"dir.[4] Şâzelî tarikatına mensup olduğu için "eş-Şâzelî" nisbesiyle anılmaktadır. Ayrıca "Sûfî," "Müfessir", "Arifibillah" ve "eş-Şeyh" unvanları ile de zikredilmektedir. İbn Acîbe, 1161/1748'da yılında, Tanca ile Tıtvân arasında yaşayan Encera kabilesine ait E'cebîş köyünde doğmuştur.[5]

İbn Acîbe'nin soyu, Peygamber Efendimiz'in (sas) torunu Hz. Hasan'a (ra) dayanmaktadır. Bu sebeple "Şerif" sıfatına sahiptir. İbn Acîbe *el-Fehrese* adlı eserinde bunun kendince delillerini ortaya koymuştur.[6]

İbn Acîbe'nin dedesi olan el-Mehdî b. Hüseyin'in; Muhammed, Ahmed ve Hüseyin isminde üç oğlu olmuştur. Bunlardan Muhammed b. Mehdî, İbn Acîbe'nin babası olup hicrî 1196/1782'de vefat etmiştir. Bu zatın genellikle tek başına oturmayı tercih eden, dünyadan gönlünü çekmiş ve çoğunlukla Kur'ân-ı Kerîm tilavetiyle meşgul sâlih bir zat olduğu söylenmiştir.

İbn Acîbe'nin babası, amacasının kızı olan Rahime ile evlenmiştir. Takva ehli olarak tanınan bu annenin, bütün hayatını ibâdet, taat ve Allah korkusu üzere geçirdiği ve sabah akşam, dua, zikir ve virdle meşgul olduğu belirtilmiştir. Hayır işlerine koşan,

---

[4] İbn Acîbe, *el-Fehrese*, thk. Abdulhamid Salih Hamdân, Dâru'l-Ğadi'l-Arabî, Kahire 1990, s. 16.
[5] Ahmed el-Hasenî İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*. Thk. Ahmed Abdullah el-Kureşî Raslân. Kahire: y.y., 1999, c. 1, s. 19.
[6] İbn Acîbe, *el-Fehrese,* s.17-18-19.

cömert, yumuşak huylu, bütün halka şefkat ve merhamet eden, herkesi kendi nefsine tercih eden ve cömert bir kimse olduğu da söylenen annesi 1218/1804'te vefat etmiştir.

Merhûm İbn Acîbe, değişik zamanlarda toplam altı evlilik yapmıştır.[7] İlk evliliği 1193/1780'de gerçekleşmiştir. Evlendiği kimselerin bir kısmı şeriflerden (Hz. Hasan'ın neslinden), bir kısmı ise halktandır. Bu evliliklerden toplam otuz bir çocuğu olmuş, bunların dokuzu hariç diğerleri kendisi hayatta iken vefat etmiştir.[8]

İbn Acîbe'nin edep, takva ve iyilik dolu bir evde yetiştiği söylenmiştir. Annesinin ona hamile iken, "Allah'ım, bana sâlih bir nesil ihsan et!" diyerek dua ettiği, bu duayı her namazın peşinden ve duaların kabul edildiği Ramazan ayında sıkça tekrarladığı belirtilmiştir. [9]

Annesi, İbn Acîbe'nin küçüklüğünü şöyle anlatmıştır: "Namaz vakti girince, bize seslenerek, 'Kalkın namazınızı kılın!' derdi. Biz namaza kalkana kadar sesli olarak ağlardı. Bunun üzerine ben de onu arkama alarak namaza giderdim." [10]

İbn Acîbe, küçük yaştaki ibâdet ve ilim sevgisini şöyle anlatır:

"Ne yaptığımı bilecek bir yaşa geldiğim günden itibaren namazımı alsa terk etmedim; kendimi bildim bileli namazı vaktinde kıldım. Küçükken, her namaz için bir abdest alırdım; bu arada elbiselerimi de ıslardım. Bunu gören annem elbiselerimi eskitirim korkusuyla, bana 'Teyemmüm al ve onunla namaz kıl!' dedi ve bana teyemmüm abdesti almasını öğretti. Ben günlerce, teyemmümle namaz kıldım; su bulunsa da bu şekilde namazın geçerli olacağını zannediyordum. Sonra annem beni tekrar su ile abdest almaya yöneltti."[11]

"Ben küçük yaşta mektebe giderken, gece yarısı kalkıp seyyid Abdullah b. Acîbe'nin türbesinin yanında bulunan kabristandaki mescide giderdik, bize izin verilir, içine girer, sabah namazına kadar orada otururduk. Benim o zaman Kur'ân okuyuşum henüz güzel değildi. Allah'a hamd olsun, Allah küçük yaşta bana yalnız kalmayı ve kendi başıma olmayı sevdirdi. Ben çocuklarla oynamaz ve onların yaptığı işlere iltifat

---

[7] İbn Acîbe, *el-Fehrese,* s.85.
[8] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, çev. Dilâver Selvi, c. 1, s. 72-73.
[9] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd,* (Kahire 1999), c. 1, s. 20.
[10] İbn Acîbe, *el-Fehrese,* s. 26.
[11] İbn Acîbe, Ahmed b. Muhammed, *el-Bahru'l-Medîd* / Acîbe Tefsiri, (trc. Dilaver Selvi), (Semerkand yayınları, 2011. 1 Baskı). c. 1, s. 72-73.

etmezdim. Hatta bazı kadınlar, beni kınayarak, "Hey evlat, yalnızlık Allah'a mahsus bir şeydir; git çocuklarla oyna!" derlerdi, ben onlara aldırış etmezdim."[12]

"Allah Teâlâ, ben daha çocukken kalbime ilim sevgisini attı, o sırada, Kur'ân'dan ilk *silke*'yi yani altmış hizbi hatmetmeden önce, *el-Kurtubiyye*'yi[13] okudum. Kitabın ismini dahi bilmiyordum, ancak onun namazın hükümlerinden bahsettiğini gördüm. Küçük yaşta bir taraftan ilim öğrenirken diğer taraftan koyun otlatıyordum. Koyun otlatırken de Kur'ân okumakla meşgul oluyordum. Bunun büyük faydasını görüyordum."[14]

İbn Acîbe, küçük yaşta Hamis'te öğrenime başlamıştır. Hafızlığını ve kırâat ilmini ikmal etmiş ve bazen bir günde yedi farklı ilim meclisine devam ettiği olmuştur.[15]

Bu süreçte vaktinin çoğunu ilim müzakeresi yaparak, ders alarak ve ibâdetle geçiren İbn Acîbe on iki yılı bu şekilde medresede geçirmiş. Daha sonra ilim tahsiline devam etmek için farklı şehirlere gitmiştir.[16]

İbn Acîbe'nin Hadis, Tefsir, Fıkıh, Tasavvuf, Kelâm, Mantık,[17] Tefsir İlimleri, Siyer, Usul-ü Fıkıh, Astronomi, Megâzi, Şemail, Tarih ilimlerini tahsil ettiği aktarılırken, özellikle fıkıh hocası olarak Seyyid Muhammed Cenevî el-Hasenî'den[18] (ö. 1200/1786) icâzet almış olduğunu ve silsilesini el-Fehrese adlı eserde zikretmektedir.[19] Dil ilimlerinden ise Lügat, Sarf, Nahiv, Beyan[20] gibi ilimleri de tahsil ettiği beyan edilmiştir. Birçok âlim kendisinden övgü ile bahsetmiştir. Bu ilimlerden başka Tasavvuf ilminin onun hayatında ayrı bir yeri vardır. Diğer ilimleri Tasavvufa bir araç olarak görmektedir.[21]

---

[12] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd,* çev. Dilâver Selvi, c. 1, s. 75
[13] Eser, Malikî fakihlerinden ve muhaddis Ebü'l-Abbas Ahmed b. Ömer b. İbrahim el-Ensârî el-Kurtûbî'ye (v. 656/1258) ait olup, İslam'ın beş şartını işlemektedir. İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, çev. Dilâver Selvi, c. 1, s. 75
[14] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, çev. Dilâver Selvi, c. 1, s. 75.
[15] İbn Acîbe, *el-Fehrese,* s. 27.
[16] İbn Acîbe, *el-Fehrese,* s. 30.
[17] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd,* (Kahire 1999), c. 1, s. 22.
[18] İbn Acîbe, *el-Fehrese,* s.85.
[19] İbn Acîbe, *el-Fehrese,* s. 35
[20] İbn Acîbe, *el-Fehrese,* s. 101.
[21] İbn Acîbe, *el-Fehrese,* s. 102.

İbn Acîbe'nin tasavvufa ilk intisabı Şâzelî tarikatının Derkâviyye kolunun kurucusu kabul edilen Mevlây el-Arabî el-Hasenî ed-Derkâvî ve onun icazet verdiği talebesi olan Muhammed el-Bûzîdî el-Ğamâri'ye olmuştur.[22]

İbn Acîbe'nin Tasavvuf ilmine dair düşüncesini özet olarak vermek gerekirse şunlar söylenebilir: "Tasavvuf ilminin temeli, iç âlemi kötü şeylerden temizleyip onun yerine güzel ahlâk ile süslemektir. Kalp istenmeyen kötü şeylerden temizlenip güzel ahlâk ile süslenince, nurlanır ve ilâhî sırlar gözükmeye başlar. Bununla beraber hakikatler ve rabbânî sırlar kefşolunup müşahedeye dayalı bir marifet elde edilmiş olunur ve ihsan makamına ulaşılır." İbn Acîbe Tasavvuf ilminin özünün ve semeresinin "güzel ahlâkı elde etmek" olduğunu söylemektedir.[23] Müellif, bu konudaki görüşlerini *el-Fehrese* adlı eserinde detaylandırmıştır.[24]

İbn Acîbe'ye göre, zâhir ilme uymadan bâtın ilminin hakikatine ulaşılamaz. Zâhirî ilmin desteklemediği bâtınî hâl ve ilimler batıldır. *İlm*in meyvesi *amel*dir. Amelin neticesi manevi *hâl*dir. Halin neticesi manevi *zevk*tir. Manevi zevklerin sonu *sekr*dir (ilahi aşka düşüp kendi benliğinden geçme). Sekri *sahv* (manevi uyanıklık) takip eder. Sahıvdan sonra *kemâl* ve *vuslât*a ulaşılır. Ona göre Cibrîl hadisinde zikredilen îmân, İslâm ve ihsân,[25] sırasıyla şeriat, tarîkat ve hakikate tekabül etmektedir.[26]

İbn Acîbe, Ehl-i Sünnet akidesine bağlı Eş'arî mezhebine mensuptur. Selef-i salihin'in kabul ettiğini kabul edip reddettiğini de reddetmiştir. Eserlerinde sünnî akideye göre açıklama yapmıştır. Özellikle de Mutezile'ye karşı Ehl-i Sünnet'in müdafaasını yapmıştır.[27]

İbn Acîbe, "Sufilerin mezhebi, her şeyde en güzel olanı almaktır" der ve sufilerin böyle yaparak, "*Hak sözü dileyen ve onun en güzeline uyan kulları müjdele*" (Zümer 39/17-18) âyetiyle amel ettiklerini söyler.

---

[22] İbn Acîbe, *el-Fehrese*, s. 45.
[23] İbn Acîbe, *el-Fehrese*, s. 44-45.
[24] bk. İbn Acibe, *el-Fehrese*, s. 44-48.
[25] Hadis için bakınız: Buhârî, İman, 37; Müslim, İman 1; Ebû Davud, Sünnet, 16; Tirmizî, İman, 4.
[26] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, çev. Dilâver Selvi, c. 1, s.108.
[27] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 24. Örnekleri için ayrıca bkz. İbn Acîbe, Ahmed el-Hasenî, *el-Bahru'l-Medîd, fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, thk. Ahmed Abdullah el-Kureşî Raslân, Kahire, 1999, c. I, s. 283; c. I, s. 545; c. II, s. 191; c. III, s. 581.

İbn Acîbe, itikatta en güzel olanın selefin mezhebi olduğunu söylemektedir. İbn Acîbe'nin itikadî yönünü ortaya koyan en önemli metinlerden biri akideye dair yazdığı *Risaletü'l-Akaid* adlı eseridir.[28]

Kısaca İbn Acîbe, Kur'ân ve Sünnet'e bağlı, tevhid ehli, fıkh-ı zâhirde *Mâlikî*, fıkh-ı bâtında *Şâzelî*, nesepte *Hasenî*, Ehl-i Sünnet'in müdafii bir âlim ve arif kabul edilmektedir.[29]

Şeyh Ahmed İbn Acîbe el-Hasenî, ilim ve amel dolu bir yaşamdan sonra hicri 7 Şevval 1224/15 Kasım 1809 tarihinde vefat etmiştir. Vefatı ziyaret etmek için gittiği şeyhi Bûzîdî'nin evinde, Gamâra'da, Beni Selman kabilesinde vaki olmuştur. Vefat sebebi taun hastalığıdır. Kendisini, şeyhi yıkayıp namazını kıldırmış ve Gamâra'ya defnedilmiştir. Sonra naaşı Tıtvan'a nakledilmiştir.[30]

Bûziyyân el-Muaskerî, vefatı ile ilgili şunları söylemiştir:

"Merhum İbn Acîbe, şeyhi Muhammed el-Bûzîdî'yi ziyareti esnasında vefat etmiştir. Vefatından sonra kardeşi Haşimî'nin gelmesini bekledikleri için defnedilmeksizin kefenlenmiş bir vaziyette tabutunda sekiz gün bekletilmiştir. Geldiğinde kardeşi de rahatsızlanmış ve sekiz gün sonra o da vefat etmiş ve her ikisi de şeyhlerinin evinin yanına defnedilmişlerdir. Ancak bir süre sonra İbn Acîbe'nin müridleri şeyh Muhammed el-Bûzîdî'den İbn Acîbe'yi Encera'daki zaviyesine nakletmek talebinde bulunmuşlar ve şeyhin izin verdiğini iddia ederek İbn Acîbe'nin naşını çıkarıp bir gece yarısı Encera'ya götürmüşlerdir. Tıtvân'a varıncaya kadar Gumâralılardan çekindikleri için gündüzleri naaşını saklamışlardır. Surların dışında naaşını kızı, ailesi ve dostları karşılamış, onu ziyaret ederek kendisine teberrükte bulunmuşlar ve naaşını Encera'daki zaviyesine götürerek orada defnetmişlerdir."[31]

II.2. İbn Acîbe'nin Tefsire Dâir Eserleri

İbn Acîbe'nin, tefsir, hadis, fıkıh, tasavvuf ve lügat alanında birçok eseri vardır. Eserlerinin çoğu tasavvufla ilgilidir. Elliye yakın eseri vardır. Bu çalışmada sadece tefsir ile ilgili eserlerine ve kısaca tanıtımlarına yer verilecektir.

---

[28] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 24.
[29] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, çev. Dilâver Selvi, c. 1, s. 105/108.
[30] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 32.
[31] el-Muaskerî, *Kenzü'l-Esrâr*, s. 130'dan naklen; Mahmut Ay, *Kur'ân'ın Tasavvufî Yorumu*, (İnsan yayınları, 2011. 1 Baskı), s. 109.

1. *el-Bahru'l-Medîd fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*

İbn Acîbe'nin bu tefsiri eserleri arasında en hacimlisi olup mukaddimesinde eseri şeyhlerinin isteği doğrultusunda yazmaya karar verdiğini dile getirir.[32] İbn Acîbe el-Hasenî, mukaddimede, tefsirinde takip ettiği usulü kısaca şöyle açıklar:

"Bu eseri yazarken şu usulü takip ettim: Önce her âyet le ilgili Arapça ve dilbilgisi yönünden mühim hususları açıkladım. Sonra, (dirâyet ve rivâyet tefsiri usulünce) âyetlerin zâhirî manasını verdim; peşinden tasavvuf ehlinin yaptığı bâtınî işaretleri zikrettim. Yaptığım açıklamaları ne çok uzun ne de çok kısa tuttum, ikisi arası bir yol takip ettim. Bütün bunları, sonsuz ikram ve af sahibi yüce Allah'ın gayb hazinlerinden bana açtığı hikmet ve hakikatlere bakarak yaptım. Esere, *el-Bahru'l-Medîd fî Tefsiri'l-Kur'âni'l-Mecîd* ismini verdim."[33]

Tefsir 1221/1807 yılında tamamlanmış olup dört cilttir. Bugün *el-Bahru'l-Medîd*'in üç adet baskısı mevcuttur. Bunların içinde en ilmî olanı, bizim de çalışmamıza asıl kabul ettiğimiz Ahmed Abdullah el-Kureşî Raslân tarafından altı cilt olarak hazırlanan ve kısmen tahkikli olarak nitelendirebileceğimiz 1419/1999 Kahire baskısıdır.[34] *el-Bahru'l-Medîd'in* Rahman, Vâkıa ve Hadîd Sûrelerinin tefsiri Mohamed Fouad Aresmoukand ve Michael Abdurrahman Fitzgerald tarafından İngilizce'ye tercümesi yapılmıştır. Türkçe tercümesinin tamamı 11 cild olup Dilaver Selvi tarafından yapılmıştır. Dilaver Selvi, *el-Bahru'l-Medîd'*in yazma nüshasının Türkiye'deki kütüphanelerde olmadığını belirtmektedir.[35]

2. *et-Tefsîru'l-Kebîr li'l-Fâtiha*

Fâtiha Sûresi'nin hem zâhirî hem de bâtınî yorumlarını ihtivâ eden oldukça hacimli bir tefsirdir. Ne zaman yazıldığı tam bilinmemekle beraber *el-Bahru'l-Medîd*'in 1216/1802'de yazılan bir nüshasında bu tefsire atıf yapıldığı dikkate alınırsa, en azından h. 1216'dan önce ve yukarıda sözü geçen *Tefsîru'l-Fâtiha el-Mütevassıt'*ı da h. 1213'te yazdığı düşünülürse bu eserin h. 1213'ten sonra yazılma

[32] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd,* (Kahire 1999), c. 1, s. 50.
[33] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, çev. Dilâver Selvi, c. 1, s.129.
[34] Mahmut Ay, *Kur'ân'ın Tasavvufî Yorumu,* s. 141.
[35] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, çev. Dilâver Selvi, c. 1, s.130.

ihtimali ortaya çıkmaktadır. İbn Acîbe'nin bu eseri *el-Bahru'l-Medîd*'in bir nevi mukaddimesi sayılır.[36]

3. *et-Tefsîru'l-Vasît li'l-Fâtiha*

Ribat Umumî Kütüphane'de bulunan 1148 numaralı yazma nüshadaki ferağ kaydından eserin h. 1213 yılında yazıldığı anlaşılmaktadır. Bu bilgiye bakarak bu eser İbn Acîbe'nin tefsir sahasında kaleme aldığı ilk eseridir denilebilir. Yaklaşık on varaklık hem zâhirî hem de bâtınî yorumları ihtiva eden özet bir Fâtiha tefsiridir.[37]

4. *et-Tefsîru'l-Muhtasar li'l-Fâtiha*.

Fâtiha Sûresi üzerine yazılmış hem zâhirî hem de işârî yorumları ihtiva eden özet bir tefsirdir. Ferağ kaydından h. 1219 senesinin Rebiussânî ayında yazılmış olduğu anlaşılmaktadır. Yazma nüshaları Haseniyye Kütüphanesi no: 10091'i, Ribat Umûmî Kütüphane no: 2589 ve Tıtvân Umûmî Kütüphane no: 244'te mevcuttur.[38]

5. *ed-Dürerü'l-Mütenâsire fi Tevcihi'l-Kırââti'l-Mütevâtire.*

On kırâat imamı ve ravilerinden bahseden, kırâat edilirken uyulması gereken kurallar hakkında bir eser telif ettiğini kendisi *el-Fehrese* adlı eserinde belirtmektedir.[39]

6. *el-Keşf ve'l-Beyân fi Müteşâbihi'l-Kur'ân.*

Bu kitaba ait sayfaları ortaya çıkaran Allâme Davud, yazma nüshayı kaleme alan zatın zikrettiklerinden hareketle, bu sayfaların İbn Acîbe'nin *Elfiyye* adlı eserinin sonuna ait olduğunu söylemektedir. Bu nedenle telifi tamamlanmamıştır.[40]

---

[36] Ay, Kur'ân'ın Tasavvufî Yorumu, s. 130.
[37] Ay, *Ahmed B. Acibe ve İşârî Tefsir Açısından el-Bahru'l-Medîd,* s. 47.
[38] Ay, *Ahmed B. Acibe ve İşârî Tefsir Açısından el-Bahru'l-Medîd,* s. 50.
[39] İbn Acîbe, *el-Fehrese*, s. 38.
[40] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, çev. Dilâver Selvi, c. 1, s.99.

Görüldüğü gibi İbn Acîbe'nin tefsire dâir eserlerinin büyük bir kısmı Fâtiha Sûresi üzerine yazıldığı anlaşılmaktadır. Bizim üzerinde çalıştığımız *el-Bahru'l-Medîd fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd* tefsire dair en hacimli ve kapsamlı eseridir.

III. el-Bahru'l-Medîd'in Kaynakları ve İbn Acîbe'nin Tefsir Metodu

İbn Acîbe'nin *el-Bahru'l-Medîd* isimli tefsiri, işârî olduğu kadar rivâyet ve dirâyet metodunu da barındıran içerikli bir tefsirdir. İbn Acîbe, tefsirinde Kur'ân'ın zâhirî manası ile bâtını manasını birbirine karıştırmadan ayrı ayrı vermeye özen göstermiştir. Mukaddimesinde zâhirî mana verilmeden bâtınî mananın sahih olmadığını ifade etmiştir.[41]

İbn Acîbe bir sûreyi tefsire başlarken sûrenin nâzil olduğu yeri ve âyet sayısını verdikten sonra, sûrenin evvelki sûre ile münasebetini, nüzûl sebebini, faziletini bildirir. Âyetleri açıklarken öncelikle i'râbına değinir. Kıraat farkları varsa bunu belirtir. Konu hakkında hadis, sahabe sözü, diğer müfessirlerin görüşünü vererek zâhirî manayı açıkladıktan sonra işârî tefsire geçer. İsrâliyat türü bilgileri de tefsirinde nakletmiştir.

Rivâyet tefsirinde; Kur'ân'ı Kur'ân, Sünnet ve Selef'e ait sözler ile açıklamaya önem vermiştir. Dirâyet yönüyle de garip kelimelerin sözlük anlamlarını; kelimenin türediği kökü, Arapça olup olmadığını,[42] i'râb farklarını zikretmiştir.[43] Fıkhî konularda mezhep taassubuna girmeden, konuları mukayeseli olarak işlemiştir. Hatta kimi zaman diğer mezhebin görüşünü tercih etmiştir. Sûre ve âyetler arası münasebete önem vermiştir. Şimdi tefsirindeki kaynaklarına ve bazı tefsir yöntemlerinden örneklere yer vermek istiyoruz.

III.1. el-Bahru'l-Medîd'in Kaynakları

İbn Acîbe, tefsirini oluşturuken zâhirî ve bâtınî görüşleri bir araya getirmek için telif etmiştir. Dolayısıyla birçok farklı kaynaktan istifade etmiştir. Bu kaynaklara kimi zaman kendi görüşene delil olarak, kimi zaman ilgili âlimin görüşünün üzerine kendi görüşünü inşâ ederek, kimi zaman da onları eleştirerek tefsirinde yer vermiştir. İbn Acîbe'nin ilim anlayışını ve zihin dünyasını anlamaya yeterli olacağı düşüncesiyle, biz

---

[41] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 49.
[42] Örnekler için bk. a.g.e., c. 2, s. 67, c. 3, s. 69, c. 5, s. 235, c. 6, s. 90.
[43] Örnekler için bk. a.g.e., c. 1, s. 56, c. 2, s. 60, c. 3, s. 480, c. 5, s. 432.

çalışmamızda *Tefsir, Hadîs, Fıkıh* ve *Tasavvuf* kaynaklarının başlıcalarını zikretmekle yetineceğiz.

a. Tefsir Kaynakları

. Sehl b. Abdullah et-Tüsterî (ö. 283/896), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*.

. İbn Cerir-i Taberî (ö. 310/923), *Câmiu'l-Beyân*.

. Sa'lebî (ö. 427/1035), *el-Keşf ve'l-Beyân*.

. Abdülkerim-i Kuşeyrî (v. 465/1072), *Letâifü'l-İşârât*.

. Zemahşerî (ö. 538/1144), *el-Keşşâf*.

. İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Galib el-Gırnâtî el-Endelûsî, (ö. 541/1147), *el-Muharrarü'l-Vecîz*.

. Fahreddin-i Râzî (ö. 606/1210), *et-Tefsiru'l-Kebîr*.

. Kurtubî (ö. 671/1273), *el-Câmi'li-Ahkâmi'l-Kur'ân*.

. Kevâşî (ö. 680/1281). *Tebsıratü'l-mütezekkir ve tezkiretü'l mütebassır*.

. Kâdî Beyzâvî (ö. 685/1286), *Envârü't-Tenzîl*.

. Ebü'l-Berekât Nesefî (ö. 710/1310), *Medârikü't-Tenzîl*.

. İbn Cüzey, Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed el-Kelbî el-Gırnâatî (ö. 741/1340), *et-Teshîl li-'ulûmi't-tenzîl*.

. Şerefüddîn Hüseyin b. Abdillâh b. Muhammed et-Tîbî (ö. 743/1343), *Şerhu't-Tîbî*.

. Ebû Hayyan el-Endelûsî (v. 745/1344), *el-Bahru'l-Muhît*.

. Muhammed b. Arafe el-Vergammî et-Tûnîsî (ö. 803/1401), *Tefsîru İbn Arefe*.

. Seâlibî (ö. 875/1470), *el-Cevâhirü'l-Hısân*.

. Celâleddin el-Mehallî (v. 864/1459)- Celâleddin es-Süyûtî (ö. 911/1505), *Tefsîru'l-Celâleyn*.

. Ebüssuûd (ö. 982/1574), *İrşâdü'l- Akli's-Selîm*.

. Abdurrahman b. Muhammed el-Kasrî el-Fâsî (ö.1036/1626), *Hâşiyetü'l-Fâsî* (Celâleyn Tefsiri üzerine yapılmış Haşiye).

b. Hadis Kaynakları

İbn Acîbe'nin istifade ettiği başlıca hadîs kaynakları, *Sahîh*-i Buhârî, *Sahîh*-i Müslim, *Sünen*-i Ebî Dâvûd, *Sünen*-i Tirmizî, *Sünen*-i Nesâî, *Sünen*-i İbn Mâce, *Muvatta*-i Mâlik, *Müsned*-i Ahmed ve *Sünen*-i Beyhakî'dir.

c. Fıkıh Kaynakları

İbn Acîbe, fıkhî kaynak adı yerine genellikle İbn Atıyye, İbn Cüzeyy, İbn Arabî ve Kurtubî'nin tefsirlerine atıfta bulunmaktadır.

d. Tasavvuf Kaynakları

. İmam Gazzâlî (ö.505/1111), *İhyâu Ulûmi'd-Dîn.*

. Abdülkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî (ö. 465/1072), *er-Risâle (Kuşeyrî Risâlesi)*.

. İbn Ataullah-ı İskenderî (ö. 709/1309), *Hikem-i Atâiyye*.

. Ebû Tâlib el-Mekkî (ö. 386/996), *Kūtu'l-Kulûb.*

. Sühreverdî (v. 632/1234), *Avârifu'l-Me'ârif*.

. Hakîm et-Tirmizî (v. 285/898), *Nevâdiru'l-Usûl*.

. Hâce Abdullah el-Herevî (v. 481/1089), *Menâzilu's-Sâirîn*.

İbn Acîbe'nin ömrünün son yıllarında kaleme almış olduğu bu tefsiri hem zâhirî hem de batınî ilimler açısından onun ulaşabilmiş olduğu kemâl döneminde yazdığı düşünülürse, istifade etmiş olduğu kaynaklara da bakıldığında tefsirini son derece sağlam temeller üzerine inşâ ettiği söylenebilir. Yukarıda zikredilen tefsir kaynakları arasında en çok Kâdî Beyzâvî'nin *Envârü't-Tenzîl*'i ve Ebussuûd'un *İrşâdü'l- Akli's-Selîm'*den istifade ettiği görülmüştür. Müellifimiz tefsirinde zâhirî ve işârî yorumlarda bulunurken genellikle alıntı yaptığı âlimin ismini ya da eserinin adını zikretmiştir. Ancak fıkhî görüşlere yer verirken, çoğu zaman mezheb imamlarını zikretmekle yetinir ve genellikle fıkhî kaynak ismi vermez.

III.2. el-Bahru'l-Medîd'te Kur'ân'ı Kur'ân'la Tefsir Yöntemi

İbn Acîbe, bazen bir âyetin tefsirinde yine başka bir âyeti delil getirerek, âyeti âyet ve/ya Kur'ân'ı Kur'ân ile tefsir etmiştir.[44] Fakat hüküm âyetlerinde bu metodu çok fazla kullandığı görülmez. Tefsir edeceği âyeti verdikten sonra açıklamasını yapıp kıraat, sebeb-i nüzül, Sünnet ve Selef'e ait haberlere yer vermiştir. İbn Acîbe'nin âyeti âyet ile tefsir metoduna bir örnek verebiliriz:

Örnek

[44] Örnekler için bk. a.g.e., c. 1, s. 59, c. 1, s. 306, c. 6, s. 259, c. 6, s. 391.

فَتَلَقَّى آَدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ" / *Âdem, Rabbinden birtakım kelimeler öğrendi (ve onlarla Rabbine tövbe etti) Allah da tövbesini kabul etti. Hiç şüphesiz Allah, tövbeleri çokça kabul eden ve çok merhamet edendir."* [45]

İbn Acîbe âyette geçen "kelimeler"den maksadın, Hz. Âdem ile Havva'nın (as) A'râf Sûresi'nin 23. âyetinde geçen şu duaları olduğunu ifade etmektedir:

قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ" / *Rabbimiz, biz nefsimize zulmettik; eğer sen bizi affetmezsen gerçekten biz, zarara uğrayanlardan oluruz."* [46]

Görüldüğü üzere Bakara Sûresi'nin âyetini, A'râf Sûresi'nden delil getirerek açıklamıştır.

III.3. el-Bahru'l-Medîd'te Kur'ân'ı Sünnet ile Tefsir Yöntemi

Kur'ân tefsirinde onun uyguladığı metottan anladığımıza göre ikinci kaynak ise hadîs-i şerîflerdir. Bu konuda şu örneğe yer verebiliriz:

اَمْ كُنْتُمْ شُهَدَآءَ اِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ اِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي قَالُوا نَعْبُدُ اِلٰهَكَ وَاِلٰهَ اٰبَآئِكَ اِبْرٰهِيمَ "

وَاِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ.. / *Yoksa Ya'kûb son nefesini verirken siz orda mıydınız? O sırada Ya'kûboğullarına, 'Benden sonra kime kulluk edeceksiniz?' demiş; onlar da "Senin, ataların İbrâhim, İsmâil ve İshak'ın ilahı olan tek Allah'a kulluk edeceğiz; biz sadece O'na teslim olduk" demişlerdi.*"

Hz. İsmail (as), Hz. Yakub'un (as) amcası olduğu halde Bakara Sûresi'nin 133. âyetinde atalarından sayılmaktadır. İbn Acîbe bu âyetin tefsirinde, "Kişinin amcası, babasının yerindedir"[47] hadisini delil olarak zikrederek, âyette geçen ifadenin mecaz manada doğru olduğunu teyit eder. Allah Resûlü (sas), amcası Abbas (ra) için de "Babalarımın bakîyesi"[48] demektedir.[49]

---

[45] Bakara 2/37.
[46] İbn Acîbe, el-*Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 97.
[47] Müslim, Zekât, 11; Ebû Davud, Zekât, 22; Tirmizî, Menakıb, 28.
[48] Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebir*, nr. 11107; Heysemî, *Mecma'u'z-Zevâid*, 9/296.
[49] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 33. Benzer yorumlar için bk. a.g.e., c. 1, s. 70, 80, 216, c. 4, s. 153, c. 6, s. 516.

III.4. el-Bahru'l-Medîd'te Kur'ân'ı Sahâbe ve Tâbiûn Görüşleri ile Tefsir Yöntemi

İbn Acîbe Kur'ân'ın anlaşılması noktasında Sahâbe ve Tâbiûn neslinin söz ve nakillerine eserinde yer vermiştir. Çünkü bilhassa sahâbe, Hz. Peygamber'den Kur'ân'ın hükümlerini nasıl hayata geçirdiğine ve Kur'ân'ın hangi sebeple ve ne zaman indiğine şahitlik etmişlerdir. Tâbiûn nesli ise sahâbeye öğrencilik yapma şerefine nâil olmuş, tefsirde derinleşmiş kimselerdir.

İbn Acîbe'nin sahâbeden nakline mîsal olarak şu örneği verebiliriz:

"وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ تُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ / *Bir günden sakının ki, onda Allah'a döndürüleceksiniz, sonra herkese hak ettiği tam olarak verilecek ve onlara haksızlık edilmeyecektir.*"[50]

İbn Abbas (ra) demiştir ki: "Bu âyet Cebrâil'in indirdiği son âyettir. Cebrâil, Hz. Peygamber'e, 'Onu Bakara Sûresi'nin iki yüz sekseninci âyetinin sonuna koy' dedi. Rasûlüllah (sas) bu âyetin inişinden sonra yirmi bir gün yaşamıştır. Seksen bir gün yaşadığı da söylenmiştir.[51]

Tâbiûnun görüşünü naklettiği örnek ise şöyle:

"وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ / *Sen, Rabbinin hükmünü sabırla bekle, kuşkusuz sen Bizim gözetim ve korumamız altındasın. Her kalktığında Rabbini hamd ile tesbih et.*"[52]

"Kalktığın zaman Rabb'ini hamd ile tesbih et." cümlesini tefsir ederken "herhangi bir mekândan veya uykudan kalktığın zaman" şeklinde tefsir etmiştir. Devamında ise Said b. Cübeyr'in görüşüne yer vererek "meclisten kalktığın zaman, سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ / Allah'ım seni tenzih eder ve sana hamd ederim"[53] de şeklinde aktarımda bulunmuştur.

---

[50] Bakara 2/81.
[51] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 312. Benzer yorumlar için bk. a.g.e., c. 6, s. 269, c. 5, s. 492.
[52] Tûr 52/48.
[53] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 5, s. 497. Benzer yorumlar için bk. a.g.e., c. 6, s. 265.

III.5. el-Bahru'l-Medîd'te İşârî Tefsir Yöntemi

İbn Acîbe, Kur'ân-ı Kerîm'i tefsir ederken ilk olarak zâhirî anlama yer verirken, tasavvufî çıkarımlarına "الإشارة / *el-işâra*" başlığı altında ayrı olarak ele almaktadır. Müellifimizin vermiş olduğu başlıktan da anlaşılıyor ki, işârî çıkarımlarında kesin bir uslup kullanmamaktadır. Ayrıca âyetlere yüklemiş olduğu işârî anlamı, olası manalardan biri olarak görmektedir. Kullanmış olduğu şu ifadeler "الأول إشارة، والثاني إشارة/ *birincisi…'ya işâret eder, ikincisi...'ya işâret eder*"[54] veya "في هذه الآية الإشارة إلى / *bu âyette şuna işâret vardır...*"[55] bu duruma örnek olabilir.

İbn Acîbe, âyetlerin tamamına tasavvufî yorum getirmemiştir. İşârî yorumda bulunduğu âyetlere kimi zaman uzun yorumlarda bulunur kimi zaman da kısa işâretlerde bulunmuştur. İşârî yorumların çoğunluğu zâhirî manayla zıt olmayacak şekildedir.

İbn Acîbe'nin işârî yorumlarına ileride çok sayıda örnek verileceğinden burada şu örnekler ile yetinilebilir: Bakara Sûresi'nin 2/183. âyeti bağlamında; *oruç* tutan kimsenin, yemek içmek ve cinsel ilişkiden uzak durduğu gibi, kalbini ve tüm âzâlarını da günahlardan koruması ve Allah'tan gayri her şeyden yüz çevirmesi gerektiğini belirtmiştir.[56] Bakara Sûresi'nin 2/267-271. âyetini değerlendirirken, dinde farz kılınan *zekât*ın yanı sıra kalpte bulunun manevi hastalıklardan sıyrılıp yerine güzel hasletler ile bezenmesini "kalbin zekâtı" olduğunu söylemiştir.[57] Başka bir yerde de zâhiri kazancın nasıl zekâtı veriliyorsa, manevi kazanç sahiplerinin de elde etmiş olduğu Rabbâni ve Ledünnî ilimden zekât vermesi gerektiğine değinmiştir.[58]

Genelde üzerinde en fazla durduğu konuların başında *ihlas*, *dünya sevgisinin kötülüğü*, *niyet*, *riyâ*, *iç âlemin güzelleştirilmesi* ve *ahlâki konular*ın geldiği söylenebilir.

---

[54] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd,* (Kahire 1999), c. 2, s. 67.
[55] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd,* (Kahire 1999), c. 2, s. 290.
[56] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd,* (Kahire 1999), c. 1, s. 213.
[57] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd,* (Kahire 1999), c. 4, s. 346.
[58] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd,* (Kahire 1999), c. 1, s. 301.

İbn Acîbe, işârî yorumlarında kimi zaman yapmış olduğu yorumu kuvvetlendirmek için âyetten,[59] şiirden,[60] ve farklı mutasavvıflardan[61] delil getirme yöntemini tefsirinde kullanmıştır. Kimi zamanda başka görüşlere yer verdikten sonra "Ben derim ki"[62] şeklinde kendi görüşünü de ortaya koymuştur.

İbn Acîbe, ileride de görüleceği üzere ibâdetler ile ilgili ahkâm âyetlerinin neredeyse tamamına işârî yorumlarda bulunmuştur. Bu durum, ibâdetlerin zâhirî olduğu gibi batınî kısımlarını ortaya koyma çabası olarak değerlendirilebilir.

IV. İbn Acîbe'nin el-Bahru'l-Medîd'te Temel Bazı Kur'ân İlimlerine Yaklaşımı

IV.1. el-Bahru'l-Medîd'te Nesh Meselesine Yaklaşım

İbn Acîbe, nesh ile ilgili görüşlerini Bakara Sûresi 2/106. âyeti tefsir ederken aktarmaktadır. Bu âyetin bir öncesindeki âyette Yahudiler'in Hz. Peygamber'e ve Müslümanlara indirilen vahye *kin* ve *haset* gütmeleri gibi kötü ahlaklarının anlatıldığını ardından gelen bu âyette ise, Yahudiler'in diğer bir kötü ahlakı olan *nesh* meselesini inkâr ettikleri için Allah'ın onlara bu âyetle cevap verdiğini söylemektedir.

İbn Acîbe, neshi de usûl âlimlerinin neshi üç kısımda ele aldıkları tasnifi kabul etmektedir. Şimdi Bakara Sûresi 2/106. âyet bağlamında serdettiği konuyla ilgili görüşlerine yer verelim.

"مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنْسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلِهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ" / *Biz bir âyeti nesheder veya unutturursak, ondan daha iyisini veya onun benzerini getiririz. Bilmez misin ki, Allah her şeye kâdirdir.*"[63]

İbn Acîbe, sözlükte *nesh* kelimesinin iki anlama geldiğini söylemektedir. Bunlardan ilki "değişme" diğeri ise "ortadan kaldırma" ve/ya "tamamen iptal" anlamıdır. İbn Acîbe'ye göre bu âyette geçen nesh, ikinci anlamdadır.

---

[59] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 225.
[60] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 174.
[61] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 144. Benzer yorumlar için bk. a.g.e., c. 4, s. 407, 411.
[62] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 7, s. 584. Benzer yorumlar için bk. a.g.e., c. 7, s. 613, 616.
[63] Bakara, 2: 106.

Bu âyetin Yahudiler'in, Hz. Muhammed'le kendilerince alay etmek için "Muhammed arkadaşlarına yapmalarını emrettiği şeyden vazgeçip, onu, yapmayın, diyor" şeklinde sözlerine cevap niteliğinde olduğunu söylemektedir.

İbn Acîbe'ye göre bu âyetteki "*Biz bir âyeti neshettiğimizde… ondan daha hayırlısını… getiririz*" ibâresi; herhangi bir âyetin, 'lafzını, *hükmünü* ve/ya *her ikisini* ortadan kaldırdığımızda yahut onu *Peygamber'in (sas) kalbinden silip kendisine unutturduğumuzda*, 'amelî yönden hafif olması' veya 'sevabı' bakımından daha hayırlısını getiririz' demektir.[64]

İbn Acîbe'ye göre, aklî olarak ve dinî olarak nesih câizdir. Bunu, Yahudiler'in şeriatının kendilerinden önceki şeriatların hükümlerini kaldırdıysa, kendisinden sonra gelen şeriatların da kendisinin hükmünü kaldırabileceği söylemi ile delillendirmeye çalışır. Ayrıca klasik dönem âlimleri gibi neshin *emir* ve/ya *nehiy âyetleri*nde söz konusu olabileceğini, haberi âyetler de ise mümkün olmayacağını söyler.[65]

Ona göre nesih, yürürlükte olan hüküm ile yapılan amele son verilip, kulların bir diğer hükümle başka bir amele nakledilmesi demektir. Yahudiler'in iddia ettiği gibi, bu durumda *bedâ* yani bir şeyi sonradan fark etme veya bilme durumu yoktur.

İbn Acîbe, daha sonra gelenekte kabul edilen üçlü tasnîfe yer verir. Buna göre, nesih, üç kısımdır:

1. *Âyetin Hem Lafız Hem de Hüküm Olarak Neshedilmesi*.

"لَا تَرْغَبُوا عَنْ آبَائِكُمْ، فَمَنْ رَغِبَ عَنْ أَبِيهِ فَهُوَ كُفْرٌ" / *Babalarınızdan yüz çevirmeyin, hiç şüphesiz bu, küfürdür.*" manasındaki âyetin, lafız ve hüküm olarak kaldırılması gibi. Bu manada Ebu Hureyre'den sahih bir rivâyet bulunmaktadır.[66]

2. *Âyetin Lafzının Kaldırılıp Hükmünün Bırakılması*.

"الشَّيخُ وَالشَّيْخَةُ إِذَا زَنَيَا فَارْجُمُوهُمَا أَلْبَتَّةَ" / *Evli erkek ve evli kadın zina ederse, onları recmedin*"[67] manasındaki âyetin, lafzının kaldırılıp hükmünün bırakılması gibi.

3. *Âyetin Hükümünün Kaldırılıp Lafzının Bırakılması*.[68]

---

[64] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, çev. Dilâver Selvi, c. 1, s.407.
[65] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd,* (Kahire 1999), c. 1, s. 149.
[66] Buhârî, Ferâiz 29; Müslim, Îmân 112, 114.
[67] Buhârî, Ḥudûd, 30, 31.
[68] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd,* (Kahire 1999), c. 1, s. 149.

Bakara Sûresi 2/190'daki "وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ / *Sizinle savaşanlarla, siz de Allah yolunda savaşın. Sakın haddi aşmayın. Şüphesiz Allah haddi aşanları sevmez*." âyetinin açıklamasında İbn Acîbe, Müşriklerin Müslümanlarla savaşmadığı müddetçe Müslümanların da onlarla savaşmamalarının gerektiğini, aksi halde haddi aşanlardan olacaklarını söylemektedir. Ancak bu âyetin hükmünün Tevbe Sûresi 9/36'daki "وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً / *Müşriklerle toptan savaşın*…" âyetiyle nesh edildiğini söylemektedir.[69]

Mu'tezilî olan Ebû Müslim el-İsfahânî (ö. 322/934) neshe ilk karşı çıkan kimsedir. Ondan önce Kur'ân'da neshin olup olmadığı herkes tarafından kabul edilirken, Onun karşı çıkmasından sonra Müslümanlar neshi tartışır hale gelmiştir.[70] İbn Acîbe'nin tefsirinden anlaşıldığı üzere neshe dair görüşü; Ebû Müslim el-İsfahânî'den önceki âlimlerin görüşü ile paralellik göstermektedir.

IV.2. el-Bahru'l-Medîd'te Sebeb-i Nüzûl'e Yaklaşım

İbn Acîbe âyetlerin tefsirinde esbâb-ı nüzûle yer vermiştir. Onun kimi zaman râvi ismi zikrederek, kimi zamanda sadece metni aktardığını görmekteyiz. Bu bölümde İbn Acîbe'nin sebeb-i nüzulleri veriş şekline mîsal olarak şu örneği verebiliriz:

"يَا بَنِي آَدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ / *Ey Ademoğulları! Namaz ve tavaf için her mescide gidişinizde ziynetinizi alın*; avret yerlerinizi örtecek elbiselerinizi giyin. *Yiyin için ama israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez.* "[71]

İbn Acîbe, namazda avret mahallinin örtülmesini farz olduğu görüşünü benimseyenlerin bu âyeti delil olarak getirdiklerini söylemektedir. Namaz için güzel elbise giymenin sünnet olduğunu belirtmektedir. Bu âyet hakkında başka bir görüşte de ziynetten muradın, avret yerlerini örtmenin dışında kalan yerler olduğunu söylemektedir.

Âyetteki "وَكُلُوا وَاشْرَبُوا / *Yiyin, için*" emrinin mübahlık ifade eden bir emir olduğunu söylemektedir. Sebeb-i nüzul olarak: Rivâyete göre Âmiroğulları hac

[69] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd,* (Kahire 1999), c. 1, s. 222.
[70] Abdurrahman Çetin, "Nesih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 2006).
[71] A'raf, 7: 31.

günlerinde yemek yemeyip, ancak ayakta duracak kadar, yağlı olmayan yiyeceklerden yediklerini bu şekilde yerine getirdikleri haccın daha makbul olduğunu düşünürlerdi. Müslümanlar da bu şekilde yapmak isteyince bunun üzerine "*Yiyin için ama israf etmeyin*" âyetinin nâzil olduğunu söylemektedir.[72]

İbn Acîbe daha önce de belirttiğimiz üzre tefsirinde zâhirî tefsir kısmını, işârî kısmından ayrı tutmuş ve sebeb-i nüzul ile alakalı bilgileri zâhirî tefsir bölümünde yer vermiştir.

IV.3. el-Bahru'l-Medîd'te Kırâatlere Yaklaşım

İbn Acîbe yer yer kırâat farklılıklarına değinmiştir. Bu farklılıklardan oluşan ve manaya yansıyan değişliklerin izahını yapmıştır.

Fâtiha Sûresi'nden bir örnek verelim:

"مَالِكِ / *mâlik*" kelimesini kırâat imamlarının çoğunluğunun elifsiz "مَلِكِ / *melik*" okuduğunu söylerken Âsım ve Kisâî'nin elif ile (mâliki) şeklinde okuduğunu söylemektedir. Elif'siz okuyanlara göre yani cumhûra göre "mülk" kökünden türemiştir. Elif ile okuyanlara göre "milk" kökünden türemiştir ve takdiri şu şekildedir: Din gününü getirmeye mutlak mâlik veya din gününü idare etmeye mutlak mâlik. İbn Acîbe daha ağır basan ve tercih edilenin cumhûrun görüşü olduğunu söylemektedir. Bu görüşü tercih etme sebebi olarak üç farklı neden saymaktadır. *Birincisi*; Herkes bir şeylerin mâliki olabilir, herhangi bir malın sahibine o malın mâliki denilir, oysa ki melik, insanların efendisi için kullanılır bu sebepten ötürü melik, mâlikten mana olarak daha kuvvetlidir. *İkincisi*; En'âm Sûresi 73. âyette geçen "وَلَهُ الْمُلْكُ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ / *Sûr'a üflendiği gün de hükümranlık O'nundur*." bu âyetteki "*mülk*" kelimesinin mülk kökünden geldiğini söyleyen cumhûrun, delili olduğunu söyler. *Üçüncüsü*; kelimelerde asıl olanın hazif olmamasıdır. Milk kökünden türedi diyenlerin *mâliki* kelimesine geçiş yaparken hazif yapmaları, oysa ki mülk kelimesinden *melik* kelimesi türetirken hazfin olmayışına dikkat çekmektedir.[73]

---

[72] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 2, s. 210. Benzer yorumlar için bk. a.g.e., c. 1, s. 24, c. 2, s. 454, c. 4, s. 232, c. 5, s. 36.
[73] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 55.

İbn Acîbe kırâat farklılığı sebebiyle mananın da birden fazla anlama gelebileceğini izah ederken, anlama etkisini göstermesi bakımından tercih şekillerinde, kendi görüşünü de açıkça serdetmiştir.

IV.4. el-Bahru'l-Medîd'te Münâsebâtü'l- Kur'ân'a Yaklaşım

Tefsîr literatüründe farklı isimlerle anılmakla beraber daha çok "Münâsebâtü'l-Kur'ân" ismi tercih edilen bu ilim; genelde dirâyet tefsîrinin içerisinde yerini almıştır.[74] Fakat Münâsebâtü'l-Kur'ân ilmini tefsirin konusu olmadığını belâgat'ın konusu olduğunu söyleyenler de vardır.[75] Genel manada âyet ve sûreler arası ilişki için kullanılmıştır. Birçok müfessir, sûrenin ve âyetin öncesi ve sonrası ile ilişki kurmuştur. Kur'ân'nın tertibinin tevkifî olmadığını düşünenler ise konuyu münâsebet çerçevesinde ele almamış olsa da görmüş olduğu ilişkilere de değinmeden geçememişlerdir.[76]

Müellifimiz sûreler arasındaki ve âyetlerin kendi içindeki münâsebetine önem vermektedir. Biz de bu konuda onun hem sûre hem de âyetler arasındaki münâsebet örneklerine yer vermek istiyoruz.

İbn Acîbe, En'âm Sûresi ile bir önceki sûre olan Mâide Sûresi arasındaki münâsebeti şu şekilde ifade etmektedir: "Önceki Sûre, Allah Teâlâ'nın kudretini gösteren âyet ile bitmiştir. Bu Sûre ise kudretine delil olan şeyleri ortaya koymaktadır."[77]

Hûd Sûresi ile bir önceki sûre olan Yunus Sûresi arasındaki münâsebeti şu şekilde ifade etmektedir: "Önceki sûrede "*Sana vahyedilene uy*" buyuruldu. Bu sûrede ise uyulacak olanın muhkem âyetler yani Kur'ân olduğu açıklandı."[78]

İbrâhîm Sûresi ile bir önceki sûre olan Ra'd Sûresi arasındaki münâsebeti şu şekilde ifade etmektedir. "Önceki sûrenin son âyetinde "*De ki Allah şahit olarak yeter*" buyruldu. Bu sûrenin ilk âyet inde "*Bu Ku'rân sana indirdiğimiz bir kitaptır…*" buyurularak, Allah'ın Peygamber'e şahit oluşu açıkça belirtildi."[79]

---

[74] Mustafa Şentürk, *Münâsebâtü'l-Kur'ân −Âyet ve Sûreler Arasındaki İrtibatı Yeniden Düşünmek,* s. 13.
[75] Mustafa Şentürk, *Münâsebâtü'l-Kur'ân*, s. 25.
[76] Mustafa Şentürk, *Münâsebâtü'l-Kur'ân,* s. 27.
[77] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 2, s. 95.
[78] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 2, s. 507.
[79] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 3, s. 41.

Âyetler arasındaki münâsebete gelince: " وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْدَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ / *İnsanlardan bazıları Allah'tan başkalarını O'na ortak koşarak Allah'ı sever gibi severler. İman edenlerin Allah'a olan sevgileri ise (onlarınkinden) daha fazladır*."[80] meâlindeki âyetin, önceki âyet " إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ / *Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün birbiri peşinden gelmesinde, insanlara fayda veren şeylerle yüklü olarak denizde yüzüp giden gemilerde, Allah'ın gökten indirip de ölü haldeki toprağı canlandırdığı suda, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve yer ile gök arasında emre hazır bekleyen bulutları yönlendirmesinde düşünen bir toplum için (Allah'ın varlığını ve birliğini ispatlayan) birçok deliller vardır*."[81] ile münâsebetini şöyle kurar: "Allah önceki âyette tevhidin delilini zikretti, bu âyette ise bunca açık delilden sonra, tevhidden yüz çevirip O'na ortak koşan kimselerden bahsetti. Böylece o kimselere hazırlanan azabın sebebi anlaşıldı."[82]

Diğer bir örnek ise: "وَلَلْآخِرَةُ خَيْرٌ لَكَ مِنَ الْأُولَى / *Şüphesiz senin için ahiret, dünyadan daha hayırlıdır.*"[83] meâlindeki âyetin, önceki âyet "مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَى / *Rabbin seni bırakmadı ve sana darılmadı*."[84] ile münâsebetini şöyle kurar: "Allah, önceki âyette habibini terketme ve kendisine kızmanın söz konusu olmadığını, kendisine vahyin devam ettiğini, çünkü onun Allah'ın habibi olduğunu, bundan daha büyük şerefin bulunmadığını bildirdi. Bu âyette de ona ahirette vereceği nimet ve şerefin daha büyük olacağını haber verdi."[85]

---

[80] Bakara, 2: 165.
[81] Bakara, 2: 164.
[82] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 193.
[83] Duhâ, 93: 4.
[84] Duhâ, 93: 3.
[85] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 8, s. 373. Benzer yorumlar için bk. a.g.e., c. 1, s. 389, c. 3, s. 349.

BİRİNCİ BÖLÜM
FIKIH USÛLÜNE YAKLAŞIMI AÇISINDAN
EL-BAHRU'L MEDÎD

1.1. el-Bahru'l Medîd'te Fıkh'ın Kaynakları Meselesi

İbn Acîbe tefsirinde ahkâm âyetlerini değerlendirirken usûl konularından ziyade, fer'î konulara yer vermiştir. Fürû fıkıhta delil ve detaya fazla girmezken varıldığı sonucu zikretmekle yetinmiştir. Kendisi Mâlikî Mezhebi'ne mensup olup daha ziyade Mâlikî mezhebinin görüşlerine yer vermiştir. Kimi zaman diğer mezheplerin görüşlerini de zikretmiştir. Her ne kadar Mâlikî mezhebin den olsa da mezhep taassubu yapmadığını görmekteyiz. Şimdi fıkıh usulü ve başlıca kaynakları bakımından *el-Bahru'l-Medîd* tefsiri incelenecektir.

1.1.1. Kitap

Kur'ân'ı Kerîm; okunmak, idrak edilip ahkâmı yaşanmak için, insanlığa yaklaşık yirmi üç yılda Hz. Muhammed (sas) vâsıtasıyla sunulmuş ilâhî kitaptır. Şer'î delillerin de ilki kabul edilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm, sahih bilgiyi edinmenin asıl kaynağıdır. Aklın elde ettiği bilgi, Kur'ân'a uyduğu sürece geçerli olur. Müfessirimiz bunu konuyu Hud Sûresi'nin 17. âyetini tefsir ederken "Kur'ân, kalbin ve basiretin ışığıdır. Aklın elde ettiği delilin doğruluğu Kur'ân'ın şahitliği ile geçerli olur."[86] şeklinde görüşünü belirtmektedir. İbn Acîbe'ye göre, Kur'ân'ı tam olarak idrak edebilmek için "Tecrit Ehli" (kalbi mâsivâdan temizleyip, Allah'a bağlamış kişiler) olmak gereklidir. Ona göre şâyet akıl saflaşmaz, kalp nurlanmazsa tevhidin sırlarına, ilahi sıfatların nurlarına vâkıf olunamaz. Kur'ân-ı Kerîm'in sırlarını idrak edebilmek ve ma'rifete ulaşabilmek için manevi kirlerden arınmak şarttır.[87]

İbn Acîbe'ye göre, görüş ayrılığına düşülen her şey önce Allah'ın *Kitab*'ına arzedilir. Sonra Allah Resûlü'nün *Sünnet*'ine, sonra *İcmâ*'a, en son olarak da *Kıyas*'a başvurulur. Çünkü bu dört delil, dinin temel hüküm kaynakları olup dinî hükümler bu deliller üzerine bina edilir. Kim bu delillerin dışına çıkarsa, bâtıla dalmış olur. Allah'ın

[86] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 2, s. 518.
[87] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 2, s. 572. Benzer yorumlar için bk. a.g.e., c. 3, s. 5.

Kitabında ve Rasûlünün sünnetinde, îmân esasları ve dinin hükümleri konusunda yeterli bilgi vardır. Eğer açık bir nas (âyet veya hadis) bulunmazsa, o zaman İcmâ ve Kıyas devreye girer.[88]

1.1.2. Sünnet

Sünnet kelimesi sözlükte "izlenen yol, alışkanlık, uygulama, kural, kanun, töre ve pratik uygulama" gibi anlamlara gelmektedir. Sünnet kelimesi, İslâmi ilimlerin her birinde farklı tanıma tabî tutulmakla birlikte, bu tanımların hepsi Rasûlüllah (sas)'le irtibatlı olma veya O'nun izini takip etme düşüncesinde birleşmektedir. Fıkıh usulü terminolojisinde *Sünnet* Kur'ân-ı Kerîm'den sonra şer'î hükümlerin dayandırıldığı ikinci delil olup Sünnet genel olarak "Rasûlüllah'ın söz, fiil veya tasvipleri (takrirleri)" şeklinde tanımlanır. Fıkıh usulünde dinen yapılması kesin ve bağlayıcı olmaksızın talep edilen fiillerdir.[89]

Sahâbe ve Tâbiûn'un sözlerinde Sünnet kelimesinin Hz. Peygamber'in örnek uygulamaları yanında "Ebû Bekir'in sünneti", "Ömer'in sünneti" ve "Müslümanların sünneti" ifadelerinde olduğu gibi daha çok örnek alınan diğer davranışlar, bazen de "namazın sünneti" ve "i'tikâfın sünneti" ifadelerindeki gibi "bir ibâdetin yapılma şekli" anlamında kullanıldığı görülmektedir.[90]

İbn Acîbe'nin de mensubu olduğu Mâlikî Mezhebin'de Sünnet, diğer mezheplerdeki gibi mütevâtir ve âhâd olarak ikiye ayrılmıştır. Mütevâtir sünnetin kesin bilgi ihtiva ettiği ve hem itikad hem amel bakımından kesin bir delil olduğunda ittifak vardır. [91].

Mâlikî fıkıh usulünü diğer mezheplerden ayıran en meşhur husus, "Amel-i ehl-i Medîne'nin" icmâın hemen ardından bağlayıcı bir delil olarak kabul edilmesidir. İmam Mâlik'in dışında başka müctehidler tarafından da kaynak olarak benimsenmiş olmakla

[88] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd,* (Kahire 1999), c. 5, s. 198.
[89] Murteza Bedir, "Sünnet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 2010).
[90] Murteza Bedir, "Sünnet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 2010).
[91] Eyyüp Said Kaya, "Mâlikî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 2003).

beraber yalnız Mâlik ve talebeleri tarafından Medine'de yaşayanların ameli bu derece kavramlaştırılmış ve fıkhın esaslı bir kaynağı haline getirilmiştir.[92]

İbn Acîbe'ye göre hükümler üç çeşittir: Kur'ân ile sabit olan hükümler, Sünnet ile sabit olan hükümler ve Kıyas ile sabit olan hükümler.[93] İbn Acîbe Hz. Peygamber'i şâri' olarak görmüştür. Kur'ân'da geçmese bile O'nun emir ve yasakladığı sözlerinden çıkan hükümler, şâyet haramlığı ifade ediyorsa haram olarak zikretmiştir.[94] Dolayısıyla Hz. Peygamber'in *tebliğin* dışında *teşrî* görevini de kabul etmiştir.

İbn Acîbe Sünnet'e uyma konusuna ayrı bir önem vermiştir. Her şeyin Kur'ân ve Sünnet'e arz edilmesi ve o şeyin uygunsa alınmasını, yoksa terk edilmesi gerektiğini söylemiştir.[95] Sünnet'e uymayan kimselerin iflasta olduğunu belirtmektedir.[96] Allah'a vasıl olmanın yolunun Sünnet'ten geçtiğini ve bunu elde edenlerin tüm âzâlarıyla bu Sünnet'e tabi olduklarını söylemiştir.[97]

İbn Acîbe hadislerin kaynaklarını zikrederken kimi zaman; mesela, " في صحيحى البخاري ومسلم / Sahih Buhâri ve Müslim'de zikredildiği gibi der."[98]

Çoğunlukla bunu gerekli görmeyip sadece hadisi zikreder. Bazen de sadece derecesini zikrederek "هو الصحيح لتواتر"[99] veya "الصحيح. وروى عن ابن عباس"[100] şeklinde nakiller yapmaktadır.

Hicri 4. yüzyıldan itibaren Tefsir, Fıkıh, Ahlâk vs. gibi eserlerde çoğunlukla hadisler senetleri hazfedilmek sûretiyle nakledilmiştir.[101] Müellifimiz de sözün akışı içinde, bu geleneği devam ettirmiş ve hadis olduğunu beyan etmeksizin kullandığı yani

[92] Murteza Bedir, "Sünnet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 2010).
[93] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd,* (Kahire 1999), c. 1, s. 519.
[94] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd,* (Kahire 1999), c. 1, s. 486, s. 487, s. 552.
[95] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd,* (Kahire 1999), c. 1, s. 316.
[96] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd,* (Kahire 1999), c. 1, s. 365.
[97] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd,* (Kahire 1999), c. 1, s. 437.
[98] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd,* (Kahire 1999), c. 2, s. 327.
[99] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd,* (Kahire 1999), c. 2, s. 279.
[100] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 3, s. 81.
[101] Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Usûlü*, (İstanbul: Marmara Üni. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay, 2012), 33.

mana olarak naklettiği hadisler vardır.[102] Bazen de "bu manada hadis vardır" der.[103] İbn Acîbe zayıf hadislerin faziletler konusunda kullanılmasında bir sakınca görmemektedir.[104]

1.1.3. İcmâ

Bilindiği üzere, edille-i şer'iyyeden biri de *İcmâ*'dır. *İcmâ*'ın, "Muhammed (sas) ümmetinden olan müctehidlerin, Hz. Peygamber'in vefatından sonraki herhangi bir devirde, şer'î bir hüküm hakkında ittifak etmeleri"[105] şeklinde tanımı olduğu gibi *İcmâ*' "Şer'î ve fer'î bir hükümde İslam müçtehitlerinin ittifak etmeleri"[106] şeklinde de tanımlanır. *Sünnet* delilinin ardından gelen "sarih icmâ" hem sahabe ve tâbiûn döneminde gerçekleşmiş, gelecekte gerçekleşmesi de muhtemel kabul edilmiştir. Mâlikî usûl müelliflerine göre "sükûtî icmâ'ın" delil değeri bulunmamaktadır.[107]

İbn Acîbe'nin icmâ'a bakışını Nisâ Sûresi'nin 115. âyeti tefsirinde görmek mümkündür: " وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَى وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّى وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا / *Kim kendisine doru yol belli olduktan sonra, Peygamber'e karşı çıkar ve müminlerin yolundan başka bir yola giderse onu gittiği yolla baş başa bırakırız ve sonuçta cehenneme sokarız. O ne kötü bir yerdir*."

İbn Acîbe'ye göre âyet, Ümmet'in icmâına (âlimlerin bir konudaki ortak görüşüne) muhalefet etmenin haram olduğunu göstermektedir; "Çünkü Cenâb-ı Hak, Peygamber'ine karşı gelenlere ve umum müminlerin yolundan ayrı bir yola gidenlere şiddetli bir azabı vaat etmiştir. Bunların her ikisi de (yani Hz. Peygamber'e karşı çıkmak ve/ya Müminlerin yolundan ayrılmak) haramdır. Müminlerin yolunun dışında bir yola uymak haram ise, onların yoluna uymak farz olur."[108] şeklinde görüşünü aktarırken, icmâ'ın tanımına yer vermemiştir.

---

[102] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 95, c.2, s. 67.
[103] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 34, s. 68.
[104] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 287.
[105] Zekiyyüddin Şaban, *Usûl-ü Fıkıh*, trc: İbrahim Kafi Dönmez, TDV Yay, Ankara 2015, s. 105.
[106] Hayrettin Karaman, *Anahtarlarıyla İslam Hukuku*-1, I-III, Ensar Neşriyât, İstanbul 1984, s. 120.
[107] Eyyüp Said Kaya, "Mâlikî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 2003).
[108] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 561.

İbn Acîbe kimi zaman "icmâ-ı müfessirîn" var şeklinde rivâyetleri kabul etmez ve bu konuda açıklama getirir. Onun bu tutumunu Nisâ Sûresi'nin 29. ve 30. âyetleriyle örneklendirelim.

" وَلَا تَقْتُلوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا. وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ عُدْوَانًا وَظُلْمًا فَسَوْفَ نُصْلِيهِ نَارًا وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا / *Kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir. Kim haddi aşarak ve haksızlığa saparak bunu yaparsa onu ateşe koyacağız ve bu Allah'a çok kolaydır.*"

İbn Acîbe'ye göre, "*Kendinizi öldürmeyin*." den maksat kişinin intihar vs. ile kendisine zarar vermesi ve/ya kendisini tehlikeye atmasıdır.

İbn Acîbe, müfessirlerin genelinin âyetin bu kısmına "Müslüman kardeşlerinizi öldürmeyin. Hiç şüphesiz müminler, tek şahıs gibidirler." manasını verdiklerini belirtmiştir.

İbn Acîbe, Nisâ Sûresi'nin 29. âyetine göre, kendisini öldüren kimseye verilen azabın, başkasını haksız yere öldüren kimseye verilecek azaptan daha hafif olacağını söyler. Çünkü Nisâ Sûresi'nin 30. âyetinde cana kıyan kimseye ayrıca ilahî gazap, lanet ve büyük bir azap haber verilmiştir. "İbn Atıyye'nin,[109] 'Müfessirler bu âyetin, birbirini öldüren kimseler hakkında olduğunda icmâ etmişlerdir' sözü sahih değildir" demiştir. İbn Acîbe "*Kendinizi öldürmeyin*"den muradın, kişinin kendisini öldürmemesi olduğunu söylemiştir.[110] Kurtubî ise; *el-Câmi' li-Aḥkâmi'l-Ḳurʾân*'da İbn Atıyye gibi bu âyet-i kerîmeden maksadın insanların birbirini öldürmelerinin yasaklanması hususunda icmâ olduğu görüşünü nakletmektedir.[111] Fahreddin er-Râzî' de şöyle demiştir. "Âlimlerin bu âyette ittifak ettiği mesele, insanların birbirlerini öldürmelerini yasakladığı hususudur. Âyetteki hitabın, insanların kendi kendilerini öldürmeleri hususunda bir nehiy olup olmadığında ise ihtilaf etmişler." şeklinde nakil yapmaktadır. Râzî'nin bu âyete yaptığı kendi yorumu ise "Adam öldürmek, irtidât

[109] İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbil-Azîz*, (Thk. Abdüsselâm Abdüşşâfî), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001, c. 1, s. 42.
[110] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 494.
[111] Kurtubi, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed (ö.671/1273), *el-Câmiʿ li-aḥkâmi'l-Ḳurʾân*, Kahire, 1964, c. 5, s. 156.

etmek ve evli iken zina etmek gibi sebeplerden dolayı öldürülmeye müstahak olacağınız işler yapmayın" şeklindedir. Fahreddin er-Râzî' diğer bir ihtimal olarak, kişinin hem kendisini hem de bir başkasını öldürmesinin kast olunabileceğini söylemektedir.[112]

Sonuç olarak, İbn Atıyye ve Kurtubî'nin aynı görüşte (kişinin kendi nefsini değil, bir başkasının öldürülmesi kastedilmiştir.) oldukları anlaşılmaktadır. Fahreddin er-Râzî hem kendi nefsi hem de diğer kimselerin öldürülmesinin kastedilmiş olabileceğini söylemektedir. İbn Acîbe kişinin kendi nefisini öldürmesinin kastedildiğini söylemiştir. Buna göre, İbn Acîbe "icmâ-ı müfessirîn" var şeklinde rivâyetleri kabul etmemekte haklı gibi görünmektedir.

1.1.4. Kıyas

Kıyas sözlükte "ölçme, takdir ve eşitlik" anlamlarına gelir. Terim anlamı ise Dil, Mantık ve Fıkıh ve sözlükteki asıl mânasıyla irtibatlıdır. *Fıkıh*ta *Kıyas*, Mantık'ta kullanıldığı anlamın yanında esas olarak bir akıl yürütme biçimi olan *temsil*i (*analoji*) ifade eder.[113] Terim olarak *Kıyas*; *Kitap, Sünnet ve İcmâ'da hükmü bulunmayan meseleye, aralarında illet birliği sebebiyle, bu kaynaklarda yer alan meselenin hükmünü vermektir*. İslam hukukçularının çoğunluğu kıyası delil kabul eder.[114]

Mâlikî Mezhebi kıyası kabul ettiği gibi İbn Acîbe de kıyası kabul etmektedir ve dördüncü delil olarak zikretmektedir. Nisâ Sûresi 59. âyetin kıyasa delil olduğunu söylemektedir.

" يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آَمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآَخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا / *Ey imân edenler! Allah Teâlâ'ya itaat edin, ayrıca Peygamber'e ve sizden olan emir sahiplerine de itaatte bulunun. Sonra bir şey hakkında ihtilâfa düşerseniz, eğer Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, onu Allah*

[112] Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîḥu'l-ġayb et-Tefsîrü'l-kebîr,* Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1999, c. 10, s. 58.
[113] Ali Durusoy, "Kıyas", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 2003).
[114] Zekiyyüddin Şaban, *Usûl-ü Fıkıh*, trc: İbrahim Kafi Dönmez, TDV Yay, Ankara 2003, s. 126.

Teâlâ'ya ve Peygamberine arz edin. Bu, hem (en) hayır (lısı)dır ve hem de netice itibariyle (en) güzel (i)dir."

İbn Acîbe, anlaşmazlığa düşülen bir meselede nasıl hüküm verileceği bilinmediği zaman ilk olarak *Kur'ân*'a daha sonra *Sünnet*'e götürülmesi gerektiğini söylemektedir. Şâyet o konuda *nas* bulunmazsa, *Kıyas* ile meselenin çözüme kavuşturmasını, hükümlerin bunlarla verildiğini söylemektedir.[115]

İbn Acîbe'ye göre kıyas ile verilmiş bir hükme dair örneği, onun Tevbe Sûresi 28. âyete yaptığı tefsirde görmek mümkündür:

"يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آَمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَذَا / *Ey iman edenler! Müşrikler ancak bir pisliktir. Onun için bu yıllarından sonra Mescid-i Harâm'a yaklaşmasınlar*."

İbn Acîbe, müşriklerin bizatihi "pis" olduklarını ve âyetin bunu çok net şekilde ifade ettiğini söylemektedir. Bunun sebebi olarak, müşriklerin Allah'ı inkâr etmeleri yüzünden pis olarak nitelendirildiklerini ya da necasete dikkat etmemeleri, pis şeylerle iç içe oldukları ve ne kendilerini ne de elbiselerini pislikten korumadıkları için bu şekilde ifade olunduklarını söylemektedir. İbn Acîbe, "*Onun için bu yıldan sonra Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar*." ifadesiyle, müşriklerin Mescid-i Harâm'a girmelerinin açık bir şekilde yasakladığını söylemektedir.

İbn Acîbe, bu konuda bütün âlimlerin aynı görüşte olduğunu belirtmektedir. Bu meyandaki görüşleri İbn Cüzey'den (ö. 741/1340) aktardığını belirtmektedir.[116] İlk olarak İmâm Mâlik'in görüşünü naklederken kıyasla varılan hükme şu şekilde yer vermiştir: İmâm Mâlik; Ehl-i kitaptan olsun veya olmasın tüm kâfirleri, müşriklere kıyasladığını, tüm mescitleri de Mescid-i Harâm'a kıyasladığını, sonuç olarak bütün kâfirlerin hiçbir mescide giremeyeceklerini ve bunun kesin olarak yasak olduğunu söylemektedir. İmam Şâfiî'ye göre; müşrikler gibi tüm kafirlerin de Mescid-i Harâm'a girmelerinin yasak olduğunu, ancak Mescid-i Harâm dışındaki mescitlere girmelerinde

[115] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd,* (Kahire 1999), c. 1, s. 519.
[116] Ebu'l-Kasım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî el Gırnâti, İbn Cüzey, *et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîl*, Beyrut 1995, c.1, s. 335.

sakınca olmadığını aktarmaktadır. İmam Ebû Hanîfe'ye göre âyette kastedilen yasağın, yalnızca orada bulunan müşrikleri kapsamakla sınırlı olduğunu, o müşriklerin Mescid-i Harâm'a girmelerinin yasak olduğunu, Mescid-i Harâm dışındaki mescitlere girmelerinin ise mübah olduğunu söylemektedir. Ebû Hanîfe'den ayrıca, ehl-i kitaptan olan kimselerin, Mescid-i Harâm ve herhangi bir mescide girmelerinin yasak olmadığını aktarmaktadır.[117]

İbn Acîbe, Rahmân Sûresi 7. âyetini açıklarken hadîs-i şerîfi delil olarak getirip önemli bir izahta bulunmuştur. "وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ / *Göğü o yükseltti, mizanı o koydu.*" İbn Acîbe, bir görüşe göre, "mîzan" kelimesinin adalet anlamına geldiğini söylemektedir. Bu konuda şu hadîs-i şerîfe yer vermektedir: "بِالْعَدْلِ قَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ / *Gökler ve yer, adaletle ayakta durmaktadır*." Adâletin ancak Şeriat-ı Muhammediye'nin hüküm kaynakları olan *Kitap, Sünnet, İcmâ* ve *Kıyas* ile sağlanabileceğini söylemektedir.[118]

İbn Acîbe'nin *Kitap, Sünnet, İcmâ* ve *Kıyas* hakkındaki görüşlerini yansıtması için verdiğimiz örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ancak çalışmamız sınırları içerisinde bu kadarını yeterli olduğunu düşünüyoruz.

1.1.5. Şer'u men Kablenâ

"Şer'u Men Kablenâ", bizden öncekilerin şeriatı anlamında olup bir terim olarak Hz. Muhammed'ten önceki dinlerin dinî hükümlerinin Müslümanlar için geçerli olup olmadığı meselesidir. Özellikle Hanefî ve Mâlikîler'e[119] göre, bir peygamber için sabit olan şeriat nesh edilmedikçe, sonra gelen peygamber için de geçerlidir. Nesh edilmeyen hükümler Kitap ve Sünnet tarafından nakledilmişse amel etmek câiz olur. Bazılarına göre Hz. Muhammed (sas) önceki şeriatler ile amel etmemiş, önceki şeriat Hz. Muhammed'in gelişi ile mensuh olmuştur.[120]

---

[117] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd,* (Kahire 1999), c. 2, s. 371.
[118] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd,* (Kahire 1999), c. 7, s. 267.
[119] İbrahim Kâfi Dönmez, "Şer'u Men Kablenâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 2010).
[120] Serahsî, Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl, *Usûlü's-Serahsî,* (Thk. Ebu'l-Vefâ el-Efgânî), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1993, c. 2, s.99.

İbn Acîbe, Mâide Sûresi 48. âyeti tefsirde " وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ / *Sana da, daha önceki kitabı doğrulamak ve onu korumak üzere hak olarak Kitab'ı (Kur'an'ı) gönderdik. Artık aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet; sana gelen gerçeği bırakıp da onların arzularına uyma. (Ey ümmetler!) Her birinize bir şerîat ve bir yol verdik. Allah dileseydi sizleri bir tek ümmet yapardı; fakat size verdiğinde (yol ve şerîatlerde) sizi denemek için (böyle yaptı). Öyleyse iyi işlerde birbirinizle yarışın. Hepinizin dönüşü Allah'adır. Artık size, üzerinde ayrılığa düştüğünüz şeyleri (n gerçek tarafını) O haber verecektir.*

İbn Acîbe'ye göre Kur'ân, diğer kitaplardaki haberleri ve hükümleri ancak tevhid anlayışına uygun olmak kaydıyla tasdik eder. Ayrıca Kur'ân'nın önceki kitapların doğruluğuna şahit olması için hem de manalarında bir değişme yapılıp yapılmadığını kontrol edilebilmesi için referans olduğunu söylemektedir.

İbn Acîbe, bu âyetten anlaşılan Müslümanların önceki şeriatlara göre ibâdet etmeyip yeni ve ayrı bir şeriat olarak İslâm ile ibâdet ettikleri sonucuna varmıştır. [121]

1.2. el-Bahru'l Medîd'te Mezheplere ve Görüşlerine Yaklaşım

İbn Acîbe kendisi Mâlikî Mezhebi'ne mensup olsa da diğer mezheplerin görüşlerine gerek duyduğu noktalarda yer vermiştir. Tefsirdeki hüküm âyetlerine bakılınca onun eserinin, Hanefî, Şafiî ve Mâlikî mezheplerinin görüşleri etrafında şekillendiği görülmektedir. Genel olarak mezheplerin görüşlerini özet olarak zikrederken, detaylı bilgi için fıkıh kitaplarına yönlendirir. Kimi zaman da görüşleri delilleri ile zikreder. Gerek görmediği yerde sadece Mâlikî mezhebinin görüşü ile yetinir. Genel olarak mezheplerin görüşlerini tenkide tâbi tutmaz. Nadiren de olsa tenkit ettiği görüşler vardır. Bazen de mezhep imamlarının görüşlerini verdikten sonra "Ben derim ki" şeklinde kendi görüşünü vermektedir.

---

[121] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 2, s. 47.

1.2.1. Mezheplerin Görüşlerini Delilsiz Aktarması

İbn Acîbe mezheplerin görüşünü genelde delilsiz olarak aktarır. Detaya çok fazla girmemeyi tercih eder ve mezheplerdeki hükmü zikretmekle yetinir.

Örnek 1

İbn Acîbe'nin aktardığına göre, Namazda Fâtiha'yı okumanın hükmü İmam Mâlik ve İmam Şafiî'ye göre farz[122], Ebû Hanîfe'ye göre ise farz değil vaciptir.[123] Ayrıca bu konudaki farklı görüşlerin delil ve detayını *eş-Şerhu'l-Kebîr* adlı eserinde işlediğini belirtir.[124] Görüldüğü gibi tefsirinde kimi zaman delilsiz bir şekilde mezheplerin sadece görüşlerini vermekle yetinmiş, detay isteyenleri başka kaynaklara başvurması için yönlendirmiştir.

Örnek 2

" إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوِ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ / *Safâ ile Merve Allah'ın nişânelerindendir; dolayısıyla hac veya umre yaparak Beytullah'ı ziyaret eden bir kimsenin bu yerleri tavaf etmesinde kendisi için bir günah yoktur. Kim gönüllü bir iyilik yaparsa bilsin ki Allah iyiliği mükâfatıyla karşılayan ve çok iyi bilendir*."[125]

İbn Acîbe, Safâ ile Merve arasında sa'y etmenin hükmü hakkında fakihlerin ihtilaf ettiklerini söylemektedir. İmam Mâlik ve İmam Şâfiî'ye göre, Safâ ile Merve arasında sa'y etmenin rükün olduğunu söylemektedir. Şayet bu rükün terk edilirse kurban ile tamamlanmayacağını belirtmektedir. Ebû Hanîfe'ye göre ise, Safâ ile Merve arasında sa'y yapılmasının vâcip olduğunu, yapılmadığı takdirde kurbanla tamamlanmış olacağını nakletmektedir. İmam Ahmed'e göre ise sa'y etmenin sünnet

---

[122] *Farz*, mükelleften istenen fiilin (namaz, oruç vs.) yapılması kesin ve bağlayıcı şekilde istendiğini gösteren delilin kati olması durumudur. Farzın inkârı dinden çıkma sebebi olarak görülmüştür, İbrahim Kâfi Dönmez, "Farz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 1995).

[123] *Vâcip*, dinen yapılması kesin ve bağlayıcı şekilde istenen fiilin (vitir namazı, kurban vs.) delilin zânni olması durumudur. Vâcibin inkârı dinden çıkma sebebi olarak görülmemiştir. Farzı terk eden vâcibe nisbetle daha büyük bir cezayı hak edeceği söylenmişidir. Farz ile vâcip arasında diğer bir fark da farzın terkinde istenen şeyin tekrar yapılması gerekmektedir. Vâcibin terkindeyse başka bir şeyle (namazda sehiv secdesi gibi) telafisi kabul edilmiştir, İbrahim Kâfi Dönmez, "Vâcip", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 2012).

[124] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 69.

[125] Bakara, 2: 158.

olduğunu söylemektedir."[126] İbn Acîbe bu örnekte de mezhepler arası görüş farklılıklarına yer verip sadece mezheplerin görüşünü zikretmekle yetinmiş, kendi görüşünü serdetmemiştir.

1.2.2. Mezheplerin Görüşlerini Delili ile Aktarması

İbn Acîbe gerekli gördüğü yerlerde diğer mezhep görüşlerini ve bu görüşlerin Sünnet'ten delillerini belirtir. Bunlardan birkaçı şöyledir:

Örnek 1

İbn Acîbe tüm mushafların ittifakla besmele ile başladığını, diğer birçok hususta âlimlerin ihtilaf ettiklerini söylemektedir. Besmelenin, *'Bismillâhirrahmânirrâhîm'* sözü olduğunu belirtmektedir. Besmelenin Kur'ân'dan ve başında bulunduğu sûrelerden bir âyet olup olmadığı hakkında âlimlerin farklı görüşlerine yer vermiştir.

İbn Acîbe, İmam Mâlik'e göre besmelenin Neml sûresi hariç âyet olmadığını söylemektedir. Özellikle Fâtiha'dan da bir âyet olmadığını da söylemiştir. Sadece İmam Şafiî, besmelenin Fâtiha'dan bir âyet olduğunu söylemiştir. İbn Abbas (ra), besmelenin her sûreden bir âyet olduğu görüşlerine yer vermiştir.

İbn Acîbe, İmam Mâlik'in bu konudaki görüşüne delil olarak, Hz. Peygamber'den gelen şu rivayeti delil göstermektedir. *"Bana öyle bir sûre indirildi ki Tevrat'ta, İncil'de ve Furkan'da (Kur'ân'da) onun gibisi indirilmedi."* Sonra, "*Elhamdü lillâhi rabbil-âlemin*" sûresini okudu ve fakat besmele çekmedi.[127]

İmam Şafiî'nin delili olarak; Hz. Peygamber'den gelen sahih bir hadîs-i şerîfte: Rasûlüllah (sas), *Elhamdü lillahi rabbil-âlemin*'i besmele ile okurdu."[128]

İbn Abbas'ın (ra) delili olarak, "besmelenin Kur'ân'da tüm sûrelerin başında yer almasıdır; çünkü Sahâbe-i Kirâm Kur'ân'ı yazarken ona Allah'ın kelâmı olmayan hiçbir şeyi koymamışlar ve 'Bu iki kapak arasındaki her şey Allah'ın kelâmıdır' demişlerdir."

---

[126]İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 188.
[127] Buhâri, Tefsir, 1 (nr. 4474) Ebû Davud, nr. 1458; Tirmizî, nr. 2875; Ahmed, *Müsned*, 4/211; Hâkim, *Müstedrek,* 1/558.
[128] Hâkim, *Müstedrek*, 1/356.

İbn Acîbe her sûreye başlanırken besmele çekilmesi gerektiğini söylerken, Tevbe Sûresini hariç tutmuştur. Sûrenin içinden bir bölümünü okumak isteyen kimsenin ise bu konuda serbest olduğunu; isterse besmele ile başlayabileceğini, isterse besmelesiz okuyabileceğini söylemektedir.[129]

İbn Acîbe devamında besmelenin namazdaki hükmü hakkında âlimlerin görüşlerini delili ile aktarmıştır. "Farz namazlarda Fâtiha'nın besleme ile okunması İmam Mâlik'e göre mekruhtur. Nafile namazlarda ise mekruh olmaz. İmam Şafiî'ye göre namazda besmele farzdır. Kırâatı sessiz olan namazlarda gizlice, sesli olanlarda ise açıktan okunur. İmâm-ı Âzam'a göre de farzdır. Besmele açıktan veya gizli okunan namazların hepsinde gizli olarak okunur."

İbn Acîbe ilk olarak İmam Mâlik'in deliline yer verir. "Enes'ten (ra) sahih bir yolla gelen şu rivâyettir: "Enes (ra) demiştir ki:'Ben Hz. Peygamber'in, Ebû Bekir'in, Ömer'in ve Osman'ın arkasında namaz kıldım; Fâtiha'ya (*Elhamdü lillahi rabbil-âlemin*) diyerek başlıyorlardı, besmeleyi zikretmiyorlardı.'[130]"

İbn Acîbe, İmam Şafiî'ye göre besmelenin Fâtiha'dan bir âyet olduğunu söylemektedir. İmam Şafiî'nin bu konudaki delili yukarıda geçen aynı rivâyettir.[131]

Örnek 2

İbn Acîbe, namazda Fâtiha Sûresi okunduktan sonra "Âmîn" kelimesinin sünnet olduğunu söylemiştir. İbn Acîbe konuyu aşağıdaki hadislerin ışığında ele almıştır.

Rasûlüllah (sas) buyurmuştur ki:

"Yahudiler, sizin selam alıp vermenize ve (imamın arkasında Fâtiha'dan sonra) 'âmîn' demenize haset ettikleri kadar hiçbir şeye haset etmezler."[132]

Rasûlüllah (sas) diğer bir hadisinde de şöyle buyurmuştur:

"Allah Teâlâ bana üç şey verdi; bunlar şunlardır: Namazda (melekler gibi) saf oluşturmak. Selamlaşmak; Cennet ehlinin selamlaşması da bu şekilde olacaktır. Duadan sonra 'âmîn' demek. Allah Teâlâ bu üç şeyi benden başka hiçbir bir

[129] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, çev. Dilâver Selvi, c. 1, s. 212.
[130] Müslim, Salat, 52.
[131] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, çev. Dilâver Selvi, c. 1, s. 213.
[132] İbn Mâce, İkame 14 (nr. 856); Ahmed, *Müsned*, 6/135; Beyhakî, *Sünen-i Kübrâ*, 2/56. İmam Ahmed'in rivayetinde, yahudilerin kıskanıp müslümanlara haset ettikleri şeyler içinde cuma günü ile kıblenin Kâbe yapılması da geçmektedir.

peygambere vermedi. Ancak 'âmin' demeyi Musa ile Harun'a da öğretti. Musa dua eder, Harun da 'âmin' derdi."[133]

Rasûlüllah (sas), bir adamın iştiyakla dua ettiğini işitti. Kendisini biraz dinledikten sonra,

"Eğer tamamlarsa kendisine (istediğinin verilmesi) vacip oldu" buyurdu. Orada bulunanlardan biri, "Ne ile tamamlarsa kendisine vacip oldu?" diye sorunca, Hz. Rasûlüllah (sas), *"Duasının peşinden âmîn derse, isteğinin verilmesi vacip olur"* buyurdu.[134]

İbn Acîbe "Âmîn" lafzının ilk harfinin uzatılarak okunabileceğini söylerken "emîn" şeklinde de uzatmadan okunabileceğini söylemektedir. Tercih edilen görüşün ilk görüş olduğunu söylemektedir.[135]

"Kıraatin açıktan yapıldığı namazlarda, Fâtiha'dan sonra imam sesli olarak "âmîn" der. Vâil b. Hucr'un (ra) rivâyet ettiği hadiste, Rasûlüllah (sas) Fâtiha'yı okuduktan sonra hemen sesli bir şekilde "âmîn" derdi."[136]

"İmam Ebû Hanîfe'ye göre ise imam Fâtiha'dan sonra bir şey söylemez. Ancak ondan gelen meşhur görüşe göre, imam Fâtiha'dan sonra gizlice "âmîn" der. Bunun delili sahabeden Abdullah b. Muğaffel ve Enes'ten (ra) gelen rivâyetlerdir."[137]

"İmam Mâlik'ten gelen meşhur görüşe göre, kıraati açık olan namazda imam, "âmîn" demez. İmamla birlikte cemaat de "âmîn" der."[138] Bunun delili şu hadîs-i şerîftir:

---

[133] İbn Hüzeyme, *Sahih*, nr. 1586; Hakîm-i Tirmizî, *Nevâdirü'l-Usûl*, 1/392 (Beyrut 1992); Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr,* 1/44.
[134] Ebû Davud, salat, 168 (nr. 938); Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr,* 1/44.
[135] İmam Mücahid ve Hilal b. Yesar da bunlardandır. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 1/45; İbn Ebû Şeybe, *Musannef,* 2/426.
[136] Ebû Davud, Salat 168 (nr. 932); İbn Mâce, İkame, 14; Darimî, Salat 39.
[137] Rivayet ve değerlendirmeler için bk. İbn Hümâm, *Fethü'l-Kadîr,* 1/301. (Beyrut 1995).
[138] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, çev. Dilâver Selvi, c. 1, s. 247.

"İmam namazda Fâtiha okurken 'veladdâllîn' deyince, sizler de 'âmîn' deyin. Hiç şüphesiz o anda melekler de 'âmîn' derler. Kimin 'âmîn' duası meleklerin 'âmîn' duasına denk gelirse, geçmiş günahları affedilir."[139]

İbn Acîbe birinci örnekte mezheplerin görüşlerine yer verdikten sonra delillerini zikretmiştir. İkinci örnekte ise önce benimsediği görüşle alakalı kendisi deliller getirmiş daha sonra mezheplerin görüşlerini delilleri ile aktarmıştır.

1.2.3. Tek Bir Mezhebin Görüşünü Aktarması

İbn Acîbe tek mezhebin görüşünü tercih ettiği ahkâm âyet lerinde kendi mezhebi olan Mâlikî Mezhebi'nin görüşünü belirtmekle yetinmiştir. Bu konudaki örnek şöyledir:

" شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَدَاكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ / *O* (sayılı günler)*, doğruyu eğriden ayırma, gidilecek yolu bulma konusunda açıklamalar ve insanlara rehber olarak Kur'ân'ın indirildiği ramazan ayıdır. Artık içinizden kim bu aya yetişirse onu oruçlu geçirsin. Kim de hasta veya yolcu olursa, başka günlerden sayısınca tutar. Allah sizin için kolaylık istiyor, güçlük çekmenizi istemiyor. Sayıyı tamamlamanız, size doğru yolu göstermesinden ötürü Allah'ı tazimle anmanız için ve şükredesiniz diye* (uygun hükümler gönderiyor)." [140]

"Allah size orucu kaza etmenizi emretti ki, size emredilen sayıyı tamamlayasınız; bu da Ramazan ayının tamamını oruçlu geçirmektir. Allah size orucu emretti ki, sizi hidâyete ulaştırdığı için Allah'ı yüceltesiniz ve orucu tamamlayınca tekbir getiresiniz."

---

[139] Buharî, Ezan, 111; Müslim, Salat, 71, 72; Ebû Davud, Salat, 168; Tirmizî, *Mevâkît*, 71; Nesâî, İftitah, 33. Bu konudaki hadisleri topluca görmek için bk. Münzirî, *et-Terğîb*, nr. 718-729.
[140] Bakara, 2: 185.

“İmam Mâlik’e göre tekbirin vakti, bayram sabahı güneş doğduktan sonra Bayram Namazı için evinden çıkıp musallaya (mescide) giderken başlar, imamın namaza gelişine kadar devam eder.”[141]

İbn Acîbe yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi sadece İmam Mâlik’in görüşü ile yetinmiş diğer mezhep imamlarının görüşlerine yer vermemiştir.

1.2.4. Mezhebin Görüşünü Tenkit Etmesi

Mâlikî Mezhebi’nden olmasına rağmen İbn Acîbe gerekli gördüğü yerde Mâlikîler’in görüşünü tenkit etmekten geri durmamıştır. Nadir olan bu durumların birisi şu şekildedir:

“وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادَّارَأْتُمْ فِيهَا وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ. فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا كَذَلِكَ يُحْيِي اللَّهُ الْمَوْتَى وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ / *Ey İsrâiloğulları, yine hatırlayın, siz* bir zamanlar dünya hırsı ile *bir adam öldürmüştünüz*. *Sonra onun hakkında* herkes bir diğerini suçluyor, *suçu birbirinizin üzerine atmaya çalışıyordunuz*. *Halbuki Allah içinizde sakladığınız öldürme işini* ve kimin öldürdüğünü *ortaya çıkaracaktı. Bunun için onlara, ‘Kestiğiniz sığırın bir parçası ile öldürülen kimseye veya kabrine vurun’ dedik.*”[142]

Hayvanın maktule vurulan parçasının, dili, kalbi, bacağı veya kuyruğu olduğu söylenmiştir. O parça ile vurduklarında ceset dirildi ve kendisini kimin öldürdüğünü haber verdi. Olayın seyri yukarıda geçtiği üzre. *İşte Allah*, bu öldürülen adamı dirilttiği gibi, *ölüleri* kabirlerinden *böyle diriltir*. *O*, kudretini gösteren *âyetleri sizlere göstermektedir ki, gerçeği düşünüp anlayasınız* ve tek bir ölüyü diriltmeye gücü yetenin bütün ölüleri diriltmeye gücü yeteceğini bilesiniz.”

“İmam Mâlik (rah), bu kıssadan, öldürücü yara alan bir kimsenin ölmeden önce, ‘Beni falanca öldürdü’ sözünün kabul edileceğine delil çıkarmıştır. Bu, tenkide açık bir görüştür. Çünkü bu kıssadaki kimse, öldükten sonra dirilmiştir; onun yalan söylemesi düşünülemez, yaralanan kimse ise ölmeden önce yalan söyleyebilir. İmam Mâlik ayrıca, bu kıssadan, katilin öldürdüğü kimsenin mirasından mahrum bırakılacağına delil getirmiştir. Bu da tenkide açık bir görüştür; çünkü bu kıssadaki

[141]İbn Acîbe, *el-Bahru’l-Medîd,* (Kahire 1999), c. 1, s. 212.
[142] Bakara, 2/72-73.

durum bizden öncekilerin şeriatıdır; onun neshedilmiş olması söz konusu olabilir, fakat hadîs-i şerîfte de katilin, öldürdüğü kimsenin mirasından mahrum bırakılacağı belirtilmiştir."[143]

İbn Acîbe hem aklî hem de naklî delil getirerek müntesibi olduğu Mâlikî Mezhebin'den farklı görüşünü ortaya koymuştur.

1.2.5. Tercihte Bulunması

İbn Acîbe mezhep imamlarının görüşüne yer verdikten sonra, yer yer "ben derim ki" şeklinde görüşünü beyan etmiştir**.**

"لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ / *Ona ancak temiz olanlardan başkası el süremez.* "[144] İbn Acîbe'ye göre âyette "o" ile kastedilen Levh-i Mahfuz'dur ya da Kur'ân-ı Kerîm'dir. Kastedilen Levh-i Mahfuz olunca, mananın şöyle olacağını söylemiştir: "Ona ancak bütün cismani kirlerden tertemiz ve günahlardan işlemekten uzak olan *melekler* dokunabilir." Kastedilen Kur'ân-ı Kerîm olunca, mana şöyle olacağını söylemiştir: "Ona *insanlardan temiz olanlar* el sürebilir. Kur'ân'la kastedilen, onda yazılan âyetlerdir."

İbn Acîbe'ye göre "bazıları cünübün, hayız hâlindeki kadının ve küçük abdest gereken kimsenin Kur'ân-ı Kerîm'e el sürmesinin câiz olmadığını söylemiştir. Bu, İmam Mâlik ve ona tâbi olanların görüşüdür. Onlar, ayrıca bu kimselerin Kur'ân-ı Kerîm'i bir askı veya örtü içinde taşımasını da menetmiştir. Onların delili bu âyettir. Onlara göre âyetteki temiz olanlarla, büyük ve küçük hadesten (cünüplük, hayız ve küçük abdestsizlikten) temizlik kastedilmiştir. İmam Mâlik, *el-Muvatta'* isimli eserinde, bu âyeti görüşüne delil yapmıştır.[145] İkinci görüş sahiplerine göre, Kur'ân-ı Kerîm'e cünüb, hayızlı ve abdesti olmayan kimsenin el sürmesi câizdir. Bu, Ahmed b. Hanbel'in ve Zâhirîler'in görüşüdür. Onlar, "Ona ancak temiz olanlar dokunur" âyetindeki temiz olanlarla *müslümanların* veya *meleklerin* kastedildiğini söylemişlerdir. Üçüncü görüş sahipleri ise, Kur'ân-ı Kerîm'e cünüp olanın el süremeyeceğini fakat ona abdestsiz kimsenin el sürmesinin câiz olduğunu

[143] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 120.
[144] Vâkıa 56/79.
[145] Malik, *Muvatta'*, Kur'ân, 1.

söylemişlerdir. Bu görüş sahipleri, âyetteki temiz olanlarla, *cünüplükten temiz olanların* kastedildiğini, abdesti olmayanların temiz sınıfına girdiğini ve dolayısıyla onların Kur'ân-ı Kerîm'e el sürmesinin ve onu abdestsiz olarak taşımasının câiz olduğunu belirtmişlerdir."

İbn Acîbe İmam Mâlik'ten "Kur'ân-ı Kerîm'i ögrenmeye başlayan küçük çocukların Kur'ân-ı abdestsiz olarak taşımasına ruhsat vermiştir. Çünkü çocuklardan devamlı abdestli olmalarını talep etmek kendilerine zorluk verir." görüşüne yer vermiştir.

İbn Acîbe'nin aktardığına göre âlimler, cünüp olan kişinin Kur'ân-ı Kerîm'e eli ile dokunmadan yüzüne yahut ezberinden okuması konusunda da farklı görüşlerin olduğunu bildirmektedir. "İmam Şâfiî ve İmam Ebû Hanîfe, cünüp olan kimsenin Kur'ân-ı Kerîm okumasının yasak olduğunu kabul etmişlerdir. Zâhirîler ise buna izin vermiştir. İmam Mâlik, Allah'a sığınma, dua ve benzeri durumlar için kısa âyetlerin okunmasının câiz olduğunu söylemiştir." "Ben (İbn Acîbe) derim ki: Hayız veya nifas olan kadınların ezberden Kur'ân okumaları mutlak olarak câizdir; Kur'ân'dan az veya çok, her âyeti okuyabilirler."[146] Müellifimiz diğer mezheplerin görüşlerine detaylı bir şekilde yer verdikten sonra kendi görüşünü de zikretmeyi ihmal etmemişdir.

[146] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 7, s. 303.

İKİNCİ BÖLÜM
TEMEL İBÂDET HÜKÜMLERİNE YAKLAŞIMI AÇISINDAN EL-BAHRU'L-MEDÎD

İbâdet kelimesi sözlükte "kulluk etmek, boyun eğmek, tapmak, ilah edinmek" gibi anlamlara gelmektedir.[147] Terim anlamı olarak ibâdet kelimesi, genel ve özel olmak üzere iki anlamda kullanılmıştır. Genel anlamda ibâdet, kulun Rabbine duyduğu hürmet ve sevginin neticesi olarak yalnızca O'nun rızası için tüm fiillerini şekillendirmesidir.[148] Bu anlamdaki ibâdetin içerisine yemek, içmek, uyumak gibi fiiller de girmektedir. Özel anlamda ibâdet ise niyetle değer kazanan, Allah'a tazim kastı ile yapılan ve yapılmasında sevap bulunan; namaz kılmak, oruç tutmak gibi amellerdir.[149]

Özel anlamda ibâdetlerin; kulun yaratıcısı ile buluşma ânı olduğu söylenebilir. Bu buluşma, özel ve çok kıymetli görülmektedir. Allah (cc) birtakım ibâdetlere henüz başlamadan evvel temizliği emretmesiyle, ibâdetlerin geçerlilik kazanabilmesi için ön şartı haline gelmiştir. Bu sebeple klasik fıkıh kitaplarında ibâdet konularına başlarken ilk olarak *Tahâret* (abdest, teyemmüm, gusül, hayız) bölümünden başlamak tercih edilmektedir. Tahâret, namazın anahtarı ve husûsî şartı olduğu kaynaklarımızda belirtilmektedir.[150]Bu sebeple biz de çalışmamızın ibâdetler bölümüne "Tahâret" başlığı ile başlamayı tercih ettik.

İbn Acîbe'nin *el-Bahru'l Medîd* isimli tefsiri modern dönemin önde gelen işârî tefsirlerden biri olmakla birlikte rivâyet ve dirâyet yönleriyle de öne çıkmaktadır. Aynı zamanda ahkâm âyetlerine önem vermesi bakımından da hatırı sayılır bir yerde durmaktadır. Tezimizin bu ikinci bölümünde ilk olarak, ibâdetlere hazırlık safhası olarak görülen tahâret konusu ve ibâdet hükümlerine yaklaşımı ele alınacaktır.

Müellifimiz her ne kadar amelde Mâlikî mezhebine mensup olsa da bu

---

[147] Mustafa Sinanoğlu, "İbadet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 1999).
[148] Ferhat Koca, "İbadet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 1999).
[149] Bilmen, Ö. Nasuhi, *Büyük İslâm İlmihâli*, Ankara, 2007, s. 56.
[150] İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Abidin, *Reddü'l Muhtâr Âlâ d-Dürri'l Muhtar Şerh Tenviri'l Ebsar*, (Beyrut1966), c. 1, s. 79.

mezhebin dışındaki görüşlere de yer vererek okuyucuya geniş bir yelpaze sunmaktadır.

İbn Acîbe, tefsirinden de anlaşılacağı üzere zâhirî ilimlere son derece vâkıf olmasının yanında bâtınî/tasavvufi ilimlere de vukûfiyeti olan bir âlim olarak görülmektedir. Tefsirinde işârî yorumu öne çıkarmasına rağmen beyânî yorumu esas kabul etmektedir. Zâhirî ahkâm içerikli âyetlere bir de işârî açıdan yorumlar yaptığı görülmüş olup çalışmamızda bu husus özellikle incelenecektir. İbn Acîbe'nin ibâdetlerde ahkâm âyetlerine yaklaşımı yanında bir de bâtınî/tasavvufi çıkarımları özet olarak dikkate sunulacaktır.

2.1. Tahâret/Temizlik

Tahâret kelimesi sözlükte "temizlenmek, pisliği gidermek, temiz olmak" manalarına gelir. Terim olarak ise maddî ve manevi kirlerden arınmak manalarında kullanılır. Maddi kirlere "necâset" adı verilirken, manevi kirlere "hades" adı verilmektedir. Bunların giderilmesine *tahâret* denir. Fıkıh literatüründe ise iki farklı tahâretten (temizlik) bahsedilmektedir. Birincisi mânevi kirlilik hali olan ve hades kavramı ile açıklanan hayız ve cünüplük gibi hallerden arınmaktır. Anlaşıldığı üzere buradaki temizlik maddi değil hükmî bir temizliktir. İkincisi ise elbise, beden veya ibâdet edilecek çevrede bulunan, görülen ve dînen necis sayılan pislikleri izale etmeyi ifade eder. Bu şekliyle yapılan temizliğe *tahâret-i hakīkiyye* yani gerçek temizlik adı verilmektedir.[151]

İbn Acîbe, Müdessir Sûresi'nin 74/4. âyetindek geçen "وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ / *Elbiseni temiz tut*" ifadesindeki temizlikten kastın elbisenin dinen pis sayılan şeylerden korunması ve şâyet pis bir şey bulaşmış ise onu temizlenip giderilmesi olduğunu söylemektedir. Çünkü namazda elbisenin temiz olmasının farz olduğu görüşündedir. Ayrıca İbn Acîbe, İmam Şâfiî'nin de bu görüşte olduğunu, İmam Mâlik'in ise iki görüşünden birisinin farz olduğunu belirtmektedir.[152]

İbn Acîbe, Tevbe Sûresi 9/108'deki "فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ /

[151] Salim Öğüt, "Tahâret", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 2010).
[152] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 8, s. 200.

Orada temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da çok temizlenenleri sever." âyetinde övülen kişilerin, tahâret alırken su kullanan ve su ile taşın her ikisini kullanan kişiler olduğunu söylemektedir. Âyette diğer bir mananın ise cünüp olan kimsenin o hal üzere uyumadan gusül abdesti alan kişi olduğunu bildirmiştir. Ayrıca bu âyetin tefsirinde şu rivâyeti aktarır: "Rasûlüllah (sas) bir gün Kubâ mescidindeyken 'Ey Ensar topluluğu! Allah (cc) muhakkak ki sizi övdü. Sizler def-'i hâcette ve abdest alırken ne yapıyorsunuz?' diye sordu. Ensar cevaben 'def-'i hâcetten sonra üç taş ile tahâret alıp ardından su ile temizleniyoruz' dediler. Rasûlüllah (sas) bunun üzerine '*Orada temizlenmeyi seven adamlar vardır.*' âyetini okudu."[153]

İbn Acîbe'nin temizlik hakkında işârî yorumları epey fazla olup özetle şu hususlar üzerinde durmaktadır. Dünya nimetlerine aç gözlülüğün neticesi olarak îmân ve irfan elbisesinin kirleneceğini belirtmiştir. Kişi iç âlemini temizlerse dış âleminin de temiz olacağına vurgu yapmıştır. Ona göre iç temizliğin; günahlarda ısrardan, gaflet hallerinden, kalbi maddi şeylere takılıp kalmasından ve nefsin kötü işlerinden temizlik şeklinde özetlenebilir.[154]

2.1.1. Abdest

"Abdest" ifadesi Farsça bir terkip olup iki kelimenin (âb-dest) birleşiminden meydana gelmiştir. Kelimenin başındaki "âb" su manasına gelirken "dest" el demektir. Arapça da ise abdest kelimesinin karşılığı "الوضوء / *vudû*" kelimesi ile ifade edilirken Kur'ân-ı Kerîm'de vudû kelimesine yer verilmemiş[155] yıkama manasına gelen "الغسل / *gasl*" kelimesi kullanılmıştır. Namazın geçerli olabilmesi için tüm mezheplere göre abdest farzdır. Hükmü Mâide Sûresi'nin 6. âyeti ile sabittir. " يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آَمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ /

[153] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 2, s. 429, hadis için bk. İbn Mâce, Taharet, 28; Ahmed, *Müsned*, 3/422, 6/6.
[154] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 8, s. 200.
[155] Abdülkadir Şener, "Abdest", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 1998).

Ey îmân edenler! Namaz kılmaya kalktığınız zaman yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi yıkayın; başlarınızı meshedip, topuklara kadar ayaklarınızı da (yıkayın). Eğer cünüp oldunuz ise, boy abdesti alın. Hasta yahut yolculuk halinde bulunursanız yahut biriniz tuvaletten gelirse, yahut da kadınlara dokunmuşsanız (cinsî birleşme yapmışsanız) ve bu hallerde su bulamamışsanız temiz toprakla teyemmüm edin de yüzünüzü ve (dirseklere kadar) ellerinizi onunla meshedin. Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez; fakat sizi tertemiz kılmak ve size (ihsan ettiği) nimetini tamamlamak ister; umulur ki şükredersiniz.)"

Âyetin "...يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ / *Namaz kılmaya kalktığınız zaman...*"

kısmının zâhirîne bakarak namaz kılmak isteyen herkesin, abdestli veya abdestsiz olmasına bakılmaksızın, abdest almasının gerekli olduğunu bildiren âlimler (Zâhirîler ve Şiîler) olsa da müellifimiz sadece abdestsiz olanların abdest alması gerektiğini söylemektedir.

Başın mesh edilmesi hakkında İbn Acîbe şu değerlendirmeyi yapar: "ب / *Bâ* harf-i cerri *ilsâk* (bitiştirme) yahut *teb'îz* (kısmîlik) için kullanılmıştır. Bu sebeple meshin sınırları hakkında ihtilaf edilmiştir. İmam Mâlik başın tamamını mesh etmenin farz olduğunu söylerken, İmam Şâfiî başın az bir kısmını, Ebû Hanîfe ise dörtte birini mesh etmenin farz olduğu bildirmişlerdir."[156]

İbn Acîbe, "وَأَرْجُلَكُمْ / *ve ercüleküm*" ifadesinin gramatiğinden dolayı farklı iki görüş çıktığını, buna göre kelimedeki "ل / *Lâm*'ın" harekesini kıraat imamlarından bazısının "الوجه / *vech*" kelimesine atfederek üstün olarak okuduklarını, bazısının ise "بِرُءُوسِكُمْ / *biruûsiküm*" kelimesine atfederek esreli okuduklarını söylemektedir. Ayrıca Zemahşerî'nin şu görüşüne yer verir: "ل / *Lâm*" harfi üstün okunduğunda ayakların yıkanması gerekir. Esreli okunduğunda ise ayakların meshedilmesi gerektiği söylenirse şöyle cevap veririz: "Ayaklar abdestte yıkanması gereken diğer üç organdan

[156] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 2, s. 12.

farklı olarak, genellikle üzerine su dökülerek yıkanır. Bu da su israfına yol açar. Bu sebeple atıf mesh edilen organa yani "بِرُءُوسِكُمْ / *ruûs*" kelimesine yapılmıştır. Ancak bununla ayakların mesh edilmesi istenmemiş, mesh eder gibi (az su ile) yıkanmasına işaret edilmiştir. Ayrıca "إِلَى الْكَعْبَيْنِ / *(ayak) bilek kemiklerine kadar"* ifadesinin gelmesi mesh hükmüne engel teşkil etmektedir. Çünkü mesh hakkında şerîatın herhangi bir sınırlandırması söz konusu değilken, âyette "إِلَى الْكَعْبَيْنِ / lafzı ile sınırlama getirilmiştir."[157]

Bilindiği gibi, bu âyette abdestin dört farzı konu edilir. Hanefîlere göre abdestte niyet farz değildir. Hanefîlere göre bunun delili abdest âyetidir. Âyette yıkamak ve mesh etmekten bahsedilir niyetten söz edilmez. Onlara göre abdestte niyeti şart koşmak âyete ek getirmek olur. Çünkü âyetin lafzında, niyete delalet eden bir durum söz konusu değildir. Âyete ziyadelik getirmek ise ne haber-i vâhidle ne de kıyasla mümkün olmaz.[158] Diğer üç mezhep Mâlikî, Şâfiî, Hanbelî'de ise abdestte niyet farzdır. İbn Acîbe'ye göre de abdestte niyet farzdır. Bu görüşüne delil olarak âyet ve hadîs-i şerîften delil getirir: "…وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللهَ مُخْلِصِينَ / *Onlara ancak Allah'a ihlâsla (sırf Allah rızasına niyet ederek) ibâdet etmeleri emredildi...*"[159] Hadîs-i şerîf'te: *"Ameller ancak niyetlere göre değerlendirilir."*[160] buyrulmaktadır. Hanefîler bu hadîs-i şerifi haber-i vâhid olarak kabul etmektedir.[161]

İbn Acîbe Hanefîlerden farklı olarak yıkanan âzaları ovmanın (delk) ve ara vermeden peş peşe yıkamanın da (muvâlât) farz olduğunu söylemektedir. Âyette zikredilen tertibe uymanın ise sünnet olduğu görüşündedir.[162]

---

[157] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 2, s. 12. Krş, Zemahşerî, Ebü'l-Kāsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzîl*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut h. 1407, c. 1, s. 610.

[158] Serahsî, Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl, *el-Mebsût*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût 1993, c. 1, s.72.

[159] Beyyine 98/5. İbn Acîbe, el-*Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 2, s. 12.

[160] Buhârî, İman, 41; Ebû Davud, Talak, 11; Tirmizî, Cihat, 16; Nesâî, Taharet, 59.

[161] Bu bu hadîs-i şerif mütevatir değil meşhûr hadistir. İbnu's Salâh "*Ulûmu'l-Hadîs*" eserinde râvi sayısının ilk tabakada mütavatir seviyeye ulaşmadığını belirtmektedir. Bu sebeple Meşhûr hadis olarak kabul etmektedir. İmam Nevevi'de "*et-Takrîb ve't-Teysir*" eserinde mütevatir olmadığını söylemektedir.

[162] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 2, s. 13.

Abdestin farzları hakkında yukarıda bahsedildiği gibi ihtilaflar olduğu gibi abdestin bozulması noktasında da Nisâ Sûresi 4/43'teki "أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ / *yahut kadınlara dokunup da*" ifadesine verilen manalar ihtilaf noktasını oluşturmaktadır. İbn Acîbe ilk olarak İmam Mâlik'ten, abdestin bozulması için kadına lezzet almak kastı ile dokunmak gerektiğini söylemiştir. İmam Şafiî'ye göre her ne kasıtla dokunursa dokunsun mutlak olarak bozacağını, velev ki ölmüş bir kadın dahî olsa bozulacağı görüşünü nakletmiştir. Ebû Hanîfe'nin ise kadına sadece dokunmanın abdesti bozmayacağı, bozması için ancak dokunmanın aşırıya gidip kadının vücuduna şehvetle dokunmak gerektiği görüşünü nakletmiştir.[163]

Sonuç olarak İbn Acîbe abdest konusunda âyette zikredilenler dışında niyetin, ovalamanın ve ard arda yıkamanın farz olduğunu, tertibin sünnet belirtmiştir.

İbn Acîbe Kur'ân-ı Kerîm'e abdestsiz dokunmanın hükmü hakkında Vâkıa Sûresi'nin 56/79 "لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ / *Ona ancak temiz olanlardan başkası dokunamaz."* âyetini açıklamaktadır. Fakihlerin Kur'ân-ı Kerîm'e dokunulması hakkında farklı görüşleri olduğunu beyan edip; İmam Mâlik'e göre abdestsiz el süremeyeceğini, Ahmed b. Hanbel, Zâhirîler ve birtakım âlimlere göre abdestsiz el sürülmesinin câiz olduğunu naklederken bu konuda kendi görüşüne yer vermemiştir.[164]

Abdestin konu edildiği bu âyet hakkında İbn Acîbe'nin işârî yorumuna gelince; Allah (cc) namaz için bedenin dışını temizlemeyi nasıl emrettiyse, iç âlemin de gafletten temizlenmesinin gerektiğini vurgulamıştır. İç âlemin temizliği gaflet kirinden arındırılmazsa kişinin hakiki manada namaza girmekten uzak olduğunu söylemiştir.[165]

2.1.2. Teyemmüm

Teyemmüm, mükellefin abdest veya gusül almak istediği zaman, suyun bulunmadığı, bulunsa bile suyu kullanma imkânına sahip olmadığı durumda *hades*in giderilmesi için toprak ile yapılan temizliktir.[166]

---

[163] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 507.
[164] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 7, s. 303.
[165] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 2, s. 13.
[166] Bilmen, *Büyük İslâm İlmihâli*, s. 108.

Teyemmüm Kur'ân-ı Kerîm'de Nisâ ve Mâide sûrelerinde konu edilmektedir. İbn Acîbe teyemmüm konusunu Nisâ Sûresin'de ele almıştır. " يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آَمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّى تَغْتَسِلُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا / *Ey îmân edenler! Siz sarhoş iken -ne söylediğinizi bilinceye kadar- cünüp iken de -yolcu olan müstesna- gusül edinceye kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta olur veya bir yolculuk üzerinde bulunursanız yahut sizden biriniz ayak yolundan gelirse yahut kadınlara dokunup da (bu durumlarda) su bulamamışsanız o zaman temiz bir toprakla teyemmüm edin: Yüzlerinize ve ellerinize sürün. Şüphesiz Allah çok affedici ve bağışlayıcıdır.*"[167]

İbn Acîbe, ilk olarak teyemmüm ile cünüplüğün giderilmeyeceğine dair bu âyetin delil olduğunu söylemiş, bu konuda başka bir açıklama yapmamıştır. Bununla beraber bu âyetin, mukim olup hasta olmasa dahi, su bulunmadığı takdirde teyemmüm alabileceklerine dair açık bir delil olduğunu da belirtmiştir. İmam Mâlik'ten "Teyemmüm alarak namaz kılan kişinin sonradan su bulduğunda namazı iade etmesi gerekemez."; İmam Şâfiî'den "Teyemmüm ile namaz kılan daha sonra bu namazı iade eder."; Ebû Hanîfe'den ise "Kural gereği vakit varken suyu arar, suyu bulma ihtimali varsa namazı teyemmüm ile kılmaz" şeklindeki görüşlere yer vermektedir. İbn Acîbe, bir kimsenin teyemmüm yapılabilmesi için şu şartları saymaktadır: Su bulunmayacak, yeterli miktarda olmayacak veya kullanma imkânı olmayacak şeklinde Allah (cc) "*Su bulamazsanız…*" sözü ile kayıtladığını açıklamaktadır. "*Teyemmüm edin*" den kastın temiz topraktan faydalanın olduğunu vurgulamıştır. İbn Acîbe teyemmümün neler ile yapılacağı hakkında İmam Mâlik'ten "Temiz toprak, en faziletlisi budur. Kar, taş, çamur gibi maddeler ile de teyemmüm edilir. Ağaç, çimen, altın ve gümüş gibi madeni şeylerle teyemmüm olmaz. İhtiyaç maddesi olan şap, tuz, kibrit, sabun, gibi maddelerle de câiz değildir." şeklindeki görüşleri nakletmiştir. Ebû Hanîfe'ye göre yer cinsinden olan ağaç, sürme, kireç, tuğla vs. şeylerle teyemmümün câiz olduğunu ancak altın, gümüş ve bakır cinsinden şeylerle teyemmümün câiz olmadığını söylemiştir. İmam

[167] Nisâ, 4/43.

Şâfiî'ye göre sadece bitkinin yetiştiği temiz toprakla teyemmüm olabileceğini, bu toprağın aynı zamanda ele bulaşması gerektiğini söylemektedir. İmam Mâlik'e göre teyemmüm yapılırken farz olan kısmın elin avuç kısmı ile bileklere kadar olan kısmı olduğunu, dirseklere kadar olan kısmın ise mesh edilmesinin sünnet olduğu görüşünü nakletmiştir. İmam Şâfiî'nin, bu durumu abdeste kıyas ederek teyemmümde dirseklere kadar meshin farz olduğu görüşüne yer vermektedir.[168]

İbn Acîbe teyemmüm hakkındaki işârî yoruma Mâide Sûresi'ni işlerken değinmiştir. Suyu bulamayan kimse nasıl ki teyemmüm alır; aynı bunun gibi kendisini manevi kirlerden arındıracak bir kâmil mürşit bulamazsa, mürşitlerin hallerini yaşayışlarını anlatan eserlere yönelmelidir. Kâmil mürşit bulan kimsenin, su ile temizlik yapan gibi, bulamayanın ise asli temizlik yerini tutan teyemmüm yapan kimse gibi olduğunu söylemiştir.[169]

2.1.3. Gusül

Gusül, tüm bedenin temiz su ile yıkanmasıdır. Guslü gerektiren durumlar *cünüplük*, *hayız* ve *nifas* halleridir. Ülkemizde gusül abdestine "boy abdesti" de denmektedir.[170] Gusül yapılmasını bildiren âyetler teyemmüm ve abdest bölümünde geçtiği için burada tüm metni verme gereği görmedik.

İbn Acîbe gusül hakkında detaylı bir bilgiye yer vermemiştir. Yalnızca " يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آَمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّى تَغْتَسِلُوا / *Ey îmân edenler! Siz sarhoş iken -ne söylediğinizi bilinceye kadar- cünüp iken de -yolcu olan müstesna- gusledinceye kadar namaza yaklaşmayın.*" âyetinin[171] tefsirinde İbn Acîbe cünüp olan kimsenin; İmam Mâlik'e göre mescide girmek istediğinde su bulamazsa teyemmüm ile girebileceğini, cünüp haldeyken kesinlikle giremeyeceğini belirtmektedir. İmam Şâfiî'ye göre mescidin içine giremez, ancak mescidden yürüyerek geçebilir. Ebû Hanîfe'ye göre ise cünüp halde mescide ancak yol oradan

[168] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 507.
[169] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 2, s. 13.
[170] Mehmet Şener, "Gusül", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 1996).
[171] Nisâ, 4/43.

geçiyorsa veya suya ulaşabilmek için oradan geçmesi zorunluysa geçebilir aksi halde câiz değildir.[172]

İbn Acîbe gusül abdesti olmayan kimsenin Kur'ân-ı Kerîm'e el sürmesinin câiz olmadığına dikkat çekmiş ve bunun İmam Mâlik ve diğerlerinin görüşü olduğunu belirtmiştir. Zâhirîlerin cünüp kimsenin Mushaf'a el sürmeden Kur'ân'ı yüzüne veya ezberinden okumasına müsaade ettiklerini söylemiştir. İmam Şâfiî ve Ebû Hanîfe'nin hiçbir şekilde cünübün Kur'ân okumasına izin vermediklerini aktarmıştır.[173]

Gusül hakkında tasavvufi açıklamasını Bakara Sûresi 2/222. âyetin tefsirinde: Cünüp olma hali nefsin gaflet haline benzer. Gaflet hali ile devam etmek ise helal değildir. Nefsi bu cünüplük/gaflet halinden kurtarmak gerekir. Cünüplükten/gafletten kurtulan kimse, artık kulluk görevini en güzel şekilde yerine getirebilir.[174] şekilde yapmıştır.

2.1.4. Hayız

Hayız, ergenlik çağına ulaşan kadının rahminden belli aralıklarla gelen kanın adıdır. Ülkemizde hayız terimini ifade etmek için "aybaşı" ve "âdet" terimleri de kullanılmaktadır. [175]

İbn Acîbe, bu konu hakkında detaya girmemiştir. Bakara Sûresi 2/222. âyetinde konuyu ele almıştır. " وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ / *Sana kadınların ay halini sorarlar. De ki: 'O, bir rahatsızlıktır. Bu sebeple ay halinde olan kadınlardan uzak durun, temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri vakit, Allah'ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın. Şunu iyi bilin ki, Allah tevbe edenleri de sever, temizlenenleri de sever.*' İbn Acîbe bu Âyetin tefsirinde ilk olarak "أَذًى / ezâ" ifadesine değinip; bunun rahatsızlık manasına geldiğini veya hayız durumunun kokusu sebebiyle cinsi münâsebetten uzak durulması gerektiğini söylemektedir. Allah, hayız

[172] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 507.
[173] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 7, s. 303.
[174] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 253.
[175] Yunus Vehbi Yavuz, "Hayız", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 1998).

halinde eşlerle cinsi münasebetten uzak durulması gerektiğini, şâyet ilişkide bulunulursa tövbe edilmesini söylemiş, ancak keffâret gerekmediğini de beyan etmiştir. İbn Abbas ve Evzâî'den "kim hayızlı kadınla gusülden önce ilişkiye girerse yarım altın sadaka verir. Kim hayız kanı akarken ilişkiye girerse bir altın sadaka verir."[176] Bu hadîs-i şerîfi yorumsuz olarak aktarmıştır.[177] Hayızlı kimsenin Kur'ân-ı Kerîm'i ezberden okuması hakkında İmam Mâlik'ten bunun câiz ve câiz olmadığı şeklinde farklı görüşlerin geldiğini belirtmiştir. İbn Acîbe hayızlı kimsenin Kur'ân-ı Kerîm'in ezberden okunması hakkında kendi görüşünü beyan ederek, mutlak olarak bunun câiz olduğunu söylemiştir.[178]

İbn Acîbe, hayız veya nifas halinde olan kadınla cinsel ilişkiye girilmesi durumunda tövbe edilmesi gerektiğini, meşhur olan görüşte keffâret gerekmediğini açıklamaktadır. Bu konuda İbn Abbas (ö. 68/687-88) ve Evzâî'nin (ö. 157/774) şu görüşlerine de yer vermiştir: "Hayız kanı akarken kadınla cinsel ilişkiye giren kimseye keffâret olarak yaklaşık 4.25 gr. altın, hayız döneminde olup kanın akmadığı gusletmeye yakın olan zaman diliminde ilişkiye girerse keffâret olarak 2.12,5 gr. altın sadaka verir."[179]

İbn Acîbe hayız hakkında işârî yorumunu şu şekilde yapmıştır. Dünya sevgisinin gaflete sebebiyet verdiğini, bu durumda olan kimsenin ise kendisine eziyet "أَذًى" verdiğini söylemektedir. Nefsin bu kirinden temizlenene kadar "وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ / *kadınlardan uzak durun, temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın*" gaflete sebep olan dünya sevgisinden uzak durulması gerektiğini, aksinin ise câiz olmadığını bildirmektedir.[180]

2.2. Namaz

Namaz Farsça bir terim olup, sözlükte "ibâdet, dua, yalvarmak" manalarına gelmektedir. Terim anlamının ise, belirli hareket ve sözlerle yerine getirilen, tekbir ile

[176] Ebû Davud, Tahâret, 106.
[177] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 252.
[178] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 7, s. 303.
[179] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 252.
[180] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 253.

başlanan selam ile biten, bedenî ibâdet olduğu ifade edilmektedir.[181] Namazın Allah'a îmândan sonra ibâdetler arasında en kuvvetli farz ibâdet olduğu belirtilmiştir.[182] Namazın Allah'a îmândan sonra gelmesinin sebebini; îmânın vasıtasız, namazın ise Kâbe vasıtası ile gerçekleşen bir yöneliş olduğu vurgulanmıştır. Namaz tüm peygamberlerin şeriatında mevcut ve her mükellef için farz-ı ayın'dır. Beş vakit namaz, farz kılınmadan önce namazı, güneşin doğumundan evvel ve akşam batışından önce iki vakit olarak kılındığı belirtilmektedir. Ulemâ, namazın ne zaman farz kılındığı hakkında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Daha ziyade hicretten bir buçuk yıl önce Ramazan ayının on yedinci akşamında, İsrâ ve Mirâc gecesi farz kılındığı tercih edilmektedir.[183]

İbn Acîbe Bakara Sûresi'nin "الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ / *Onlar gayba inanırlar, namaz kılarlar, kendilerine verdiğimiz mallardan Allah yolunda harcarlar*." şeklindeki 3. âyetinde namazın bedenî bir amel olduğunu, şartlarına ve rükünlerine riâyet ederek kılınması gerektiğini ve namazda muhakkak kalbin huşûunu korumak gerektiğini belirtmektedir.[184] Huşû ise ona göre iki türlüdür: İlki âzâların huşûusu diğeri kalbin huşûusudur. Ayrıca İbn Acîbe'ye göre namazda bedeni ve nefsi olmak üzere iki türlü ibadet vardır. Bunlar Tahâret, avret mahallinin örtülmesi ve bunların temini için mal harcanması, Kâbe'ye dönülmesi, mescitlere gidilmesi, uzuvların huşû içinde olması, kalbin ihlâs ile niyet etmesi, şeytanla mücâhede, Rahmân'a yalvarma ve Kur'ân tilâvetidir. Ona göre namaz nefse ağır gelen; her gün tekrarlanan ve bazen uykuyu bölen bir ibadettir. Ancak huşû sahiplerine namazın ağır gelmediğini çünkü onların kalbine namazın tadının yerleştiğini belirtir. Namazın, huşû sahipleri için Allah ile buluşup özel bir vakit geçirdikleri; bu an da yalvarıp yakardıkları, huzur buldukları ve gönüllerinin hoş olduğunu söylemektedir.[185] İbn Acîbe namazların faziletinden dolayı cemaat ile kılınması gerektiğini, çünkü yirmi yedi derece daha faziletli olduğunu belirtmektedir.[186] Bakara Sûresi 2/238'deki "حَافِظُوا

[181] M.Kâmil Yaşaroğlu, "Namaz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 2006).
[182] Serahsî, Şemsü'l-eimme, *el-Mebsût*, Beyrût 1993, c. 1, s.4.
[183] İbn Âbidîn, *Reddü'l Muhtâr*, (Beyrut1966), c. 1, s. 351.
[184] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 74.
[185] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 102.
[186] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 100.

عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ / *Namazlara ve orta namaza devam edin. Allah'a saygı ve bağlılık içinde namaz kılın.*" âyetin nüzulünden önce namazda konuşmaya cevaz verildiğini söyler. İmam Şâfiî' ye göre âyetteki "orta namazın" ikindi namazı, İmam Mâlik'e göre Sabah Namazı olduğunu aktarmıştır. Bazılarına göre ise, cuma günü duaların kabul saatinin ve Kadir Gecesi'nin tam olarak bilinmemesi gibi orta namazın da gizli tutulduğunu; bunun sebebinin ise tüm namazlara özen ve ehemmiyet gösterilmesi şeklinde açıklamıştır.[187]

İbn Acîbe, namazın insanı her türlü kötü ve çirkin işlerden alıkoyacağını belirtmektedir. Ancak namaza devam etmenin ehemmiyetinden ve zorluğundan bahsetmektedir. Zorlukların aşılabilmesi için dostunun kapısının çalınması gerektiğini ayrıca vurgulamaktadır. Bunun sebebi olarak; dostların müşahede nimetine kavuşmuş ihlaslı kimseler olduğunu ve onlarla beraberlik kurulunca bu işlerin kolaylığından yapmış olduğu işârî yorumda ifade etmektedir.[188] Namazı âzaları ile kılan kişileri salih kimseler olarak tanılamaktadır. Bazı kimselerin ise âzaları hem de kalbi ile ilahî huzurda olduğunu açıklamaktadır. Kalbi devamlı ilahî huzurda bulunan kimseleri: "namazı kalbi ile kılan kimseler" şeklinde ifade etmektedir.[189]

2.2.1. Namaz Vakitleri

Vaktin, günlük beş vakit namazlar ve sünnetleri, Vitir, Terâvîh, Cuma ve Bayram namazları için şart (farz) olduğu belirtilmiştir.[190] Namaz vakitleri dünyanın güneş ve kendi ekseni etrafında dönüşüne göre hesaplanmaktadır.[191]

İbn Acîbe Nisâ Sûresî'nin 4/103. âyetindeki "...إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا / *çünkü namaz müminler üzerine vakitleri belli bir farzdır.*" ifadesiyle vakitlerin sınırlarının belirlendiğini, bunun dışına çıkmanın hiçbir halde câiz olmadığını açıklamıştır.[192]

---

[187] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 266.
[188] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 103.
[189] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 3, s. 225.
[190] Bilmen, *Büyük İslâm İlmihâli*, s. 111.
[191] M.Kâmil Yaşaroğlu, "Vakit", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 2012).
[192] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 555.

İbn Acîbe Hûd Sûresi'nin 11/114. âyetindeki " وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفَيِ النَّهَارِ وَزُلَفًا مِنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرَى لِلذَّاكِرِينَ / *Gündüzün iki tarafında, gecenin de ilk saatlerinde namaz kıl. Çünkü iyilikler kötülükleri (günahları) giderir. Bu, öğüt almak isteyenlere bir hatırlatmadır.*" ifadeyle beş vakit namazın emredildiğini, gündüzün bir ucunun Sabah namazı, ikinci ucunun Öğle ve İkindi namazı, gecenin ilk saatlerinin Akşam ve Yatsı namazları olduğunu belirtmektedir.[193] Beş vakit namazın kılınmasına dair işaret olduğunu söylediği diğer bir âyetin: İsrâ Sûresi'nin 17/78. âyeti " أَقِمِ الصَّلَاةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْءَانَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْءَانَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا / *Gündüzün güneş dönüp gecenin karanlığı bastırıncaya kadar (belli vakitlerde) namaz kıl; bir de sabah namazını. Çünkü sabah namazı şahitlidir.*" olduğunu belirtmektedir. İbn Acîbe güneşin batıya doğru kaydığı zamanın, Öğle ve İkindi namazına işret ettiğini söylemektedir. Karanlığın çökmesiyle gecenin girdiğini, bununda Akşam ve Yatsı namazlarına işaret ettiğini beyan etmektedir.[194] Rûm Sûresi'nin 30/17-18. âyetlerini " فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ / *Haydi siz, akşama ulaştığınızda (akşam ve yatsı vaktinde) sabaha kavuştuğunuzda, gündüzün sonunda ve öğle vaktine eriştiğinizde Allah'ı tesbih edin (namaz kılın), ki göklerde ve yerde hamd O'na mahsustur*." açıklarken İbn Abbas (ra) beş vakit namazın beyanına dair görüş nakleder. İbn Abbas'ın "تُمْسُونَ / *Akşama ulaştığınızda*" kısmıyla, Akşam ve Yatsı namazları, "تُصْبِحُونَ / *Sabaha kavuştuğunuzda*" kısmıyla, Sabah namazı, "وَعَشِيًّا / *Günün sonunda*" kısmıyla, İkindi namazı, "تُظْهِرُونَ / *Öğle vaktine eriştiğinizde*" kısmıyla Öğle Namazı kastedilmiştir." şeklinde görüşüne yer vermiştir.[195] Tâhâ Sûresi'nin 20/130. âyetinin " فَاصْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا وَمِنْ ءَانَاءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضَى / *(Resûlüm!) Sen, onların söylediklerine sabret. Güneşin doğmasından önce de*

[193] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 2, s. 563.
[194] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 3, s. 223.
[195] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 4, s. 330.

batmasından önce de Rabbini övgü ile tesbih et; gecenin bir kısım saatleri ile gündüzün etrafında (iki ucunda) da tesbih et ki, hoşnutluğa eresin." namaz vaktine işaret ettiğini; "فَسَبِّحْ */ tesbih et*"ten muradın namaz kılınması olduğunu açıklamıştır. Bu mananın tercih etme sebebini âyetin devamında "*Güneşin doğmasından önce de batmasından önce*" buyrulması olduğunu ve Allah'ı tesbih etmek için bir vakit tayini olmadığı, dileyen kimsenin dilediği zaman tesbih edebileceğini belirtmiştir. Güneşin doğuşundan önceki vaktin Sabah Namazı, batışından önceki vaktin Öğle ve İkindi namaz vakitleri olduğunu belirtmektedir.[196]

Gece namazı hakkında İbn Acîbe, Müzzemmil Sûresi'nin 73/2-3. âyeti " قُمِ اللَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا نِصْفَهُ أَوِ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا */ Kalk, birazı hariç olmak üzere geceyi; yarısını ibâdetle geçir. Yahut bundan biraz eksilt.*" hakkında, bazı âlimlerin Hz. Muhammed (sas) gece ibâdetinin farz olduğunu, âlimlerin ekserisine göre âyetteki emirin gece ibâdetine teşvik amaçlı olduğunu söylemektedir. Gece ibâdetinin zamanı hakkında Hz. Peygamber'in gecenin üçte birlik kısmında ibâdet etmesi istediğini ifade etmiştir.[197]

İbn Acîbe'nin, beş vakit namazın vakti hakkında başka âyetlerde de yukarıda geçtiği üzere benzer yorumlar yaptığı görülmüştür.[198] Namazın vakti hakkında müellifimizin işârî yorumu görülmemiştir. İbn Acîbe'nin mezkûr âyetlere dair yapmış olduğu açıklamalarına bakıldığında, mezheplerin kabulüne zıt bir görüş serdetmemektedir.

2.2.2. Namazda Kıbleye Yönelme / İstikbâl-i Kıble

Kıble, Müslümanların namaz, ezan, cenaze defni, hayvan kesimi gibi hususlarda Kâbe istikametine yönelmelerini ifade etmektedir.[199] Kıble, namaz ibâdeti için farz olup, namazın başından sonuna kadar devam etmesi gereklidir.[200]

---

[196] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 3, s. 434.
[197] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 8, s. 192.
[198] İnsân, 76: 25-26, Kâf, 50: 39-40, Ahzâb, 33: 42, Feth, 48: 9, Mü'min, 40: 55, Bakara, 2: 238.
[199] Ahmet Güç, "Kıble", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 2022).
[200] İbn Âbidîn, *Reddü'l Muhtâr*, (Beyrut1966), c. 1, s. 401.

İbn Acîbe, Bakara Sûresi'nin 2/115. âyetinin " وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ / *Doğu da Allah´ındır batı da. Nereye dönerseniz Allah´ın yüzü (zatı) oradadır. Şüphesiz Allah´ (ın rahmeti ve nimeti) geniştir, O her şeyi bilendir.*" iniş sebebi olarak: Ashaptan bir grubun yolculuğa çıktığını, kıbleyi tayin edemeyip farklı yönlere doğru namaz kıldıklarını ve yolculuktan dönüşte Hz. Peygamber'e bu durumun sorulması üzerine bu âyetin indiğini söylemektedir. İbn Acîbe bu âyetin tefsirinde; "mescitlerde namaz kılmaktan alıkonulursanız nerede olursanız olun, yönünüzü namaz için emredilen tarafa döndüğünüzde, o taraf, Allah'ın emrettiği yöndür" şeklinde açıklamaktadır.[201] Bakara Sûresi'nin 2/144. ayetin " قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ / *(Ey Muhammed!) Biz senin yüzünün göğe doğru çevrilmekte olduğunu (yücelerden haber beklediğini) görüyoruz. İşte şimdi, seni memnun olacağın bir kıbleye döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. (Ey müslümanlar!) Siz de nerede olursanız olun, (namazda) yüzlerinizi o tarafa çevirin*" açıklamısında, Kâbe'ye uzakta olan kimselerin bizzat Kâbe'ye yönelmese de o tarafa dönmelerinin yeterli olduğunu söylemektedir.[202] Hz. Musa'nın (as) namazda Kâbe'ye yöneldiğini[203] ve Hz. Yakub'un (as) ise dua ederken kıbleye döndüğünü belirtmektedir.[204]

İbn Acîbe'nin kıble hakkındaki işârî yorumuna gelince; Allah'a (cc) nispetle kâinatta var olan her şeyin, tüm mekânların ve yönlerin O'nun Varlığı'nın yanında yok hükmünde olduğunu, başka bir varlıktan söz edilemeyeceğini söyler. Bu sebeple hangi yöne dönülürse dönülsün, Allah'ın zatının sıfatlarını ve nurunun orada olduğuna vurgu yapmıştır. İbn Acîbe, Bâyezîd-i Bîstâmî'nin namaz kılacağı zaman Bakara Sûresi'nin 2/115. âyetini "*Doğu da Allah´ındır batı da. Nereye dönerseniz Allah´ın yüzü (zatı) oradadır."* okuduktan sonra istediği yöne doğru namazı kıldığını aktarmıştır.[205] Kıble yönünün değiştirilmesi hakkında, bazı âriflerin ifadelerine yer vermiştir. Bu ifadeler:

[201] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 155.
[202] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 177.
[203] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 2, s. 493.
[204] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 2, s. 626.
[205] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 155/156.

"Allah kırk yıl beni hangi hal üzre bıraktıysa o hali kötü görmedim, halimi değiştirdiği zaman da hiç hoşnutsuz olmadım." şeklindedir. Ayrıca bu durumun, ârif kimselerin hali olduğunu, aklı kıt kimselerin bu durumda inkâr ve itirazda bulunabileceğini söylemektedir.[206] Kıblenin değiştirilmesi ile ilişkilendirerek, nefsin alıştığı şeyleri terk etmesinin çok zor olduğunu belirtmiştir.[207]

İbn Acîbe, geçmişte yaşamış sûfîlerin özel hallerine kimi zaman yer vermektedir. Ancak belirtilen bu hallerin fıkhî bir geçerliliği bulunmamaktadır. Yine de müellifimiz, sûfîlerin bu özel hallerini kendilerini ilgilendiren özel durumlar olarak mâkul kabul etmektedir.

İbn Acîbe, Bakara Sûresi'nin 2/144. âyetin "*Biz senin yüzünün göğe doğru çevrilmekte olduğunu (yücelerden haber beklediğini) görüyoruz. İşte şimdi, seni memnun olacağın bir kıbleye döndürüyoruz."* tefsirinde işârî açıklama yapmaktadır. Bu açıklamada, bir şeyleri Allah'tan açıkça istememenin, o işin edebi ve kemâli olduğunu, bir şeylerin olmasını arzulayan kimsenin, edeple sabır gösterip, bu konuda da Hz. Peygamber'e uyulması gerektiğini belirtmektedir.[208] Bir kimsenin her nerede olursa olsun; yüzünü çevirdiği gibi, tüm varlığını, fikrini ve nazarını da ilâhi mescide çevirmesi gerektiğini vurgulamaktadır.[209]

2.2.3. Namazların Kısaltılması / Seferîlikte Namaz

Seferîlik, yolculuğa çıkan kimse için birtakım hükümlerin değişmesi anlamına gelmektedir. Belirli bir müddet ve belirli bir süre için yolculuğa çıkan kimsenin dört rekâtlı farz namazlarını iki rekât olarak kısaltabileceği fakihlerce belirtilmiştir. Mâlikîler'in çoğunluğu ve Hanefîler, namazın kısaltılmasını *azîmet* olarak görmüşlerdir. Şâfiî ve Hanbelîler ise bu namazların kısaltılmasını verilmiş bir *ruhsat* olarak görmektedirler.[210]

---

[206] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 174.
[207] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 176.
[208] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 177.
[209] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 182.
[210] Fahrettin Atar, "Sefer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 2009).

Müellifimiz namazın kısaltılmasına delil olarak Nisâ Sûresi 4/10.âyetini " وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُبِينًا / *Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman kâfirlerin size kötülük etmelerinden endişe ederseniz, namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur. Şüphesiz kâfirler, sizin apaçık düşmanınızdır.*" delil olarak getirmektedir. İbn Acîbe âyetin, "ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ / *sefere çıktığınız zaman*" kısmıyla ilgili olarak çıkılan yolculuğun mubâh (gezi, ticaret gibi) bir iş için, cihad veya ilim, hicret gibi istendik bir yolculuk olması gerektiğini belirtmektedir. Bu takdirde dört rekâtlı namazların iki rekât olarak kılınabileceğini ve bu durumun ruhsat olduğunu ifade etmektedir. İmam Şâfiî'nin de bu görüşte olduğunu söylemiştir. İbn Acîbe bu (ruhsat) görüşünü desteklemek için şu rivâyete yer verir: "Hz. Peygamber seferdeyken namazlarını kısaltmadan kıldı. Hz. Âişe (rah), 'Ya Rasûlüllah, siz namazınızı kısaltarak kıldınız, ben tam olarak kıldım, siz oruç tutmadınız, ben oruç tuttum' deyince, Hz. Peygamber 'güzel yapmışsın Ey Âişe' buyurdu."[211] Yolculukta namazın kısaltılması hakkında Ebû Hanîfe'nin vacib görüşüne yer verirken, delili olarak da Hz. Ömer (ra)'dan şu sözü aktarmıştır: "Seferde kısaltılarak kılınan iki rekât namaz, tam bir namazdır. Bu (hüküm) Peygamber'in lisanıdır."[212] Başka bir delil olarak Hz. Âişe'nin "Namaz, ilk farz kılındığında, iki rekât olarak farz kılındı, seferde iki rekât olarak devam edildi, seferîlik sona (mukim) erince tekrardan çoğaltıldı."[213] şeklinde sözüne yer vermiştir. İmam Mâlik'ten ise; seferî olan kimsenin namazlarını kısaltmasının sünnet olduğunu, Peygamber Efendimiz (sas) yolculuk hallerinde sürekli olarak namazı kısalttığını, tek bir kez câiz olduğunu göstermek amaçlı tam kıldığını aktarmaktadır. İbn Acîbe, Hz. Âişe ve Hz. Osman'ın, namazların kısaltılması için düşman korkusu olması gerektiğini belirtirken, Cumhûr-ı Ulemanın düşman korkusu olmadan da namazın kısaltılabileceğini söylediklerini aktardıktan sonra, kendisinin de bu görüşte olduğunu beyan için; Seferîlikte namazların kısaltılmasının Sünnet'ten delil ile sabit olduğunu söylemektedir. Her ne kadar âyetin zâhirînde "*kâfirlerin size kötülük etmelerinden endişe ederseniz"* düşman

[211] Nesâî, Taksir, 4 (nr. 1455).
[212] Nesâî, Taksir, 1.
[213] Buhârî, Salat, 6; Taksir, 5; Müslim, Müsaifirin, 1-3; Ebû Davud, Sefer, 1.

korkusu gerekliymiş gibi görünse de mefhûm-ı muhâlife bakılmayacağını açıklamaktadır. Sünnet'ten delil olarak Ya'lâ b. Ümeyye'nin naklettiği şu hadîs-i şerîfe yer vermektedir. "Ömer b. Hattâb'a dedim ki 'Allah buyuruyor ki 'إِنْ خِفْتُمْ / *endişe ederseniz*' şimdiyse insanlar emniyet içindeler nasıl olacak? 'Ben de senin gibi şaşırmıştım ne olacağını gidip Peygamber Efendimiz'e (sas) sordum.' Rasûlüllah (sas) dedi ki, "*Allah'ın size hediyesidir, siz de bu hediyeyi kabul edin"* [214] İbn Acîbe, âyette sefer mesafesi hakkında bir sınır olmadığı için, Zâhirîler'in sefer mesafesi ne kadar olursa olsun namazın kısaltılacağı görüşüne yer vermiştir. Seferî mesafenin İmam Mâlik ve İmam Şâfiî'ye göre dört bürid (77,24 km), Ebû Hanîfe'ye göre altı bürid[215] (115,87 km) olduğunu belirtmiştir. Yolculukta namazların kısaltılabilmesi için İmam Mâlik'e göre çıkılan yolculuğun günah bir iş için olmaması gerektiğini, Ebû Hanîfe'ye göre günah bir iş olsa da kısaltabileceğini, Ahmed b. Hanbel'e göre hem günah olan bir iş hem de mübah olan yolculuklarda namazın kısaltılamayacağı görüşlerini nakletmektedir.[216]

İbn Acîbe seferîlik hakkındaki işârî yorumunda, zâhirî namazı kısaltıp (Seferde dört rekatlı namazların iki olarak kılınması), namaza kalp ile devam edilmesinde bir günah olmadığını ifade etmektedir. Kalp ile namaza devam edilmesinin, sürekli ilahi huzurda olunduğunu ve oraya bağlı kalınması gerektiğini beyan etmiştir. Namazdaki manevi lezzetin Allah'ı unutturmasından korkulursa bu şekilde yapılması gerektiğini vurgulamaktadır.

2.2.4. Korku Namazı / Savaş Halinde Namaz

Korku namazı (*Salâtü'l-havf*), düşman ve vahşi hayvan saldırısı gibi tehlikeli durumlarda kılınan bir namazdır. Farz namazlar gibi tek bir imam ve cemaat tarafından nöbetleşe olarak kılınır. Bu namazın tüm müslümanlar için bir ruhsat olduğu çoğu âlim tarafından kabul edilmektedir.[217] Korku namazının nasıl kılınacağı hakkında farklı birçok rivâyet bulunmakla birlikte, âlimler bu rivâyetlerden hangisi ile amel edilirse

[214] Müslim, Müsafirin, 4; Nesâî, Taksir, 1; İbn Mace, İkame, 73; Ahmed, *Müsned,* 1-25.
[215] 1 bürid 12 mil, Serahsî, *el-Mebsût*, c. 1, s. 235, Ahter-i Kebir, Karahisari Mustafa Şemseddin, Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi, (h.1293), s. 121.
[216] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 552.
[217] Mehmet Erdem, "Salâtü'l-Havf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 2009).

edilsin hepsinin câiz olduğunu belirtmektedir. İhtilaf konusuysa hangisinin evlâ olduğu hakkındadır.[218]

İbn Acîbe Nisâ Sûresi 4/102. âyetinde " وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ فَلْتَقُمْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَائِكُمْ وَلْتَأْتِ طَائِفَةٌ أُخْرَى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ وَدَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ كَانَ بِكُمْ أَذًى مِنْ مَطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَنْ تَضَعُوا أَسْلِحَتَكُمْ وَخُذُوا حِذْرَكُمْ إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا / *Sen de içlerinde bulunup onlara namaz kıldırdığın zaman, onlardan bir kısmı seninle beraber namaza dursunlar, silahlarını (yanlarına) alsınlar, böylece (namazı kılıp) secde ettiklerinde (diğerleri) arkanızda olsunlar. Sonra henüz namazını kılmamış olan (bu) diğer gurup gelip seninle beraber namazlarını kılsınlar ve onlar da ihtiyat tedbirlerini ve silahlarını alsınlar. O kâfirler arzu ederler ki siz silahlarınızdan ve eşyanızdan gafil olsanız da üstünüze birden baskın yapsalar. Eğer size yağmurdan bir eziyet olur yahut hasta bulunursanız silahlarınızı bırakmanızda size günah yoktur. Yine de tedbirinizi alın. Şüphesiz Allah, kâfirler için alçaltıcı bir azap hazırlamıştır*" Korku namazının nasıl kılınacağı hakkında bilgilere yer vermiştir. İbn Acîbe ilk olarak İmam Mâlik ve İmam Şâfiî'ye göre korku namazının nasıl kılınacağını şöyle ifade etmektedir: "Kılınan namazın iki rekâtlı olduğu durumlarda, imam ilk rekâtı birinci gruba kıldırır sessiz kalarak bekler veya Kur'ân okuyarak ikinci grubun gelip imama uymaları için bekleyeceğini açıklar ve daha sonra imamla ilk rekâtını kılanlar, bir rekâtda kendileri kılarak iki rekâta tamamlayıp selam vererek birinci grubun namazı tamamlayacağını belirtir. İmam, kalan bir rekâtını tamamlarken, ikinci grup da imama uyarak bir rekât imamla kılmış olur, imam selam verdikten sonra ikinci grubun da bir rekât ilave ederek namazlarını tamamlamış olacaklarını ifade etmektedir. Kılınmak istenen namazın üç veya dört rekâtlı olduğu durumlardaysa; imam ilk gruba iki rekât namazı kıldırıp, arkasına ikinci grup gelir. İlk iki rekâtını imam ile kılan birinci grup iki rekât veya bir rekât daha ilave ederek namazlarını tamamlamış olurlar. İmama uyan ikinci grup da, imam eksik kalan iki rekâtını tamamlarken ikinci grup da imam ile iki rekât kılar sonra

[218] İbn Âbidîn, *Reddü'l Muhtâr*, (Beyrut1966), c. 2, s. 187.

kaç rekât ilave edilecekse ilave edip namazlarının tamamlanmış olduğunu belirtmektedir."

İbn Acîbe, daha sonra Ebû Hanîfe'ye göre korku namazının tarifini şu şekilde yapmaktadır: "Birinci grup imamla beraber bir rekât kılarlar ve cephedeki yerlerine dönerler. İkinci grup gelerek imama uyar, imam onlarla da bir rekât kılarak selam verir. Bir rekât imamla kılan ikinci grup selam vermeden cephedeki birinci grubun yerine geçer. Birinci grup namazını tamamlayıp selam verdikten sonra ikinci grubun cephedeki yerine geçer, ikinci grup da eksik olan rekâtını tamamlayarak selam verirler."[219]

İbn Acîbe korku namazının nasıl kılınacağı hakkında on farklı görüş olduğunu, bunların hepsinin Hz. Peygamber'in farklı uygulamalarından kaynaklandığını söylemektedir. İmam Mâlik ve İmam Şâfiî'nin korku namazının nasıl kılınacağı husûsunda Zâtürrikâ Gazvesi'ndeki uygulamayı esas aldıklarını belirtmektedir.[220]

Müellifimiz bu âyetin işârî yorumuna şu şekilde yer vermiştir: "Sen nûrlar ordusunun içindeyken ve manevî sırlar seni sardığında, sonra hakların korunacağı semaya çıktığında veya dünyaya indiğinde hazların arzına kapıldığında, bu nurlardan bir parça seninle olsun. Bu parça seni aleyhine çalışanların ordusundan ve kalbi bulandıracak şeylerden koryacak. Tâ ki varlıklara dönüşün nur kisvesi ve basiret hullesi içinde olsun; o zaman onlara dönüşün nefsinle değil, Allah ile olur. Bu durumda kalp ilahî huzurda secde ettiği zaman, nurlar onun arkasında, sırlar ise önünde olur; sahibi, *"Allah onları arkalarından kuşatmıştır"* (Burûc 85/20) âyetinin tecellisini yaşar. Bu namazı kılmayan diğer bir grup da gelsin; çünkü onlar bu makama ulaşmamıştır, senin nurlarından nasiplenmek için seninle namaz kılsın; fakat sen onlara karşı tedbir al, içine atacakları boş meşgalelere karşı hazırlıklı ol ki, onlara meyledip de seni yüce Rabbinle huzur halinden uzaklaştırmasınlar."[221]

[219] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 553.
[220] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 554.
[221] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, çev. Dilâver Selvi, c. 2, s.509.

2.2.5. Cuma Namazı

Cuma, müslümanların haftalık toplu olarak ibâdet ettiği günün ismidir. Bugüne münhasıran yapılan ibâdet "Cuma namazı" hicret esnasında farz kılınmıştır.[222] Cuma namazı; Kitap, Sünnet ve İcmâ ile sabit olup kat'î delil sınıfındandır.[223]

İbn Acîbe, Cuma Sûresi'nin 62/9. âyetinde " يَاأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ / *Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağırıldığı (ezan okunduğu) zaman, hemen Allah'ı anmaya koşun ve alışverişi bırakın. Eğer bilmiş olsanız, elbette bu, sizin için daha hayırlıdır.*" cuma namazı hakkındaki görüşlerine yer vermiştir: İbn Acîbe, o güne Cuma isminin verilme sebebinin; Cuma gününde namaz ibâdeti için toplanılması olduğunu açıklamaktadır. Cuma gününe bu ismi Kâb b. Lüey'in verdiğini söylemektedir. Kâb b. Lüey bu ismi vermeden önce Arapların bugüne "Arûbe" dediklerini belirtmiştir. İlk Cuma Namazı'nın hicret esnasında kılındığını ve Cuma'nın günlerin efendisi olduğunu söylemektedir. Cuma günü insanların namaz ve hutbe için hazır olmalarını, tüm dünyevi işlerin terk edilmesi gerektiğini ifade etmektedir.[224]

İbn Acîbe, Cuma Sûresi'nin 62/10. âyetinde geçen "فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ / *Artık yeryüzüne dağılın*." ifadesindeki emir sığasının mubâhlık ifade ettiğini ve gündelik işler için mescitten çıkılmasının kastedildiğini belirtmiştir.

İbn Acîbe, Cuma Namazı için cemaatin kaç kişi olması gerektiğinin ihtilaflı bir konu olduğunu beyan eder ve ilk olarak İmam Mâlik'den; imam hariç cemaatin on iki kişi olması gerektiği görüşüne yer verir. İmam Mâlik ayrıca Cuma Namazı kılınacak olan yerin, insanların oturmasına elverişli bir yer olması ve insanların bu yerde ihtiyaçlarını giderebileceği yerde kılınması gerektiğini söylemiştir. İmam Şâfiî'ye göre, Cuma Namazı'nın kılınması için bu sayının kırk, Ebû Hanîfe'ye göre dört kişinin olması gerektiğini aktarmıştır. Ebû Hanîfe'ye göre Cuma Namazı kılınacak yerin şehir olması gerektiğini ve namazı kıldıracak kişinin o beldenin en üst derece âmiri olması

---

[222] Hayrettin Karaman, "Cuma", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 1993).
[223] İbn Âbidîn, *Reddü'l Muhtâr*, (Beyrut1966), c. 2, s. 136.
[224] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 8, s. 52.

gerektiğini beyan etmiştir. Cuma Sûresi'nin 62/11. âyetinde geçen "وَتَرَكُوكَ قَائِمًا / *seni ayakta bıraktılar*." ifadesinin, özür olmaksızın hutbenin ayakta verilmesine dair delil olduğunu ifade etmektedir. [225]

İbn Acîbe, işârî yorumları çerçevesinde Allah'ın zikrine koşulması gerektiğini, bu zikrin ilk olarak dil ve kalp ile yapılmasını daha sonra sadece kalp ile devam edilmesini ve akabinde ruh ve sır ile devam edilmesi gerektiğini söylemektedir. "*alışverişi bırakın.*" Allah'tan başka kalpte olan her şeyin terkedilmesi gerektiğini, yoksa kalpte hakikat adına bir tecellinin gerçekleşmeyeceğini vurgulamıştır.[226]

2.2.6. Setr-i Avret

Setr-i avret terimi fıkıh ıstılahında, namaz içinde ve namaz dışında örtülmesi gereken yerler için kullanılmıştır. Namaz dışında ve namaz içinde avret yerlerini örtmenin farz olduğundan ittifak, ancak bu örtünmenin sınırları hakkında ihtlâf olduğu belirtilmiştir. [227]

İbn Acîbe bu konuya A'râf Sûresi'nin 7/31. âyetinde " يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ / *Ey Âdem oğulları! Her secde edişinizde güzel elbiselerinizi giyin; yeyin, için, fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez.*" değinmiştir. Bu âyeti; 'namazda ve tavafta avret yerlerini örtecek elbise giyin' şeklinde anlamıştır. Namazda avret yerlerini örtmenin farz olduğunu belirten kimseler, bu âyeti delil olarak kullanmışlardır. Müellifimiz namaz için en güzel elbiselerin giyilmesini sünnet olarak görmektedir.[228] Kadının el ve yüzünün avret olmadığını açıklamaktadır.[229]

İbn Acîbe'nin bu konu hakkındaki işârî yorumu: Allah'ın(cc) namaz ve tavafta süslenmeyi zikretme sebebi olarak sultanlar sultanı Allah'ın huzuruna çıkan kimsenin süslenmesinin hürmetten ileri geldiğini dile getirmiştir. Dış âlemin süslenmesi gibi iç

[225] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 8, s. 53.
[226] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 8, s. 53, 54.
[227] Fatih Okumuş, "Setr-i Avret", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 2009).
[228] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 2, s. 210.
[229] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 4, s. 31.

âlemin de muhabbet ve sevgi ile dolu olmasının zâhirdeki süslenmekten daha önemli olduğunu açıklamaktadır.[230] Kulun dış âlemini elbise ile örtmesi gibi, iç âlemindeki hoş olmayan şeyleri örtecek elbisenin; izzet ve ilahi sırlar olduğunu belirtmektedir.[231]

2.2.7. Secde

Secde, namazın rükünlerinden olup hükmü farzdır. Alın, burun, eller, dizler ve ayak parmakları yere değecek şekilde, Allah'a tazim kastı ile yere kapanmakla yapılmaktadır. İbadet maksadıyla Allah'tan gayrısına secde etmek, İslâm'ın tevhid anlayışına uymadığı gibi, iman dairesinden çıkmaya sebebiyet vermektedir.[232] Secde, ibâdetin en üst noktası olup, secdenin mutlak sûretle yalnızca Allah için yapılması gerekmektedir.[233]

İbn Acîbe, Cin Sûresi'nin 72/18. âyetinde "وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا" / *Mescidler şüphesiz Allah'ındır. O halde, Allah ile birlikte kimseye yalvarmayın* (ve kulluk etmeyin)." kulun namazdayken secdeyi hangi organlarla yapacağını saymaktadır. Secdenin toplamda yedi organla yapıldığını bunların da; ayaklar, dizler, eller ve yüz olduğunu belirtmektedir.[234] İslâm'ın ilk zamanlarında müslümanlar kılmış oldukları namazları rükû ve secde etmeksizin kıldıklarını ifade etmektedir.[235] Hac Sûresi'nin 22/77. âyetinde geçen "يَاأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا / *Ey iman edenler, rükû edin, secde edin.*" emir ifadesinden sonra, namaz için yapılacak olan secdenin emredildiğini aktarmıştır.[236]

Müellifimiz tilâvet secdesinin nasıl yapılması gerektiği hakkında şu bilgilere yer vermektedir: "Bazıları dediler ki: Secde âyetini okuyup secdeye giden kimse, o secdenin anlamına uygun dua etmelidir." Örnek olarak Meryem Sûresi 19/58. âyeti okuyan kimsenin şu duayı yapması gerektiğini ifade eder. "Allah'ım, kendisine nimetler verdiğin, hidâyet ettiğin, âyetlerin okunduğu zaman secde edip ağlayan

---

[230] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 2, s. 210.
[231] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 2, s. 207.
[232] Nihat Dalgın, "Secde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 2009).
[233] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 5, s. 181.
[234] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 8, s. 216.
[235] Bu bilgi için bk. Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzîl*, c. 3, s. 172.
[236] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 3, s. 557.

kimselerden eyle.” Diğer bir örnek olarak İsrâ Sûresi 17/109. âyeti okunduğu zaman “Allah’ım beni, vechine boyun eğip teslim olanlardan ve seni tesbih ederek hamd edenlerden eyle. Senin emrine karşı gelip kibirlenmekten sana sığınırım.”[237] şeklinde dua edilmesi gerektiğini dile getirir. Tilâvet secdesinin bir mecliste aynı âyet tekrarlandığında bir kez yapılmasının yeterli olduğunu beyan etmektedir.[238]

Secde hakkında işârî yorumunda Müellifimiz, secdenin asıl hedefinin tevazu olduğunu belirtmektedir. Alın yere secde ettikten sonra kalp Allah’ın kullarına kibirleniyorsa, istenen asıl hedefe ulaşılamadığını beyan etmektedir.[239] Allah’ın azâmeti karşısında kulun bir kez boyun eğince, bir daha ona isyan etmemesi gerektiğine değinir.[240]

2.2.8. Kıraat

Kıraat, islâmi ilim dallarında farklı anlamlarda kullanılmakla birlikte yaygın olarak namazda Kur’ân okumayı ifade eden hususi bir terim halini almıştır. Kıraat, namazın farzlarından olup, bu durum tüm mezheplerce ittifak edilen bir husustur. Namazda kıraat, gizli ve açıktan olarak iki farklı şekilde de yapılmaktadır.[241]

İbn Acîbe, Müzemmil Sûresi’nin 73/20. âyetinde “فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْءَانِ / *O halde Kur´an´dan kolayınıza geleni okuyun.*” geçen “*Kur´ân”* ifadesinin namaz yerine kullanılmasının sebebi olarak; namazda kıraatın farz kılınması olduğunu söylemiştir. Bu âyetteki emirin namazda kıraatın farz olmasının delili olduğunu belirtmiştir. İbn Acîbe, İmam Mâlik’in görüşüne yer vererek “*Kur´an´dan kolayınıza geleni okuyun.*” emri ile Fâtiha Sûresi’nin kastedildiğini nakletmiştir. Ebû Hanîfe’nin; meseleyi zâhirîne göre değerlendirdiğini ve onun Kur’ân’dan hangi âyet okunursa namaz için yeterli olacağı görüşüne değinmiştir.[242]Fakat ne kadar okunacağı hakkında bir bilgiye

[237] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 3, s. 346.
[238] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 4, s. 458.
[239] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 4, s. 395.
[240] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 266.
[241] Ebubekir Sifil, “Kıraat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 2022).
[242] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 8, s. 199.

yer vermemiştir. İbn Acîbe, Kur'ân'nın düzgün okunması gerektiğini, mananın bozulmadan okunmasının farz olduğunu belirtmiştir.[243]

İbn Acîbe, İsrâ Sûresi'nin 17/110. âyetin " وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَٱبْتَغِ بَيْنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا / *Namazında yüksek sesle okuma; onda sesini fazla da kısma, ikisinin arası bir yol tut*." tefsirinde bir görüşe göre, kıraatın tüm namazlarda açıktan okunmaması, hepsinde sesin kısılmaması gerektiğini, ikisinin arası bir yol tutulmasının gerektiğini nakletmektedir. Diğer bir görüşe göreyse, gündüz namazlarında kıraatin sessiz olması, gece namazlarında ise açıktan olmasının kastedildiğini nakletmektedir. Bazı âlimlere göreyse bu âyetin hükmünün (namazda kıraatin sesli, sessiz veya ikisinin arası okunması ile ilgili hükmün) A'râf Sûresi'nin 7/55. âyetiyle kalktığını, çünkü İslâm'ın yayılıp farklı coğrafyalara genişlediğini, şirkin artık ortadan kalkmasıyla âyetlerle alay edilme ihtimalinin de son bulunduğunu belirtmektedir.[244]

Müellifimiz Ahzâb Sûresi 33/56. âyetin " إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا / Gerçekten *Allah ve melekleri, Peygamber'e salât ederler. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin ve gönülden teslim olun*" açıklamasında, Hz. Peygamber'e salât getirmenin vâcip olduğunu, miktarında ihtilaf bulunduğunu belirtmektedir. İmam Ebû Hanîfe ve İmam Mâlik'e göre ka'de-i ahîrede teşehhüdden hemen sonra Hz. Peygamber'e salât okumanın şart olmadığını, İmam Şâfiî'ye göre salât okumanın şart olduğunu söylemektedir.[245]

İbn Acîbe, A'raf Sûresi'nin 7/204. âyetinde " وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْءَانُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ / *Kur'an okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin*." Kur'ân okunurken dinlemenin hükmünün müstehap veya vacip olduğu hakkında iki görüş bulunduğunu, tercih edilen görüşün müstehap olduğuna değinmektedir. Bazı âlimlere göre, imamın namazdaki kıraati esnasında, dinlemenin emredildiğini nakletmektedir. Bazılarının ise bu âyetle kastedilenin hutbe okunurken dinlenilmesi

[243] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 8, s. 193.
[244] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 3, s. 243.
[245] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 4, s. 458.

hakkında olduğunu söylediklerini fakat müellifimiz bunun tercih edilmeyeceğini vurgulamaktadır. Nedenini ise hutbenin Medine'de okunmaya başladığını, âyetin Mekke'de indiği şeklinde açıklamaktadır. Ayrıca bu âyetin lafzını hutbeye tahsis edecek bir delil olması gerektiğini açıklamaktadır. [246]

Müellifimiz kıraat hakkındaki işârî yorumunda, Allah (cc) kelâmını dinlemenin kalpte tarifi imkânsız bir lezzet olduğunu, bu lezzeti alabilmek için vasıtasız bir şekilde (Mevlâ'dan dinlercesine) dinlemek gerektiğini, vasıtasız dinleyebilmek için de aradaki perdenin kalkmış olması gerektiğini söylemektedir.[247] Hz. Peygamber'e salât getirmenin Allah'a vâsıl olmak isteyenin ve onun sevgisini kazanmak isteyenin bu vesileye sarılması gerektiğinin altını çizmektedir.[248]

2.2.9. Besmelenin Hükmü

Besmele, "Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla" manasını taşıyan " بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ / *Bismillâhirrahmânirrahîm*" terkibidir. Hz. Peygamber'in tavsiyesi ve kendi uygulamaları neticesinde, Müslümanlar aralarında sözlü, yazılı ve tebberüken kullanmışlardır.[249]

İbn Acîbe tüm mushafların ittifakla besmele ile başladığını, besmele ile alakalı birçok hususta ise âlimlerin ihtilaf ettiklerini belirtmektedir. İmam Mâlik'e göre besmelenin, Neml Sûresi hariç âyet olmadığını söylemektedir. Özellikle Fâtiha'dan da bir âyet olmadığını da nakledilmiştir. Sadece İmam Şâfiî'nin besmelenin Fâtiha'dan bir âyet olduğu görüşünü aktarırken, İbn Abbas (ra)'ın; besmelenin her bir sûrede âyet olduğu görüşüne yer vermektedir. Müellifimiz bu konuda zikrettiği üç farklı görüşün delillerine de tefsirinde yer vermiştir. Lakin biz delillere "mezheplerin görüşlerini delili ile aktarması" bölümünde değindiğimiz için burada tekrarı gerekli görmedik. İbn Acîbe kendi görüşü olarak her sûreye başlanırken besmele çekilmesi gerektiğinin altını çizer. Tevbe Sûresi'ni hariç tutmuştur. Sûrenin içinden bir bölümünü okumak isteyen kimsenin ise cumhûra göre serbest olduğunu; isterse besmele ile başlayabileceğini,

[246] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 2, s. 299.
[247] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 2, s. 300.
[248] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 4, s. 458.
[249] M.Uğur Derman, "Besmele", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 1992).

isterse besmelesiz okuyabileceğini nakletmektedir. Sûre bittikten sonra diğer sûreye başlanırken, besmele ile mi yoksa besmelesiz mi başlanması konusunda ihtilaf olduğunu belirtirken bu meselenin detaylarına değinmemiştir. Besmelenin namazda Fâtiha'dan evvel okunmasının hükmü hakkında İmam Mâlik'ten, Farz namazlara besmeleyle başlanmasının mekruh, nafilelerde ise mekruh olmadığı görüşünü aktarmıştır. İmam Şâfiî'den, besmelenin tüm namazlarda farz olduğunu şayet terk edilirse namazın batıl olacağını; sessiz kıraat yapılan namazlarda sessiz, sesli kıraat yapılan namazlarda sesli okunması gerektiği görüşüne yer vermektedir. İmam Ebû Hanîfe'den;[250] ise, İmam Şâfiî gibi farz olduğunu, ancak ondan farklı olarak sesli ve sesiz okunan namazlarda her hâlükârda sessiz okunması görüşünü aktarmıştır.[251]

2.2.10. Namazda Fâtiha'yı Okumanın ve Âmin Demenin Hükmü

İbn Acîbe, Fâtiha Sûresi'nin yedi âyet olarak Mekke'de nâzil olduğunu söylemektedir. Fâtiha Sûresi'nin on farklı ismi olduğunu, bunlardan bazılarının "*el-Fâtiha, el-Vâfiye, el-Kâfiye, eş-Şâfiye, es-Seb'u'l-Mesânî, Ümmü'l-Kur'ân, el-Hamd ve es-Şükr, Ta'lîmül-Mes'ele, Sûretü's-Salât, Esâsü'l-Kurân*" söylemektedir.[252] Fâtiha Sûresi'nin Kur'ân'da bulunan tüm manaları içerisinde topladığını, sûrenin Kur'ân'nın özeti mahiyetinde olduğunu söylemektedir.[253] Bu sûrenin yedi âyetten oluştuğu hakkında âlimler görüş birliğindeyken, besmelenin sûreye dahil olup olmadığı konusunda görüş ayrılığına düşülmüştür.[254] İbn Acîbe "İmam Şâfiî'ye göre besmele ile yedi âyettir. İmam Mâlik'e göre besmele Fâtiha Sûresin'den olmadığı halde yedi âyettir. Ancak "غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَاالضَّالِّينَ" ile başlayan bölüm yedinci âyettir." şeklindeki görüşlere yer vermiştir.[255]

---

[250] Serahsî, *el-Mebsût*, c. 1, s. 15, azamefî mezhebinde tercih edilen görüşe göre sure başlarında bulunan besmeleler surelerin bir parçası değildir. Ancak İmam Serahsî besmeleyi kraata dahil edeler olduğunu, nakletmiştir. Besmele sureleri birbirinden ayırmak için indirilen bağımsız bir âyet olduğunu, namazlarda Fatiha'nın başında okunur ama surenin parçası olmadığı için açıktan okunmadığını söylemektedir. Hanefîlerde yaygın olan görüşe göre besmelenin Fâtiha'dan önce çekilmesinin hükmünün sünnet olduğu söylenmiştir.
[251] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 52.
[252] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 52.
[253] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 68.
[254] Emin Işık, "Fâtiha Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 1995).
[255] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 52.

İbn Acîbe Fâtiha Sûresi'nin namazda okunmasının İmam Mâlik'e göre farz olduğunu "Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun"[256] âyeti ile kastedilenin Fâtiha Sûresi olduğunu söylemektedir. Namazda Fâtiha'nın İmam Şâfiî'ye göre de farz olduğunu, İmam Âzam'ın bu görüşte olmadığını söylemektedir. (farz değil vaciptir.) Bu konuda daha fazla detaya girmeden mezhep imamlarının görüşlerini aktarmakla yetinmiştir.

Namazda Fâtiha Sûresi okunduktan sonra "Âmîn" kelimesinin söylenmesinin, güzel olduğunu söylemiştir. "Âmîn" lafzının ilk harfinin uzatılarak okunabileceğini söylerken "emîn" şeklinde de uzatmadan okunabileceğini söylemektedir. Tercih edilen görüşün ilk görüş olduğunu söylemektedir. "Âmîn" lafzının "duamı kabul buyur" manasına geldiğini belirtmektedir. Âlimlerin bu lafzın Kur'ân'ın âyeti olmadığı hususunda ittifak halinde olduklarını aktarmıştır. Kıraatin açıktan yapıldığı namazlarda, Fâtiha'dan sonra imamın sesli olarak "âmîn" demesi gerektiğini belirtmektedir. İmam Ebû Hanîfe'nin bu konuda ihtilaf ettiğini, ona göre bir şey söylememesi gerektiğini söylemiştir. İmam Ebû Hanîfe'nin meşhur olan diğer bir kavlindeyse, imamın Fâtiha'dan sonra gizlice "âmîn" diyebileceğini aktarmıştır. "İmam Mâlik'e göre, kıraatin açıktan yapıldığı namazlarda imamın "âmîn" demeyeceğini, cemaatin "âmîn" demesi gerektiğini vurgulamıştır.[257] İbn Acîbe bu konuda mezhep imamlarının delillerine de yer vermektedir. Bu delilleri "Mezheplerin Görüşlerini Delili ile Aktarması" başlığı altında ele alındığımız için burada tekrar edilmemiştir.

İbn Acîbe Fâtiha Sûresi hakkında hatırı sayılır miktarda tasavvufî yorumlara yer vermiştir. Müellifimiz bu sûrede, hiç kimsenin tam anlamıyla Allah'ın Tekliği'ni idrak edemeyeceğini, çünkü idrâkin aklı ve nefsi ile yapacağından bunun da o kimseyi inkâra götürebileceğini söylemektedir. Allah'ın sanki kuluna ithafen "Bana yakın olan kulum, duaları ben kabul ederim. Rahmet ve merhametim sonsuzdur. Tüm her şeye hayat veren Rahmân olanım. Herkese yardım eden Rahîm' de benim. Kulların sahibi olarak hesabı görecek olan sultan benim." demektedir.[258] Ârif kimsenin Allah'ın her an onu müşahede ettiği düşüncesinde kaybolması gerektiğini ve bu sayede Allah'a

[256] Müzemmil, 73: 20.
[257] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 70.
[258] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, çev. Dilâver Selvi, c. 1, s. 220.

olan vuslatının gerçekleşmiş olacağını belirtmektedir.[259] Bazen kulun yaptığı ibâdetleri kendi nefsine nispet edebileceğini "ben yaptım" diye düşünebileceğini söylemektedir. Bu sebeple, "*Sadece sana kulluk ederiz*" ifadesinin ardından, "*Yalnız senden yardım dileriz*" niyazı getirilerek böylece bu boş düşünceden kurtulmuş olacağını belirtmektedir.[260] "*Ancak sana kulluk ederiz*" kısmının, her amelini Allah için yapan ihlâsı elde etmiş kimselere ait olduğunu savunmaktadır. "*Yalnız senden yardım dileriz*" kısmının da hakiki tevhidi elde eden kimselere ait olduğunu belirtmiştir. Allah için ibâdet etmenin, her ibâdetin yapanın sıfatı olduğunu, Allah ile ibâdet edebilmeninse yalnızca Hak âşığı olan kimsenin sıfatı olduğunu aktarmıştır.[261]

Allah'ın emrettiği doğru yolun, kişiyi huzuruna erdiren yol olduğuna değinmiştir. Bunun tevhid ehlinin makamı olduğunu, bunun üst seviyesinin de Peygamberler'in tevhid makamı olduğunu belirtmiştir. Bu makamın da ancak ve ancak bir mürşidin terbiyesinde sülûkunu tamamlayabilen kimselerin elde edebileceğini vurgulamaktadır.[262]

2.3. Zekât

Zekât, şeriatın belirlemiş olduğu kimselere verilmek üzere, İslam dinine göre zengin olan müslümanların mallarından alınan belirli ölçüdeki hisseyi ifade etmektedir.[263] Hicretin ikinci yılında ramazan ayından önce farz kılındığı bildirilmektedir. Zekât ibâdetinin namazdan sonra en faziletli ibâdet olduğu söylenmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de otuz iki yerde namazla beraber zikredilmektedir.[264]

İbn Acîbe, zekât verilecek malın özelliği hakkında Bakara Sûresi'nin 2/267. âyetine "أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ / *Kazandığınız malların temizinden infak edin*" göre zekât verecek kimsenin, iyisinden vermesinin farz olduğunu, kötüsünden verildiği takdirde

[259] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, çev. Dilâver Selvi, c. 1, s. 222.
[260] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, çev. Dilâver Selvi, c. 1, s. 223.
[261] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 61.
[262] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 66.
[263] Mehmet Erkal, "Zekât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 2013).
[264] İbn Âbidîn, *Reddü'l Muhtâr*, (Beyrut1966), c. 2, s. 256.

geçersiz olduğunu belirtmektedir. Zekât dışında yapılan tasadduklarda verilen malın en iyisinden verilmesinin, o amelin kemâlatından olduğunu söylemektedir.[265]

İbn Acîbe zekâtın veriliş şekli hakkında Bakara Sûresi'nin 2/271. âyetine " إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ / *Sadakaları açıktan verirseni ne iyi! Eğer onu fakirlere gizlice verirseniz, işte bu sizin için daha hayırlıdır*." göre zekât veren kimsenin riyadan korkarsa gizli vermesi yahut birisini vekil tayin ederek vermesi gerektiğini, şayet riyadan endişe etmezse açıktan vermesinin daha iyi olduğunu söylemektedir.[266] Farz ibâdetlerin gizlenmeden yerine getirilmesinin yirmi beş kat daha faziletli olduğunu aktarmıştır.[267] Çünkü farz olan zekâtın başkaları tarafından verilip verilmediği hakkında yanlış düşünceleri bertaraf edeceğine değinmektedir.

İbn Acîbe toprak mahsullerinin zekâtının; En'âm Sûresi'nin 6/141. âyetinde " كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَءَاتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ / *Herbiri meyve verdiği zaman meyvesinden yeyin. Devşirilip toplandığı gün de hakkını (zekât ve sadakasını) verin*." göre, mal sahibi olan kimsenin yetişen ürünlerden yiyebileceğini ancak yediği miktarı zekâtı verirken hesaba dahil etmesi gerektiğine değinmektedir. Ürünler tam olgunlaşmadan yerse, buna ruhsat verildiğini nakletmektedir. Ürünler olgunlaştığı zaman hasat edilir edilmez, ardiyelerde bekletilmeden, zekâtın hemen verilmesi gerektiğini belirtmektedir.[268]

İbn Acîbe, Tevbe Sûresi 9/103. âyetin "خُذْ مِنْ أَمْوَٰلِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِم بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ / *Onların mallarından sadaka al; bununla onları (günahlardan) temizlersin, onları arıtıp yüceltirsin. Ve onlar için dua et.*" çerçevesinde, zekâtı verenlerin mal hırsından ve cimrilikten kurtulup, tezkiye olacaklarını/arınacaklarını ve derecelerinin yükseltileceğini beyan etmektedir.[269] Zekât vermeyen kimselerin ise cimrilikten kurtulamayacağını söylemektedir.[270] Bu kimeleri çetin bir azabın beklediğini birçok

[265] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 301.
[266] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 3, s. 61.
[267] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 305.
[268] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 2, s. 179.
[269] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 2, s. 425.
[270] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 3, s. 264.

yerde haber verildiğini hatırlatmaktadır.[271] Hz. Peygamber'in zekât getiren kimselere dua ettiğini, bu sebeple zekât alan kimsenin zekâtı aldığı kimseye dua etmesinin Sünnet olduğunu açıklamaktadır.[272]

İbn Acîbe zekâtın işârî yorumunda "kalbin ve sırrın zekâtı" olduğuna değinmiştir. Kalpte bulunan kötü hasletlerden kurtulup yerine güzel hasletlerin konulmasını "kalbin zekâtı" olarak tarif etmektedir. Kulun, Allah'tan gayri her şeye en ufak meylinden kaçınılmasını, "sırrın zekâtı" olarak tanımlamaktadır.[273] İbn Acîbe, zâhirî kazancın nasıl zekâtı veriliyorsa, manevi kazanç sahiplerinin de elde etmiş oldukları Rabbâni ve Ledünnî ilimlerinden infak edilmesinin gerekli olduğunu açıklamaktadır.[274]

2.3.1. Zekâtın Verileceği Sınıflar

İbn Acîbe, Tevbe Sûresi'nin 9/60. âyetini " إِنَّمَا ٱلصَّدَقَٰتُ لِلۡفُقَرَآءِ وَٱلۡمَسَٰكِينِ وَٱلۡعَٰمِلِينَ عَلَيۡهَا وَٱلۡمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمۡ وَفِي ٱلرِّقَابِ وَٱلۡغَٰرِمِينَ وَفِي سَبِيلِ ٱللَّهِ وَٱبۡنِ ٱلسَّبِيلِۖ فَرِيضَةٗ مِّنَ ٱللَّهِۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٞ / *Sadakalar (zekâtlar) Allah'tan bir farz olarak ancak, yoksullara, düşkünlere, (zekât toplayan) memurlara, gönülleri (İslâm'a) ısındırılacak olanlara, (hürriyetlerini satın almaya çalışan) kölelere, borçlulara, Allah yolunda olana, yolda kalana mahsustur. Allah pek iyi bilendir, hikmet sahibidir.*" açıklarken, sadaka ile kastedilenin zekât olduğunu ve zekâtın yalnızca âyette belirtilen sekiz sınıfa verilmesi gerektiğini belirtmektedir. Müellifimiz âyette bahsedilen sekiz sınıf hakkında tüm ulemanın ittifak ettiklerini, ihtilafın: Bu sınıflar arasında paylaştırılması mı gerekir, yoksa bu sınıflardan birisine verilmesi yeterli mi olur? sorusunun cevabında olduğunu söylemektedir. İlk olarak İmam Mâlik'ten bu konunda, devlet idarecisinin tercihine bırakılacağını, dilerse hepsine paylaştırabileceğini, dilerse tek bir sınıfa verebileceğini aktarmaktadır. Şayet devlet idarecisi bu işi üstlenmemişse, zekât sahibi ister bu sınıflar arasında pay edebileceğini, isterse tek bir sınıfa verebileceğini söylemektedir. Daha sonra Ebû Hanîfe ve Ahmed b. Hanbel'in, İmam Mâlik'le aynı görüşte olduklarını beyan eder.

---

[271] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 2, s. 378. Benzer yorumlar için bk. a.g.e., c. 4, s. 62, c. 5, s. 161.
[272] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 2, s. 421.
[273] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 4, s. 346.
[274] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 301.

İmam Şafiî'den bu konuda zekât verilecek bu sekiz sınıf şayet mevcutlarsa kesinlikle hepsinin arasında pay edilmesi gerektiğini aktarırken, bir kısım Şafiîler'in diğer mezhep imamlarıyla aynı görüşte olduklarını aktarmaktadır.[275]

Mezheplerin görüş ayrılığına düştükleri diğer bir konuda âyette zikredilen bu sekiz sınıfın tarifi hakkında olmuştur. İbn Acîbe bu sekiz sınıfın tarifini şu şekilde yapmaktadır.

A. Fakirler

İbn Acîbe fakirin, hiçbir şeyi bulunmayan kimse olduğunu açıklar. Bu görüşe göre miskinden daha alt kategoridedir.

Fakir ve miskin olan kimselerin için tasavvufî yorumunda; bu kimselerin, manevi hediyeler yönünden bolca ikramlara maruz kaldığını ve bu sayede birçok dereceler elde edildiğini söylemektedir. Asıl istenen fakirliğin dünyanın aldatıcı lezzetlerine karşı fakir olunması gerektiğini söylemektedir. Zekât parası fakirlerin hakkı olduğu için, alınan zekât parasının, verilen birçok nafile yardımlardan, daha temiz ve helal olduğunu söylemektedir. [276]

B. Miskinler

İbn Acîbe'ye göre miskin, kendisine yetecek miktarda olmasa dahi, malı olan kimsedir. Miskinin fakirden daha iyi bir konumda olduğuna değinirken; Kehf Sûresi 18/79'daki âyeti ("أَمَّا ٱلسَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسَٰكِينَ / *Gemi var ya, o, denizde çalışan miskin kimselerindi*.") delil olarak getirmektedir. Âyette geçen kimselerin gemisi olmasına rağmen Allah onları miskin olarak tarif ettiğini söylemektedir. İbn Acîbe diğer görüşün de miskinin, fakirden daha ihtiyaç sahibi olduğunu aktarmaktadır. Bu görüşte olan kimselerin delili olarak Beled Sûresi 90/16. "أَوْ مِسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ / *veya hiçbir şeyi olmayan miskine*." âyeti olduğunu beyan etmektedir. İbn Acîbe, başka bir görüşteyse, fakir ile miskinin aynı seviyede olduğunu söylemektedir.

[275] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 2, s. 394.
[276] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 2, s. 396.

C. Zekât Toplamakla Sorumlu Memurlar

İbn Acîbe âyetteki "وَٱلۡعَٰمِلِينَ عَلَيۡهَا / *(zekât toplayan) memurlara*" ifadesiyle kastedilenlerin, zekât tahsilinde çalışan kimseler olduğunu söylemektedir. Aynı zamanda zekâtı kayıt altına alan, toplayan ve zekâtın verilmesi gereken yere ulaştıran kimselerin de aynı ifadenin içine dahil olduklarını söylemektedir. Zekât tahsilinde çalışan bu kimselerin, topladıkları zekât mallarından bineklerine yem almasında, israf etmemek kaydıyla misafirlerine ikram etmelerinde herhangi bir sıkıntı olmadığını söylemektedir.

İbn Acîbe, işârî yorumları çerçevesinde; kişinin dünyevi lezzetlerden kalbini korumasını, Allah'tan gelecek olan manevi ikramlara karşı uyanık olunması ve bu gelen ikramları toplaması şeklinde tanımlamıştır.

D. Müellefe-i Kulûb

İbn Acîbe "مُؤَلَّفَةِ قُلُوب / *müellefe-i kulûb*" ifadesiyle ilgili olarak İmam Mâlik'ten, Müslüman olmayan fakat İslam'a meyilli olan kimselere, bu meyillerinin artması için zekât verileceğini söylemektedir. İmam Mâlik'in bu konudaki görüşünden sonra, müellefe-i kulûbun kimler olduğu hakkında, kaynağını belirtmeden iki farklı görüşe daha yer vermektedir: Birincisi, "İslâm'ı kabul etmiş lakin inançları zayıf olan bu kimselerin kalplerindeki İslâm'in kuvvet kazanması istenilen kimseler." Bu görüş sahipleri, ayrıca bu hükmün bâki olduğunu söylemektedir. İkincisi, "İslâm'a inanmayan kimselerden olup, onların önde gelenleri." İslam'a girmeleri için bu zekâttan verileceğini söylemektedir.

Tasavvufî yorumunda; bu kimseleri, yüceler yücesi sevgili için kalplerin hazırlanması olarak söylemektedir. Müellefe-i kulûbta yer alan kimselerin batmış oldukları bataktan kurtarılması için zikir ehli kimselerin olması gerektiğini söylemektedir.

E. Köleler

İbn Acîbe bu kimselerin serbest bırakmak niyetiyle, zekât malıyla satın alındıktan sonra âzat edilebileceklerini söylemektedir.

F. Borçlular

İbn Acîbe, Allah'a isyan ve günah olan şeyler haricinde borçlanan kimsenin, bu borcu ödeyebilmek için, elinde satacağı bir malı olmayan kimselere zekât verileceğini söylemektedir.

Borçlu kimseler hakkındaki işârî yorumunda; Allah'ın rızasını elde edebilme adına her şeyini bu uğurda feda etmiş ve bunun sonucu olarak fakir düşmüş kimselerin bu sayede birçok manevi ikramlara muhâtap olmuş kimseler olarak tanımlamıştır.

G. Allah Yolunda Olanlar

İbn Acîbe bu kimselerin, Allah için savaşan kimseler olduğunu söylemektedir. Bu kimseler zengin dahi olsalar yine de kendilerine zekât verileceğini söylemektedir. Bunun dışında Allah yolunda cihad için savaş malzemeleri alınabileceğini söylerken, sur ve tekne yapımında kullanılamayacağını açıklamaktadır.

İbn Acîbe, Allah yolunda olanları; sevgilinin (Allah) rızası için nefsinin ıslahı ile uğraşan kimseler olduğuna tasavvufî açıklamasında değinmektedir.

Ğ. Yolda Kalanlar

İbn Acîbe, âyette son sırada zikredilen kişilerin, yolculuk esnasında ihtiyacı olan yolcu olarak tarif etmiştir. Bu kimselerin kendi şehirlerinde zengin dahi olsalar onlara zekât verileceğini söylemektedir. Yolda kalan kimse fakirse o kimseye her hâlükârda verileceğini belirtmektedir.[277]

İbn Acîbe, bu kimseleri mârifetullahı elde edebilmek için yollara çıkan kimseler şeklinde açıklamaktadır.[278]

2.4. Oruç

Oruç terim anlamı olarak, fecir vakti (tan yeri ağarması) ile başlayan güneşin batışına kadar olan sürede ibâdete niyet ederek, yemek, içmek ve cinsel birliktelikten

[277] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 2, s. 395.
[278] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 2, s. 397.

nefsini korumaktır. Bu süre zarfında oruç yasaklarından kaçınmaya *imsak* denmiştir. Güneşin batmasıyla orucu sonlandırmaya da *iftâr* denilmiştir. [279]

İbn Acîbe, Bakara Sûresi'nin 2/183. âyetini " يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آَمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ / *Ey iman edenler! Oruç sizden önce gelip geçmiş ümmetlere farz kılındığı gibi size de farz kılındı. Umulur ki korunursunuz.*" ele alırken, oruç ibâdetinin Âdem'den (as) bu yana tüm peygamberler ve ümmetlere farz kılındığını belirtmektedir. Farz orucun tutulduğu "Ramazan" kelimesinin tanımına ve neden bu ismin verildiğine yer vermektedir. İbn Acîbe Ramazan kelimesinin "yakmak" anlamına geldiğini, bu sebeple bu ayda tutulan oruç esnasında, açlık ve susuzluğun etkisiyle kalbin yanmasından ötürü "Ramazan" isminin verildiğine değinmiştir. Diğer bir sebebin ise Ramazan ayında tutulan oruç ile günahların yanıp temizlenmesinden dolayı verildiğini ya da bu aya bu isim verilirken çok sıcak bir zamana rast gelmesinden dolayı bu ismin verildiğini söylemektedir.[280] Ramazan ayı dışında Hz. Nuh'un (as) gemisinin karaya indiği gün şeklinde açıklamıştır. Muharrem'in onuncu günü oruç tutulmasının sünnet olduğuna değinmiştir.[281]

İbn Acîbe orucun üç derecesinden bahsetmektedir. Bunlar; "Avamın orucu" ki yemek, içmek ve cinsel ilişkiden uzak durarak, kalbin ve bedenin uzuvlarını günahlardan koruyarak tutulan oruçtur. Bu kimsenin çok fazla bir şey elde edemeyeceğini belirtir. "Havassın orucu" ise, tüm bedene orucun tutturulması, haramdan tüm âzaların korunduğu gibi boş şeylerden de korunarak tutulan oruçtur. "Havassü'l-havassın orucu", Allah'tan gayri her şeyden yüz çevirmek, her an huzur-u ilâhîde olduğunu müşahede etmek şeklinde işârî bir yorumda bulunur.[282]

2.4.1. Orucun Farz Oluşu

İbn Acîbe, Bakara Sûresi'nin 2/185. âyetine "فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ / *Öyle ise sizden ramazan ayını idrak edenler onda oruç tutsun.*" göre, orucun kesin olarak farz kılındığını açıklamaktadır. Çünkü daha önceleri Müslümanların orucu tutmak veya

[279] Ali İhsan Yitik, "Oruç", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 2007).
[280] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 211.
[281] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 2, s. 532.
[282] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 213.

tutmamak konusunda serbest olduklarını beyan etmektedir. “ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ / *Kim o anda hasta veya yolcu olursa (tutamadığı günler sayısınca) başka günlerde kaza etsin.*” İbn Acîbe, bu âyet ile; hastalık durumunda ve fecirden önce seferîliğe çıkmak kaydıyla, o kimseye oruç tutmayıp daha sonra kaza etmesinde günah olmadığını beyan etmektedir. “وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَدَاكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ / *Bu da sayıyı tamamlamanız ve hidayete ulaştırmasına karşılık Allah’ı yüceltmeniz ve şükretmeniz içindir*.” Bu âyette, Ramazan orucu tamamlanınca imamın, İmam Malîk’e göre tekbir getirilmesi gerektiğini, bu tekbirlerin vaktinin ise güneşin doğmasıyla camiye gitmek için evden çıktığı an başladığını, imamın namaz için camiye gelinceye kadar devam etmesi gerektiği şeklinde açıklamaktadır.[283]

Orucun zâhiren farz kılındığı gibi, hak yolcularının nefsi terbiye etme zaman dilimlerinde, nefsani olan her şeyden uzak kalmasının da farz kılındığını belirtmektedir. Bu oruca devam edilirse, kalbe; nur, feyiz ilham ile Allah’ın zatının sırlarından sırlar açılacağını tasavvufi açıklamasında söylemektedir.[284]

2.4.2. Orucun Başlangıç ve Bitiş Vakti

Orucun ibâdetinin başlangıç vakti ile iftar vaktinin belirlenmiş olduğu Bakara Sûresi’nin 2/187. âyeti “ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتِمُّوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ / *Sabahın beyaz ipliği (aydınlığı), siyah ipliğinden (karanlığından) ayırt edilinceye kadar yiyin, için, sonra akşama kadar orucu tamamlayın*.” hakkında İbn Acîbe, bu âyet indiği zaman ashâbdan âyeti zâhirî anlamda anlayanlar olduğunu ve bu yanlış yorumun yanlış uygulamaları hakkında rivâyetlere yer vermektedir. İbn Acîbe bu âyet ile murâdın, fecir vaktinin hemen evvelinde bulunan, ufukta enine yayılan aydınlığın beyaz ipliğe benzetildiğini, bu aydınlığın devamında uzayan karanlığın ise siyah ipliğe benzetildiğini vurgulamaktadır. Bu âyetin nüzülü ile fecir vaktine kadar yemenin ve içmenin mübah olduğunun bildirildiğini açıklamaktadır. [285] İbn Acîbe âyetin devamında “*sonra akşama kadar orucu tamamlayın*.” ifadesiyle ilgili olarak,

[283] İbn Acîbe, *el-Bahru’l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 212.
[284] İbn Acîbe, *el-Bahru’l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 213.
[285] İbn Acîbe, *el-Bahru’l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 216.

güneşin batımından şüphe edip de iftar eden ve fakat vaktin girdiği anlaşılan durumda bu kimseye keffâret gerekeceğini belirtmektedir. Ancak fecir vaktinde şüphe eden kimsenin hata ile yemesiyle keffâret gerekmeyeceğini söylemektedir. Çünkü fecir vaktinin giriş sınırında insanların hataya düşmelerinin muhtemel olduğunu düşünmektedir. [286]

2.4.3. İ'tikâf

Sözlükte "durmak, beklemek" anlamına gelen i'tikâf; fıkıh terimi olarak ibâdet kastıyla cemaatle namaz kılınan camide şartlarına uygun olarak durulmasını ifade etmektedir.[287] Kitap ve Sünnet ile meşru bir ibâdettir.[288] İ'tikâfa giren kimsenin kalbini dünyevi işlerden uzak tutup, nefsini yaratıcısına teslim etmesi gerektiğinin öneminden bahsedilmektedir.[289] Farklı görüşler olmakla birlikte âlimlerin geneline göre; Ramazan ayının son on günüde yapılan i'tikâf, müekked sünnettir.[290]

İbn Acîbe, Bakara Sûresi'nin 2/187. âyetinde "وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ / *Mescitlerde ibâdete çekilmiş olduğunuz zamanlarda kadınlarla birleşmeyin*." i'tikâfa giren kimsenin; mescidin içinde veya dışında hanımıyla ilişkiye girmesinin haram olduğu gibi, bunun gerçekleşmesi halinde i'tikâfın da bozulacağını belirtmektedir. Söz konusu âyetin bazı kimselerin mescitten çıkıp hanımları ile ilişkiye girdikten sonra tekrar mescide gelip, i'tikâfa devam etmeleri üzerine nâzil olduğunu açıklamaktadır.[291]

İbn Acîbe i'tikâf hakkındaki işârî yorumunda, manevi lezzetin alınabileceği mescitlerdeyken, zâhirî ilimlerle meşgul olunmaması, bunun yerine Hakk'ı müşahede ile meşgul olunması gerektiğinin önemine değinir. Zâhirî olan işlerin, müşahedenin gerçekleşmesine perde olacağını, burada takılıp kalınmamasının gerektiğinin altını çizer.[292]

---

[286] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 217.
[287] İbn Âbidîn, *Reddü'l Muhtâr*, (Beyrut1966), c. 2, s. 440.
[288] Serahsî, *el-Mebsût*, c. 3, s. 114.
[289] Serahsî, *el-Mebsût*, c. 3, s. 115.
[290] Mehmet Şener, "i'tikâf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 2001).
[291] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 217.
[292] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 217.

2.5. Hac ve Umre

Hac, lügatte "kastetmek, ziyaret etmek" manalarına gelmektedir. Daha sonraları hac ve umre, bu ibâdetlere özel isim olarak kullanılmıştır.[293] İmkânı olan Müslümanın hacca niyet edip, ihrama girerek belirli bir mekân olan Kâbe ve Arafat'ta belirli zaman dilimlerinde bir takım dinî yükümlülükleri îfâ etmek şeklinde tanımlanmıştır.[294] Hac ibâdeti, İslâm'ın beş şartından birisi olup edep ve erkânına uygun yapıldığı takdirde günahların affedilmesine vesile olduğu belirtilmiştir.[295]

İbn Acîbe, meleklerin Hz. Âdem'e Kâbe'yi nereye ve nasıl yapması gerektiğini haber vermesiyle, ilk kez Kâbe'nin bu şekilde yapıldığını açıklamaktadır. Daha sonraları Nuh (as) zamanında Kâbe'nin tufandan dolayı göğe kaldırıldığını, İbrahim (as) ve İsmail'in (as) onu tekrar inşâ ettiklerini aktarmaktadır.[296] İbn Acîbe, Hz. İbrahim'in Kâbe'yi yapacağı zaman Allah'ın kendisine bir bulut yolladığını ve bulutun gölgesi büyüklüğünde yaptığını söylemektedir.[297]

İbn Acîbe, Âl-i İmrân Sûresi 3/97'deki "وَلِلَّهِ عَلَى ٱلنَّاسِ حِجُّ ٱلْبَيْتِ مَنِ ٱسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا / *Yoluna gücü yetenlerin o evi haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır*." âyetinde hac ibâdetinin farz-ı ayın olduğunu söylemektedir. "مَنِ ٱسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا / *Yoluna gücü yetenlerin*" güç yetirme fiilinden kastın "o beldeye kadar gerekli yiyecek ve içeceğe mâlik olup ister yaya ister binekle; canı, malı ve dini emniyet içinde ulaşılması" şeklinde yorumlamaktadır. Diğer bir görüşte ise "istitâat" ile kastın yol için gerekli yiyecek ve binek olduğunu belirtmektedir.[298]

İbn Acîbe, Bakara 2/196'daki "وَأَتِمُّواْ ٱلْحَجَّ وَٱلْعُمْرَةَ لِلَّهِ / *Haccı ve umreyi Allah için tam yapın*." âyetinde, hac ve umre ibâdetinin bozulduğu takdirde, namaz ve oruç ibâdetleri gibi kazâ edilmesinin farz olduğunu söylemektedir. Ayrıca ister hac ibâdeti olsun ister

[293] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 188.
[294] İbn Âbidîn, *Reddü'l Muhtâr*, (Beyrut1966), c. 2, s. 453.
[295] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 163.
[296] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 165.
[297] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 3, s. 527.
[298] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 384.

umre ibâdeti olsun gösterişten uzak durulmasını ve sırf Allah rızası için yapılması gerektiğini belirtmektedir.[299]

İbn Acîbe, Allah'ın iki evi olduğunu söylemektedir. Bunlardan ilkinin zâhirdeki Kâbe olduğunu, ikincisinin manevi ev olan, kalp olduğu şeklinde açıklar. Şayet kalp temizlenir ve Allah'ın nuru ile dolarsa, diğer kimseler için kıble mesabesinde olacağını söylemektedir. Bu kalbe sahip olan kimselere, tüm kâinattan "tavaf" için gelineceğini belirtir. Allah'ın veli kullarının kalbini harem bölgesine benzetirken, oraya giren kimselerin azaba uğramaktan uzak olacağını işârî yorumunda belirtmektedir.[300] "*Haccı ve umreyi Allah için tam yapın*." âyetinin işârî yorumunda; Mürşide intisap eden kimsenin, nefsi ile yaptığı mücahedeye ve yapmış olduğu hizmetine sadık kalması, anlaşmayı bozmaması gerektiğinin önemine değinir.[301]

2.5.1. Haccın Vakti

Haccın vakti Hanefî Mezhebine göre, Şevval, Zilkade ayları ile Zilhicce'nin ilk on günüdür.[302]

İbn Acîbe, Bakara Sûresi'nin 2/197. âyetine "الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ / *Hac, bilinen aylardadır*." göre, bilinen aylardan muradın "*Şevval, Zilkade* ve *Zilhicce*" ayları olduğunu açıklamaktadır. Şevvâl ayından önce ihrama girmesinin İmam Mâlik'e göre mekrûh olduğunu, İmam Şafiî'ye göre batıl olduğunu söylemektedir.[303]

İbn Acîbe haccın, zaman ve mekâna bağlı olarak bedenle yapıldığını, kalp ile yapılacak olan haccın zaman ve mekândan bağımsız yapılabileceğini, her yerin mîkat sınırı ve Arafat olduğunu işârî yorumunda belirtmektedir. Kalp ile yapılan bu haccın rıza ve teslimiyetle yapılabileceğini bu sebeple bu hac esnasında kötü fiilin gerçekleşmeyeceğini vurgulamaktadır.[304]

---

[299] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 225.
[300] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 385.
[301] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 225.
[302] Serahsî, *el-Mebsût*, c. 4, s. 260.
[303] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 227.
[304] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 228.

2.5.2. Arafat ve Müzdelife Vakfesi

Vakfe, belirlenmiş olan süre aralığında ve belirlenmiş mekânda, hac yapan kimsenin durmasını ifade etmektedir. Vakfenin yapıldığı yerler, Arafat ve Müzdelife'dir. Arafat vakfesi farz olup, Kitap, Sünnet, İcmâ ile sabittir. Müzdelife vakfesi ise vaciptir.[305]

İbn Acîbe'ye göre, Bakara Sûresi'nin 2/198. âyetinde " فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ / *Arafat'tan ayrılıp akın ettiğinizde Meş'ar-i Haram'da Allah'ı zikredin*" ilk olarak "عَرَفَات" kelimesinin; Cebrâil'in (as) hac manâsiklerini öğrettiği sırada Hz. İbrâhim'in, Cebrâil'e "عرفت / anladım, bildim" demesi üzerine konuşmanın yapıldığı yere böylelikle *Arafat* isminin verildiğini söylemektedir. Bu ismin verilmesinde diğer bir ihtimalin; Hz. Âdem'in Hz. Havva'nın karşılaşınca onu tanıyıp bildiği için Arafat olduğunu belirtmektedir. Arafat vakfesinden sonra Müzdelife'ye geçilip orada kalınmasını ve Sabah Namazını, hava henüz karanlık olduğu sırada kılınıp *Meş'ar-i Haram*'da vakfeye durulması gerektiğini beyan etmektedir. "المشعر الحرام / *Meş'ar-i Haram'ın*" Müzdelife sınırlarında bulunan tepenin ismidir.

İbn Acîbe, Bakara 2/199'daki "ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ" / *Sonra insanların (sel gibi) aktığı yerden siz de akın. Allah'tan mağfiret isteyin.*" âyetin Kureyşliler'e hitaben olduğunu, bunun sebebi olarak da: Kureşyililer, diğer insanlar ile Arafat'ta vakfe yapmadıklarını, kendilerini üstün gördükleri için vakfeyi Müzdelife'de yaptıklarını açıklamaktadır.[306]

İbn Acîbe bir görüşte; Hac menâsikleri içinde en önemli günün Arafat günün olduğunu söyler ve Hz. Peygamber'den "الْحَج عَرَفَة / Hac Arafat'tır."[307] rivayetini delil olarak gösterir.[308]

---

[305] Menderes Gürkan, "Vakfe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 2012).
[306] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 230.
[307] Ebû Davud, Menâsik, 68, İbn Mâce, Menâsik, 57.
[308] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 2, s.357.

İbn Acîbe, Arafat'ta yapılan vakfede manevi ilimlerin tahsil edildiğini, bu ilimleri tahsil eden kalbin kulluk sahasında inip en güzel şekilde kulluğa devam edilmesinin emredildiğini söylemektedir. Velî kimselerin kalbi hakikat sırları ile dolduktan sonra Allah'a şükür için bedenleriyle halka hizmet için koşarken, ruhlarının melekût âleminde Allah'ın verdiği nimetlerle nimetlenip sefâ ettiklerine işârî açıklamasında değinmektedir.[309]

2.5.3. Ziyaret Tavafı

Ziyaret tavafı (*İfâza*), haccın farzlarından olup; niyet edilmesi, arafat vakfesinin yapılmış olması ve belirlenmiş olan sürede Kâbe'nin etrafında yedi kez dönülmesini ifade eder.[310]

İbn Acîbe, Hac Sûresi 22/29'daki "وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ / *ve o Beyt-i Atik´i (Ka´be´yi) tavaf etsinler*." âyetinde *tavaf* ile kastedilenin farz olan İfâza/Ziyaret Tavafı olduğunu belirtmektedir. Bu tavafın rükün olduğu için, yapılmaması durumda dem (kurban cezası) ile haccın tamam olmayacağını vurgulamaktadır. *Beyt-i Atik´*in, yeryüzündekilerin tavaf yeri olan Kâbe olduğunu, Beytü'l-ma'mûr'un ise gök ehlinin tavaf yeri olduğu şeklinde açıklamaktadır.[311] Farz olan tavafın yerine getirilmesiyle ihram yasaklarının kalktığını (hac ibâdetinin tamamlandığını) belirtmektedir.[312] Tavaf yapan kimseler için Makâm-ı İbrâhim'de iki rekât tavaf namazı kılınması gerekliliğine değinmektedir.[313]

İbn Acîbe işârî yorumunda; Allah dostlarının kalbi, ilahi sırlarla dolu olan Kâbe olduğunu ve onun manen tavaf edileceğini, edeple onları ziyaret edip istifade edilmesinin gerekliliğinden bahsetmektedir.[314]

---

309 İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s.568.
310 Salim Öğüt, "Tavaf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 2011).
311 İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 3, s.530.
312 İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 3, s.533.
313 İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s.163.
314 İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 3, s.531.

2.5.4. Şeytan Taşlama

Şeyten Taşlama, Hac yapan kimselerin Kurban Bayramı günlerinde Mina bölgesinde bulunan cemrelere taş atılmalarını ifade eder.[315] Kur'ân'ı Kerîm'de bu menâsik hakkında sarih bir ifade bulunmamaktadır.

İbn Acîbe'ye göre, Bakara Sûresi 2/203'teki "وَاذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍ / *Sayılı günlerde Allah'ı anın.*" âyetindeki *sayılı günler*den murâd; Kurban Bayramı'nın ikinci, üçüncü ve dördüncü günü olup, namazların sonlarında teşrik tekbirlerinin getirildiği ve şeytan taşlama günleridir. İbn Acîbe âyetin devamındaki, " فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ / *Kim iki gün içinde acele edip (Mina'dan Mekke'ye) dönmek isterse, ona günah yoktur.*" kısmına binâen ikinci ve üçüncü günü şeytan taşlama görevini yerine getirdikten sonra aceleyle Mekke'ye dönen, o kimseye günah olmadığını söylemektedir. Çünkü Câhiliye döneminde şeytan taşlamayı dördüncü güne bırakılmasını günah saydıklarından bu âyetle Allah'ın bunu reddettiğini belirtmektedir.[316]

İbn Acîbe bu âyetin işârî yorumunda, *sayılı günler*'in dünya günleri olduğunu ve dünya günlerinin bir günden ibaret olduğuna değinmektedir. İkinci günün berzah, üçüncü günün ahiret hayatı olduğunu, her kim de kalbini ve tüm sevgisini sadece üçüncü gün olan ahiret hayatına bağlarsa kendisine günah olmadığı gibi bunun büyük bir fazilet olduğunu açıklamaktadır.[317]

2.5.5. Hedy

Hedy, hac ve/ya umre yapan kimselerin Allah'a şükür niyetiyle veya vâcip (adak veya ceza) olarak Harem bölgesinde kesmiş oldukları deve, sığır, koyun cinsinden kesilen kurbanın ismidir.[318]

---

[315] M. Özgü Aras, "Cemre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 1998).
[316] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s.232.
[317] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s.233.
[318] Salim Öğüt, "Hedy", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 1998).

İbn Acîbe'ye göre Bakara Sûresi 2/196'daki " فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ / *(Hac yolculuğu için) emin olduğunuz vakit kim hac günlerine kadar umre ile faydalanmak isterse, kolayına gelen bir kurban kesmek gerekir. Kurban kesmeyen kimse hac günlerinde üç, memleketine döndüğü zaman yedi olmak üzere oruç tutar ki, hepsi tam on gündür. Bu söylenenler, ailesi Mescid-i Haram civarında oturmayanlar içindir. Allah'tan korkun. Biliniz ki Allah'ın vereceği ceza ağırdır*." âyetin kapsamında, hac vaktine kadar umre de yapan kimsenin kurban kesmesi gerekir. Tek bir yolculukla hac ve umre yapıp, ikinci yolculuk yapma gerekliliğinin kalmamasından dolayı kurban kesileceğini belirtmektedir. Kesilecek hayvanın koyun cinsinden olduğunu ve sahibinin bu kurbandan kendisinin de yiyebileceğine dair görüş aktarmaktadır.[319] Bu kurbanı kesmeye gücü yetmeyen kimselerin ise; ihramlıyken Arafat vakfesine kadar üç gün oruç tutması gerektiğini, şayet tutamazsa teşrik tekbirleri günlerine kadar tutması gereklidir. Buna ilaveten Mekke'ye gelince yahut kendi oturduğu beldesine dönünce yedi gün daha oruç tutup on güne tamamlaması gerektiğini belirtmektedir. İbn Acîbe, bu zikredilen oruçla ilgili hükümlerin Mekke'nin dışından gelen "âfâkiler" için olduğunu, Mekke'de oturanların kurban kesmesinin gerekli olmadığına değinmektedir. Çünkü Mekke sınırlarında içerisinde oturan kimselerin iki yolculuktan birisini terk etmenin söz konusu olmadığını belirtmektedir.[320]

İbn Acîbe bu âyetin işârî yorumunda daha ziyade, *emin* olmak "emniyet halinde olmak" üzerinde durmuştur. İbn Acîbe, Kâbe'ye gelip Allah'a yönelen kimselerin emniyet içinde olduklarını, bu emniyet hasıl olunca; kişinin bundan sonra hakikat sırlarını elde etmeye gayret etmesi ve buna ulaşana kadar şerîat nuruyla istikamet üzere bir yaşantı sürmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır.[321]

[319] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 3, s. 529.
[320] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 226.
[321] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, çev. Dilâver Selvi, c. 1, s.561.

2.5.6. Safâ ve Merve Arasında Sa'y

Sa'y kelimesi terim olarak; hac ve/ya umre yapan kimselerin Safâ ile Merve tepelerinde yedi kez gidip gelmesidir. Hanefî Mezhebine göre s'ay vacip olup Malikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinde göre ise rükün olarak kabul edilmiştir.[322]

İbn Acîbe, Bakara Sûresi 2/158'de " إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوِ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ / *Şüphe yok ki, Safâ ile Merve Allah'ın koyduğu nişanlardandır. Her kim Beytullah'ı ziyaret eder veya umre yaparsa onları tavaf etmesinde kendisine bir günah yoktur. Her kim gönüllü olarak bir iyilik yaparsa şüphesiz Allah kabul eder ve (yapılanı) hakkıyla bilir*." âyetinde Ashâb'ın, Safâ ve Merve Arasında Sa'y yapmanın günah olduğunu düşündüklerini, çünkü her iki tepede Câhiliye dönemine ait putların bulunduğunu ve bu sebeple sa'y yapmada teredüd ettiklerini belirtmektedir. Allah'ın (cc) bu âyet ile cevap verdiğine değinmektedir. İbn Acîbe'ye göre Safâ ve Merve "شَعَائِرِ اللَّهِ / dinin alâmetleri" olup, kişiyi Allah'a (cc) vâsıl edecek olan dua, namaz ve kurban gibi ibâdetlerin dinin alâmetleri sayılacağını söylemektedir.

İbn Acîbe, Safâ ile Merve arasında sa'y yapılmasını tavafın devamı olarak görmektedir. Sa'yın hükmü hakkında fakihlerin ihtilaf ettiklerini, İmam Mâlik ve İmam Şâfiî'ye göre, Safâ ile Merve arasında sa'y etmenin rükün olduğunu belirtirken şayet bu rükün terk edilirse bunun kurban ile tamamlanmayacağını aktarmaktadır. Ebû Hanîfe'ye göre ise; Safâ ile Merve arasında sa'y yapılmasının vâcip olduğunu, yapılmadığı takdirde kurbanla tamamlanmış olacağını nakletmektedir. Ahmed b. Hanbel'e göre sa'yın hükmünün sünnet olduğunu aktarmıştır."[323]

İbn Acîbe, Safâ ile Merve'nin, ruh ve nefse işaret olduğunu, her ikisinin de manevi duruluğa ulaşmasının hak yolun bir nişânesi olduğunu söylemektedir. Ancak ruh ve nefsin temizliğinden sonra taklitten tahkike geçileceğini, vurgulamaktadır. Bir kimse zatta fâni olarak ruh ile hac yaparsa ya da sıfatta fâni olup nefs ile umre yaparsa

[322] Salim Öğüt, "S'ay", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 2009).
[323] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 188.

ve nefs ile ruhu tamamen unutup ilâhi aşktan kana kana içerse, bunda bir günah olmadığını işârî yorumunda belirtmektedir.[324]

2.5.7. İhsâr

İhsâr, hac ve/ya umre için ihrama girildikten sonra, bu ibâdetlerin yerine getirmesini engelleyen; Cumhur'a göre düşman engeli, Ebû Hanîfe'ye göre hastalık, hapis veya korku gibi birtakım sebeplerin ortaya çıkmasıyla ibâdetten alıkonulmayı ifade eder. Bir kimsenin muhsar sayılabilmesi için; mezheplerin farklı görüşleri olmakla birlikte genel olarak Hac yapan kimsenin, Arafat vakfesinden ve ziyaret tavafından, umre için tavaftan alıkonulması gerekmektedir. Hac ve/ya umreden engellenen kimse; fakihlerin çoğunluğuna göre bir adet kurban kesecektir. Zira başlanmış olan bu ibâdetlerin daha sonra kaza edilmesi gerekli görülmüştür.[325]

İbn Acîbe'ye göre, Bakara Sûresi 2/196'daki " وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ / *Haccı ve umreyi Allah için tam yapın. Eğer (bunlardan) alıkonursanız kolayınıza gelen kurbanı gönderin.*" âyetinde şayet başlanmış olan hac ya da umre ibâdeti bir şekilde engellenirse; bir koyun kesilerek ihramdan çıkılabileceğini bildirmektedir. İmam Mâlik'e göre, engellen kimse bu kurbanını Mina'da kesmesi veya kestirmesi gerekir. Ardından saç tıraşı olup ihramdan çıkabilir. İmam Şâfiî'ye göre engellenen kimse engellendiği yerde kurbanını kestikten sonra tıraş olup ihramdan çıkabilir.[326] İmam Şâfiî'nin bu görüşüne delil olarak; Hz. Peygamber'in Mekke'ye girişi engellendiğinde yanında getirmiş olduğu yetmiş deveyi engellendiği yerde kesmesini göstermektedir. İbn Acîbe, kurbanın kesilmesi gereken yerin Mina olduğunu söyleyerek İmam Mâlik ile aynı görüşte olduğunu ortaya koymuştur.[327]

İbn Acîbe, zâhiren Mekke'ye girişte Müslümanlar nasıl engellendilerse, manevi yolda ilerlemek isteyen kimseleri de bu yolda alıkoymak isteyenlerin olacağını,

[324] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 188.
[325] Salim Öğüt, "İhsâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 2000).
[326] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 225.
[327] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 5, s. 400.

manevi yolda önü kesilen kimselerin ancak kâmil mürşidin yardımıyla kurtulabileceğini işârî yorumunda beyan etmektedir.[328]

2.5.8. İhram Yasakları

İhram terim anlamı olarak, hac ve/ya umre yapmak için niyet eden kimse için başlayan birtakım yasakları ifade etmektedir. Hac ve/ya umre yapmak isteyen kimseler; sınırlarını Hz. Peygamber'in belirlemiş olduğu bölgelerden ihrama girmek durumundadırlar. İhram yasaklarına uymayan kimselere dinimiz birtakım cezalar getirmiştir. Şimdi Müellifimizin bu konu hakkındaki âyetlere getirmiş olduğu yorumlara değinelim.[329]

İbn Acîbe, ihram yasaklarıyla ilgili olarak; Bakara Sûresi 2/197 " فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ / *Kim o aylarda hacca niyet ederse (ihramını giyerse), hac esnasında kadına yaklaşmak, günah sayılan davranışlara yönelmek, kavga etmek yoktur*." âyetinde ihrama giren kimselerin son derece temkinli olmaları, edeple hareket etmeleri ve şehvetin önüne geçmeleri gerektiğini söyledikten sonra, ihram yasakları ile ilgili olan âyetteki bazı kelimeleri tek tek izah etmektedir. "فَلَا رَفَثَ" bu ifadeyle; kişinin hanımıyla cinselliği çağrıştıracak sözler konuşmasının yasak olduğunu söylemektedir. "وَلَا فُسُوقَ" ifadesiyle tüm günahların kastedildiğini, "وَلَا جِدَالَ" ifadesiyle de kavga, çekişme cinsinden olan fiillerin yasak olduğunu, velev ki bu *cidâl*in kendi hizmetçisi ya da binek kiraladığı kimse olsun hiç fark etmeksizin yasak olduğunu belirtmektedir.[330] Bunların dışında saçlarının taranmasının, dikişli elbise giyilmesi ve saçın kesilmesinin yasak olduğunu şayet hastalık sebebiyle saç kesilir, dikişli elbise giyilirse üç gün oruç tutulması veya altı fakirin doyurulmasını yahut da küçük veya büyük baş kurban kesmesi gerektiğini söylemektedir. Bu cezaların sırasını gözetmeksizin dileğinden birisini yapabileceğini söylemektedir.[331]

---

[328] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 5, s. 400.
[329] Salim Öğüt, "İhram", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 2000).
[330] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 227.
[331] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 225.

Ayrıca Müellifimiz bu âyetten hemen sonraki Bakara Sûresi 2/198'deki " لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ / (Hac mevsiminde ticaret yaparak) *Rabbinizden gelecek bir lütfu (kazancı) aramanızda size herhangi bir günah yoktur*." âyetinde ihramlı kimsenin niyeti hac olduktan sonra, ticaret yapmasının günah olmadığını belirtmiştir.[332]

İbn Acîbe, Mâide Sûresi 5/95'teki " يَاأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ أَوْ عَدْلُ ذَلِكَ صِيَامًا لِيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِهِ عَفَا اللَّهُ عَمَّا سَلَفَ وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللَّهُ مِنْهُ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ / *Ey iman edenler! İhramlı iken avı öldürmeyin. İçinizden kim onu kasten öldürürse öldürdüğü hayvanın dengi (ona) cezadır. (Buna) Kâbe'ye varacak bir kurban olmak üzere içinizden adalet sahibi iki kişi hükmeder (öldürülen avın dengini takdir eder). Yahut (avlanmanın cezası), fakirleri doyurmaktan ibaret bir keffârettir, yahut onun dengi oruç tutmaktır. Ta ki (yasak av yapan) işinin cezasını tatmış olsun. Allah geçmişi affetmiştir. Kim bu suçu tekrar işlerse Allah da ondan karşılığını alır. Allah daima galiptir, öç alandır*." âyetinde avlanma yasağı hakkında; ihramlı olup Harem sınırları içerisinde bulunan kimselerin kastedildiğini söylemektedir. Harem bölgesi dışında kalan yerlerin avlanma yasağı kapsamına girmediğini belirtmiştir. "لَا تَقْتُلُوا / *öldürmeyin*" ifadesinin kesilerek yahut tüm öldürme şekillerinin hepsini kapsayan bir ifade olduğunu belirtmektedir.[333] Yasağa uymayıp avlanan kimsenin, haram işlediğini ve avladığı hayvanın leş hükmünde olduğunu söylemektedir. Akrep, karga, kuduz olan köpek, çaylak ve fare gibi hayvanlarının bu yasağın dışında kaldığını belirtmektedir. İmam Mâlik'in bu konudaki görüşüne yer vererek; zarar veren tüm yırtıcı hayvanların, gerektiğinde öldürülebileceği görüşünü aktarmaktadır. İmam Şâfiî'nin eti yenmeyen tüm hayvanların öldürülmesinde beis olmadığı görüşüne yer vermektedir.

[332] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 229.
[333] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 2, s. 76.

İbn Acîbe "وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ / *İçinizden kim onu kasten öldürürse öldürdüğü hayvanın dengi (ona) cezadır*." ifadesiyle, öldürülen hayvana ceza olarak mislinin gerektiğini, misil olarak da; deve, sığır ve küçük baş hayvanların olacağını söylerken bunlara örnekler verir: Deve kuşu öldürülmüşse ona karşılık ceza olarak deve, fil öldürülmüşse iki hörgücü olan bir deve, öldürülen yabani eşek veya yabani öküzse karşılık olarak sığırın, öldürülen ceylan olunca ise koyun kurban edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Şayet öldürülen hayvana karşılık olarak, misli bir hayvan olmaz ise, İmam Mâlik ve İmam Şâfiî'nin oruç tutulması ya da fakir kimselere öldürülen hayvana denk olacak bir bedelin tasadduk edilmesi gerektiği görüşlerini aktarır. Ebû Hanîfe'nin bu konudaki görüşünün; öldürülen hayvanın mislinin kurban edilmeyip, kıymetinin verileceği görüşünü aktarmıştır. İbn Acîbe, öldürülen hayvana karşılık olarak, öldüren kimsenin, tespit edilen hayvanın değerini dilerse fakire verebileceğini, dilerse kurban alıp kesmesi konusunda serbest olduğu görüşündedir.

İbn Acîbe, âyette geçen "التَعَمدً / ta'ammüden" ifadesinin, fukahânın çoğunluğuna göre, yalnızca kasıtlı öldürenlere tahsis edilemeyeceğini söylerken; Zâhirî Mezhebi'ne göre ise sadece kasten öldürenlere cezanın gerekli olduğunu söylemektedir. Müellifimiz, kasten öldüren ile hata ile öldürenin cezayı hak edişte, eşit olduklarını belirtmiştir.

İbn Acîbe, öldürülen hayvanın kıymetinin takdir edilmesi için muhakkak iki hakem belirlenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu aynı zamanda İmam Mâlik'in de görüşüdür. İmam Şâfiî'nin Sahâbe'nin bu konu hakkında belirlediği hükümlerin yeterli olduğu görüşünü aktarmıştır. Hayvanı öldüren kimsenin, keseceği ceza kurbanının Kâbe'de kesilmesi şartı ile cezanın misli ile ödenebileceğini söylemektedir. Ceza kurbanı olarak kesilecek hayvanın; küçük baş ise, bir yaşında veya bir yaşındaki hayvanlar gibi gösterişli, sığır ise iki yaşında, deve ise beş yaşında olmaları gerektiğine değinmektedir. Bu konuda Şâfiî'nin öldürülen hayvana misil olarak kesilecek hayvanın et olarak misli olmasının yeterli olduğu görüşünü aktarmaktadır.

İbn Acîbe, âyetin devamı olan "أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ أَوْ عَدْلُ ذَلِكَ صِيَامًا / *Yahut (avlanmanın cezası), fakirleri doyurmaktan ibaret bir keffârettir, yahut onun dengi*

oruç tutmaktır." ifade için; ceza olarak her fakir için bir müd (bir müd mezheplere göre 510gr ile 816gr arası[334]) yiyecek vermesi gerektiğini veya her bir müd için bir gün oruç tutması gerektiğini belirtir. İbn Acîbe, ihramlı olan kimsenin bir hayvanı öldürme cezası olarak zikredilen cezalardan herhangi birisini yapmakta serbest olduğunu ve bu görüşün aynı zamanda cumhurun görüşü olduğunu değinir.[335] İbn Acîbe, cezanın miktarının belirlenmesi için tayin edilen hakemlerin, cezayı ödemekle sorumlu olan kişinin seçeceği cezaya göre (kurban, fakire yemek veya oruç), miktarın belirlenmesi gerektiğinden bahseder. İbn Acîbe, ihramlı olan kimse için; karada avlanma yasağı olduğu gibi avlanılmış hayvanın da yenmesinin haram olduğunu, ancak deniz hayvanlarının bu yasağa dahil olmadığını söyler.[336]

İbn Acîbe, tasavvuf yoluna giren kişinin manevi yolda ilerlerken mârifeti elde edebilmek gayesiyle, ilâhi huzurun *harem* bölgesine girdiği vakit artık kendisine kara hayvanlarından avlanmasının yasak olduğuna değinir. Yasak olan bu avlanmanın mâsivâ olduğunun vurgular. Allah'ın dışında bir işle meşgul olunmasının yasak olduğunu belirtir. İlâhî yolda *harem* bölgesine girmeyi başaran ve Allah'tan gayrı hiçbir şeye iltifat etmeyen ârif kimseye denizde yaşayan canlıların avlanmasının helal olduğunu söyler. Bu helal olan deniz ürünlerinin ise, İlâhî sırlar ve hakikatler olduğuna işârî yorumunda yer verir.[337]

2.6. Kurban/Udhiyye

Kurban terim anlamı olarak, Allah'a "kurbiyet" (yakınlık) sağlamak kastı ile belirli bir zamanda, hususi bir hayvanın kesilmesini ifade etmektedir. Allah'ın rızasını elde etmek için, ibâdet kastı ile kesildiği için "Udhiyye" ismi verilmiştir.[338] Tüm mezhepler Kurban'ın dinî bir vecîbe olduğunu kabul etmekle birlikte, hükmü hakkında ihtilaf etmişlerdir. Cumhurun görüşüne göre sünnet,[339] Hanefî Mezhebinde ise tercih edilen görüşe göre vacip olduğudur.[340]

---

[334] Cengiz Kallek, "Müd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 2020).
[335] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 2, s. 77.
[336] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 2, s. 78.
[337] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, çev. Dilâver Selvi, c. 3, s.43.
[338] Ahmet Güç, "Kurban", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 2002).
[339] Ali Bardakoğlu, "Kurban", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 2002).
[340] Serahsî, *el-Mebsût*, c. 12, s. 8.

İbn Acîbe, Hac Sûresi 22/28'deki " لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ عَلَى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ / *Gelsinler ki, kendilerine ait birtakım menfaatlere şahit olsunlar ve Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği (kurbanlık) hayvanlar üzerine belli günlerde (onları kurban ederken) Allah'ın adını ansınlar. Artık onlardan siz de yiyin, yoksula fakire de yedirin.*" âyetinde, İmam Mâlik'e göre *belli günlerde*n maksadın, kurban kesim günleri olduğunu ve kurbanın gece kesilmesinin câiz olmadığını, çünkü âyetteki "فِي أَيَّامٍ / *fî eyyâmin*" ifadesindeki *gün*ün içine gecenin dahil olmadığını söylemiştir. İmam Şafiî'nin kurban kesim günlerinin; bayramın birinci, ikinci, üçüncü gün olduğunu aktarmıştır.

İbn Acîbe âyetteki "مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ" ifadesi ile kesilecek olan kurbanın deve, sığır ve koyun cinsinden olması gerektiğini söylerken, kesim esnasında Allah'ın isminin zikredilmesi gerektiğine değinmektedir. İbn Acîbe, "فَكُلُوا / *yedirin*" ifadesinin mübahlık ifade ettiğini ve etlerinden kesen kimselerin de yiyebileceğini belirtmektedir. Hanefî Mezhebi'nin görüşüne yer vererek, nâfile olarak kesilen kurban ile temettu ve kırân haccında kesilen kurbanların etlerinden yenebileceğini söylerken, bunun dışında kalan kurbanların etinden kesen kimsenin yiyemeyeceğini aktarmıştır.[341] İbn Acîbe, kesilecek kurbanlık hayvanlara iyi davranılması gerektiğini, besili ve pahalı kurbanlıkların seçilmesi gerektine vurgu yapmaktadır.[342]

İbn Acîbe, Kevser Sûresi 108/2'deki "فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ / *Şimdi sen Rabbine kulluk et ve kurban kes.*" âyetindeki "وَانْحَرْ / venhar" emri ile Hz. Peygamber'e deve kurban etmekle emrolunduğunu, çünkü o zamanın en kıymetli malının deve olduğunu belirtmektedir. Bu kesilen kurbanın etlerinden de ihtiyaç sahiplerine sadaka olarak dağıtılmasına değinmektedir.[343]

---

[341] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 3, s. 529.
[342] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 3, s. 532.
[343] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 8, s. 434.

İbn Acîbe işârî yorumunda; nefsin kötü olan arzu ve isteklerinin, mücâhede ile kesilip öldürülmesi gerektiğini, çünkü kalbin ancak ondan sonra hakiki manada Rabbi'ne yönelip bekâ halini elde edebileceğini belirtir. Nefsin öldürülmesi için; ancak nefsini öldürmeyi başarmış birisinin sohbetiyle buna nâil olunacağını söyler. Nefisin öldüğü takdirde ruhun hayat bulacağını, bununla beraber kendisine ledün ilmi verileceğini, bu ilimden doya doya istifade edip, taliplilerine de o ilimden ikram edilmesini söylemektedir.[344] "وَانْحَرْ / venhar" ifadesini; nefsin arzuladığı tüm kötülükleri yani haramları söküp atmak ve ondan sakınmak olarak yorumlamıştır.[345]

2.7. Keffâretler

Keffâret, dinen yapılması istenmeyen bir şeyin, yapılması durumunda, işlenen hataya karşılık hem ceza hem de Allah'tan af talebiyle yerine getirilmesi gereken ibadete denir. Keffâret konusu itibariyle, dünyevi olmayıp uhrevî olması, Allah ile kul arasında hakka taalluk etmesi sebebiyle ibâdetler alanına girmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de keffâret; yemin, zıhâr, hatâen adam öldürme, hac menâsiklerinde bulunan yasaklara uymayan kimseler hakkında belirlenmiştir. Oruç keffâreti ile hayızlı eşle cinsel ilişkiye girmenin keffâreti ise Sünnet ile belirlenmiştir.[346] Keffâretin günahta ısrar etmeyen kimselerden o günahı gidereceği söylenmektedir.[347]

Biz bu bölümde oruç keffâreti, hayızlı eşle ile cinsel ilişkiye girmenin keffâreti ve Hac menâsikleriyle ilgili olan keffâretleri o bölümlerin içinde yer verdiğimiz için burada tekrar etmeyeceğiz. Onun dışında kalan keffâretlere yer vereceğiz.

2.7.1. Yemin Keffâreti

İbn Acîbe, Bakara Sûresi 2/224'teki " وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِأَيْمَانِكُمْ أَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ / *Yeminlerinizden dolayı Allah'ı (O'nun adını), iyilik etmenize, O'ndan sakınmanıza ve insanların arasını düzeltmenize engel kılmayın. Allah işitir ve bilir*."

[344] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 3, s. 535.
[345] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 8, s. 435.
[346] Rahmi Yaran, "Kefâret", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 2022).
[347] İbn Âbidîn, *Reddü'l Muhtâr*, (Beyrut1966), c. 2, s. 543.

âyetinde iyilik ve hayırlı olan işlerde; konuşmayan iki kimsenin arasını düzeltmemeye, sadaka vermemeye, selam vermemeye yemin edilmesi durumunda yemin eden kimsenin yeminini bozması ve o iyi olan işi yerine getirdikten sonra da keffâret verilmesi gerektiği söylemektedir.[348]

İbn Acîbe, Bakara Sûresi 2/225'teki "لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ / *Allah sizi kasıtsız yeminlerinizden sorumlu tutmaz. Lâkin kasıtlı yaptığınız yeminlerinizden dolayı sizi sorumlu tutar. Allah gafûrdur, halîmdir.*" âyetinde "اللغو / *lağv*" kelimesiyle; kastetmeksizin ve istemsiz olarak yapılan yemin olduğunu ve bu yeminin günah olmadığına değinmektedir. Dolasıyla keffâret gerektirmediği için "yemîn-i lağv" olarak isimlendirilmiştir. İbn Abbas (ra), Âişe (rah) ve İmam Şâfiî'den; bir kimsenin konuşma esnasında "vallahi hayır, vallahi evet" demesinin, yemîn-i lağv olduğunu nakletmiştir. İbn Acîbe kendisinin bu görüşte olduğunu belirttikten sonra, İbn Abbas'tan diğer rivayeti; İmam Mâlik ve Ebû Hanîfe'ye göre yemîn-i lağv, kişinin inandığı meselede (falanca gitti gibi) yemin etmesinin ardından bu meselenin başka türlü (falanca oysa ki gitmemiş) çıkması olarak tanımladıklarını söyler.[349]

İbn Acîbe, Mâide Sûresi 5/89'daki "وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْأَيْمَانَ فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ذَلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ ءَايَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ / *fakat bilerek yaptığınız yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar. Bunun da keffâreti, ailenize yedirdiğiniz yemeğin orta hallisinden on fakire yedirmek yahut onları giydirmek yahut da bir köle azat etmektir. Bunları bulamıyan üç gün oruç tutmalıdır. Yemin ettiğiniz takdirde yeminlerinizin keffâreti işte budur. Yeminlerinizi koruyun (onlara riayet edin). Allah size âyetlerini açıklıyor; umulur ki şükredersiniz!*" âyetinde bir kimsenin kasten ve niyet ederek bir iş için yemin ettiğinde ve bu yeminini yerine getirmediğinde kaffâret gerektiğine değinmektedir. Bu ödenecek keffâretin yemini bozmadan önce

[348] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 254.
[349] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 254.

verilebileceğini de söyler. "إِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ / *on fakire yedirmek*" ifadesi için; fakir olmayan kimselere yemek yedirilirse bunun câiz olmadığını, buna ilaveten İmam Mâlik'in yemek yedirilen kimsenin hür olma şartını da koyduğunu, fakat bu âyette böyle bir delil olmadığını da söylemektedir. Yemin bozmanın keffâreti olarak; bir kimsenin kendi ailesine karşı ortalama olarak ne yediriyorsa o özelliklerde yemek yedirmesi gerektiğini belirtir. Bu miktarın İmam Mâlik'e göre; keffâreti ödeyecek kimsenin Medine'de yaşayan kimse olduğunda, Rasûlüllah'ın (sas) *müd* ölçüsü ile (bir müd mezheplere göre 510gr ile 816gr arası[350]) her fakire bir *müd* yedireceğini söyler.[351] Şayet keffâreti ödeyecek kimse Medine haricinde yaşıyorsa, ortalama insanların doyacağı miktarda yemek yedireceğini belirtir. İbnü'l-Kâsım ile İmam Şâfiî'nin bir müd ölçüsünün nerede oturulursa oturulsun bu ölçüde yiyeceğin yeterli olduğu görüşülerini aktarır. Ebû Hanîfe'nin fakir olan kimseleri sabah akşam yetecek yiyecek verilmesi görüşüne değinir. "أَوْ كِسْوَتُهُمْ / *Yahut onları giydirmek*" ibaresince yemin keffâretinin, giyecek ile ödenmesi durumunda; namazın geçerli olabileceği nitelikte, yani avret mahalini örtecek elbise alması gerektiğini, giydirilecek kimsenin erkek olma durumunda elbise, kadın olma durumunda ise başörtüsü ile tüm vücudunu örtecek bir elbise verilmesi gerektiğine yer verir. Âyetin "أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ / *yahut da bir köle azat*" seçeneğine göre yemin keffâretin de köle azat etmek isteyen kimse için; İmam Mâlik'e göre Müslüman olması, akıllı olması ve bedeninin sağlıklı olması gerektiğini, ancak İbn Acîbe, beden sağlığı ile akılla ilgili âyette buna delalet eden bir durum olmadığını belirtir. Ebû Hanîfe'ye göre ise, Müslüman ya da kâfir olmasının fark etmediğini belirtir.

İbn Acîbe keffâret ödeyecek kimsenin *yedirme, giydirme veya köle azat etme* seçeneklerinden dilediğini seçmede serbest olduğuna değinmektedir. Bu üçünü yapmaya güç yetiremeyen kimsenin ise "فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ / (*Bunları) Bulamayan üç gün oruç tutmalıdır*" âyetinden yola çıkarak üç gün oruç tutması gerektiğini belirtmektedir. "Güç yetirememe" durumunu ise; bir kimsenin kendi ailesinin günlük

[350] Cengiz Kallek, "Müd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 2020).
[351] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 2, s. 71.

nafakası dışında, fakiri doyurmaya güç yetirememek şeklinde açıklamıştır. İbn Acîbe, Mâliki Mezhebine göre; keffâret orucu tutacak kimsenin ara vermeden bu orucu tutmasının müstehap olduğunu söylemiş, Ebû Hanîfe'ye göre ise, ard arda tutmanın şart olduğunu aktarmaktadır. Ebû Hanîfe'nin delili ise, Mâide Sûresi 5/89'daki " فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ" âyetinin "متتابعات / mütetâbiat" ziyadesiyle okunmasıdır. Ebû Hanîfe, bu ziyadeyi İbn Mes'ûd'dan gelen, müdrec[352] olarak kabul edilen rivayeti âhâd haber olarak değerlendirip delil kabul etmektedir. Bu sebeple keffâret orucunun üç gün peş peşe tutulması görüşünü tercih etmiştir. İbn Acîbe, bu kıraatın şâz olduğunu ve hüccet olmadığını söylemektedir. [353] İmam Şâfiî'nin; şâz olan bu kıraati delil kabul etmeyip[354] keffâret orucunu ayrı günlerde tutulmasının câiz olduğu görüşe yer vermektedir.[355]

İbn Acîbe, hangi lafızlar ile yemin edilebileceği hakkında Hicr Sûresi 15/72'deki "لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ / *Rasûlüm, ömrüne yemin ederim ki, gerçekten onlar, sarhoşlukları içinde ne halt ettiklerini bilmiyorlardı*." âyetinde Ahmed b. Hanbel'e göre; Rasûlüllah (sas) üzerine yemin edildiği vakit geçerli olduğunu ve yeminini bozan kimseye kaffâret gerekli olduğunu aktarmaktadır. İbn Acîbe bu konuda İmam Mâlik ile aynı görüşte olduğunu söyleyerek Allah'ın(cc) isimleri, sıfatları ve zâtı haricinde yemin edilemeyeceğini, edilse de geçerli olmayacağı belirtmektedir.[356]

İbn Acîbe, Tevbe Sûresi 9/12'deki " وَإِنْ نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا أَئِمَّةَ الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ / *Eğer verdikleri sözden sonra yeminlerini bozar ve dininize dil uzatırlarsa, o küfür öncülerini hemen öldürün. Çünkü onların yeminleri yoktur. Ola ki, vazgeçerler*." âyetinde kâfir olan kişi şayet yeminini bozarsa Müslüman

[352] Müdrec, Kur'ân-ı Kerîm'in aslından olmadığı halde, Hz. Peygamber'in yapmış olduğu açıklamaları, bazı sahâbîlerin unutmamak için mushafın kenarına ya da metnin arasına yazdıkları ilavelerdir, Abdulhamit Birışık, "Kıraat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 2022).
[353] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 2, s. 72.
[354] Suyûtî, Celaleddin, *el-itkân fî Ulûmi'l-Kur'ân,* thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, (Kahire, el-Matbaatü'l-Meymeniyye, 1899), c. 1, s. 280.
[355] İbn Âbidîn, *Reddü'l Muhtâr,* (Beyrut1966), c. 3, s. 725.
[356] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 3, s. 98.

olduğunda yemin keffâretiyle yükümlü olmayacağını söylemektedir. Bu görüşüne ilaveten Hanefî ve Mâlikî Mezheplerinin de aynı görüşte olduklarına değinmektedir.[357]

İbn Acîbe, Sâd Sûresi 38/44'teki "وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا فَاضْرِبْ بِهِ وَلَا تَحْنَثْ / *Eline bir demet sap al da onunla vur, yeminini böyle yerine getir*." âyetin açıklamasında; Hz. Eyyûb'un (as) hanımı Rahime'ye vuracağına dair yemin ettiğini, bu yeminini yerine getirmesi için yüz adet ottan ufak bir demet yapıp bununla eşine vurması gerektiği şeklinde açıklamaktadır. Bu âyeti delil kabul ederek Ebû Hanîfe ve İmam Şâfiî'den, bu şekilde yemin eden kimsenin, bu metodu kullanarak yeminini yerine getirmesinin câiz olduğunu nakleder. İmam Mâlik'e göre ise; örfte yemin edilen lafızlardan ne anlaşıyorsa ona göre amel edilmesi gerektiğini ancak diğer mezheplerin bu konuda İmam Mâlik'le aynı görüşte olmadıklarını vurgulamaktadır.[358]

İbn Acîbe yemin hakkındaki işârî yorumunda; Allah adına sürekli yemin etmenin hoş görülmeyen kötü bir iş olduğunu, tamamen de terk edilmemesi gerektiğini, orta yolu tutmanın en güzeli olduğunu belirtir. Hz. Muhammed'in (sas) de kimi zaman "Muhammed'in canını elinde tutan Allah'a yemin olsun ki" şeklinde yemin ettiğini belirtir.[359]

İbn Acîbe, gerçek tevhid ehli olan âriflerin Allah'ın kudretinin tecellileri karşısında tam bir teslimiyet içinde olduklarını, hiçbir zaman kendi nefisleriyle birtakım planlar ve tercihler yapmadıklarını, tamamen ilâhi teccelliye teslimiyet içinde olduklarını söyler. Mübah olan şeylerde dahi yapıp yapmamaya dair kesin bir kararlılık içinde olmadıklarını çünkü kendilerinde yapma veya terk etmeye dair en ufak bir güç görmediklerini belirtir. Hz. Peygamber'in sohbetinde bulunan Sahâbe'nin bir takım yüksek haller elde ettiklerini bu mânevi halin kendilerine galip gelmemesi için Hz. Peygamber'in onları normal duruma tekrar geri getirdiğini söyler. Sahâbe'nin yeminlerinden dolayı oluşan kusurların kapanması için yemin keffâretinin vesile olduğunu, çünkü "yapacağım veya yapmayacağım" şeklinde yapılan yeminlerin, sanki

[357] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 2, s. 362.
[358] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 5, s. 33.
[359] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, çev. Dilâver Selvi, c. 1, s. 618.

Allah'tan gayrısının iş yapabileceğine yemin etmek olduğunu, bunu ise Allah'a karşı edepte eksiklik getirme ihtimali olduğunu söylemektedir.[360]

2.7.2. Zıhâr Keffâreti

Zıhâr kelimesi fıkıhta; bir kimsenin nikahı kendisine ebediyen haram olan anne, kız kardeş gibi bir kimseyi, eşinin baş, yüz ve sırt gibi bölgelerine benzetmesidir.[361] Bu tür boşama şekli cahiliyeden kalma bir boşanma türü olup eşine tekrar geri dönüşü kesin olarak yasaklamaktaydı. Ancak her ne kadar cahiliyeden kalma olsa da İslam bunu kabul etmekle birlikte hükmünde değişiklik yapmıştır. İslam'a göre, keffâret ödenene kadar cinsel birliktelik yasaklanmış olup haramdır.[362]

İbn Acîbe, Mücâdile Sûresi 58/3'teki " وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَّا ذَلِكُمْ تُوعَظُونَ بِهِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ / *Kadınlardan zıhâr ile ayrılmak isteyip de sonra söylediklerinden dönenlerin karılarıyla temas etmeden önce bir köleyi hürriyete kavuşturmaları gerekir. Size öğütlenen budur. Allah, yaptıklarınızdan haberi olandır.*" âyetinde, her kim *zıhâr* yaptıktan sonra bu durumdan dönmek isterse, hanımı ile cinsel birliktelikten önce köle âzat edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Âyette geçen "*söylediklerinden dönenlerin*" ifadesi hakkında farklı görüşler olduğunu, bu görüşler içinde sahih olanın İmam Mâlik'in görüşü olduğunu buna göre zıhâr yapan kişinin zıhârdan sonra eşiyle ilişkiye girmek istemesi ve hanımını boşamamak için yanında tutması gerektiğine değinmektedir.[363]

İbn Acîbe, âyetteki âzat edilmesi gereken "رَقَبَةٍ / *köle*" nin İmam Mâlik ve İmam Şâfiî'ye göre mü'min olması gerektiğini nakletmektedir. İbn Acîbe "مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَّا / *temas etmeden önce*" âyeti ile maksadın; İmam Mâlik ve çoğunluğa göre, zıhâr yapan kimsenin hanımıyla öpüşmesi, ona şehvetle dokunması ve onunla cinsel ilişki gibi şeylerin keffâret ödenmeden evvel yapılmasının câiz olmadığını belirtmektedir. Koca şayet keffâreti ödenmeden evvel hanımıyla öpüşür, ona şehvetle dokunur ve onunla

---

[360] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, çev. Dilâver Selvi, c. 3, s. 30.
[361] Ahmet Yaman, "Zıhâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 2013).
[362] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 4, s. 406.
[363] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 7, s. 341.

cinsel ilişki de bulunacak olursa tövbe etmesinin gerektiğine değinir. Bu yasak olan şeyleri yaptıktan sonra keffâret ödediyse, tekrar yeni bir keffâret gerekmeyeceğini de belirtmektedir. İbn Acîbe, Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778)'nin keffâretten evvel cinsel ilişki dışında her şeyin helal olduğu görüşüne de yer vermektedir.

İbn Acîbe, Mücâdile Sûresi 58/4'teki " فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَّا / فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَإِطْعَامُ سِتِّينَ مِسْكِينًا ذَلِكَ لِتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ *(Buna imkân) bulamayan kimse, hanımıyla temas etmeden önce ardarda iki ay oruç tutar. Buna da gücü yetmeyen, altmış fakiri doyurur. Bu (hafifletme), Allah'a ve Resûlüne inanmanızdan dolayıdır. Bunlar Allah'ın hükümleridir. Kâfirler için acı bir azap vardır.*" âyetinde köle âzat edemeyen kimsenin keffâret orucu tutarken kendi arzusu ile keffâret orucunu bozması durumunda ittifakla oruca baştan başlayacağına değinmektedir. Ancak hastalık veya unutkanlık gibi bir özür sebebiyle keffâret orucuna ara vermek zorunda kalan kimsenin Ebû Hanîfe'ye göre her hâlükârda baştan başlayacağı, İmam Mâlik'e göre kaldığı yerden devam edebileceği, İmam Şâfiî'ye göre ise hem baştan başlayacağı hem de kaldığı yerden devam edebileceği şeklinde görüşlere yer vermiştir. Oruç tutmaya gücü yetmeyen kimsenin altmış fakiri doyuracağını, şayet altmış fakir yerine bir fakiri altmış gün doyurması durumunda; İmam Şâfiî ve İmam Mâlik'e göre bunun câiz olmadığını, Ebû Hanîfe'ye göre ise câiz olduğunu söyler. İki fakiri otuz gün doyurma durumunda da mezhep imamlarının aynı görüşte olduklarını belirtir. İbn Acîbe fakire yedirilecek olan yemek konusunun, o şehirde yaşayan kimselerin çoğunluğunun gıdasına göre belirlenmesi gerektiğinin altını çizmektedir.[364]

İbn Acîbe, yukarıda geçen iki âyete bakıldığında Allah'ın, zıhâr yapan kimse için ister köle azat etsin ister oruç tutsun her iki durumda da ilk olarak keffâreti ödemesi gerektiğini, sonra cinsel ilişkinin serbest kılındığını belirtir. Ancak altmış fakire yemek yedirme konusunda önce keffâretin verilmesi gerektiğine dair bir şart ileri sürülmediğini söylemektedir. Bu konuda İmam Mâlik ve İmam Şâfiî'ye göre keffâret olarak fakire yemek yedirecek kimsenin de önce keffâreti ödemesi sonra ilişkiye

[364] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 7, s. 342.

girmenin serbest olduğunu, Ebû Hanîfe'ye göre ise hanımıyla keffâreti ödemeden de ilişkiye girmesinin câiz olduğunu, çünkü âyette yemek yedirecek olan kimse için ilk olarak keffâret vermesi gerektiğinin zikredilmediğini aktarır. [365]

İbn Acîbe zıhâr keffâreti, katil keffâreti, temettu' keffâreti ve yemin keffâreti ödeyecek olan kimsenin, bir mazeret olmaksızın sıraya uyması gerektiğini, Oruç keffâreti, ihramlıyken avlanma ve traş olma keffâretlerin de ise sırayı gözetmeden kişinin kendi ihtiyarı ile yapabileceğini açıklamaktadır.[366]

İbn Acîbe bazı kimselerin, Allah'ın helal kıldığı şeyleri kendilerine haram kılarak nefsi dizginlemek amacıyla bu işe giriştiklerini, lakin bunun doğru bir iş olmadığını dile getirir. Bu konudaki ifratın kişinin helak olmasına sebebiyet verebileceğini, bu tür riyâzetlerin yapılmasının zor olduğunu belirtir.[367] Bir kimsenin helal olan bir şeyi nefsine haram ederek, nefse eziyet ettikten sonra bu işten dönmek isteyen kimsenin keffâreti olarak; mübah olan her şeyi sadece faydalanmak için değil, Allah'ın rızası ve şükür için yapması gerektiğini, buna güç yetirmezse nefis ile mücâhede için iki ay keffâret orucu tutulması gerektiğini, buna da güç yetiremezse altmış veya daha ziyade fakire yemek yedirmesi gerektiğini söyler. Kişinin kalbine gelen her nefsani iş için keffâret olarak bir yoksula yemek yedirmesi gerektiğini söyleyerek bu konuda ki işârî yorumunu beyan etmektedir.[368]

2.7.3. Hatâen Adam Öldürme Keffâreti

Hatâen bir müminin öldürmesi durumunda öldürülen kimsenin yakınlarına *diyet* ödemesi gerektiği gibi, bir de *keffâret* ödemesi gerekmektedir. Keffâret olarak köle azat etmek, bunun yapılamaması durumunda ise iki ay oruç tutulması gerekmektedir.[369] İbn Acîbe, hatâen öldürmeyi "kâfir zannederek veya başkasına atılmış olan nesnenin istemeden o kimseye isabet ederek ölümüne sebep vermek" şeklinde açıklamıştır.[370]

---

[365] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 7, s. 342.
[366] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 7, s. 343.
[367] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, çev. Dilâver Selvi, c. 9, s. 670.
[368] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, çev. Dilâver Selvi, c. 9, s. 671.
[369] Rahmi Yaran, "Kefâret", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 2022).
[370] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 544.

İbn Acîbe, Nisâ Sûresi 4/92'deki " وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَأً وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ إِلَّا أَنْ يَصَّدَّقُوا فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِنَ اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا / *Yanlışlıkla olması dışında bir müminin bir mümini öldürmeye hakkı olamaz. Yanlışlıkla bir mümini öldüren kimsenin, mümin bir köle azat etmesi ve ölenin ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi gereklidir. Meğer ki ölünün ailesi o diyeti bağışlamış ola. (Bu takdirde diyet vermez). Eğer öldürülen mümin olduğu halde, size düşman olan bir toplumdan ise mümin bir köle azat etmek lâzımdır. Eğer kendileriyle aranızda antlaşma bulunan bir toplumdan ise ailesine teslim edilecek bir diyet ve bir mümin köleyi azat etmek gerekir. Bunları bulamayan kimsenin, Allah tarafından tevbesinin kabulü için iki ay peşpeşe oruç tutması lâzımdır. Allah her şeyi bilendir, hikmet sahibidir.*" âyetinde mümin kimsenin başka bir mümin kimseyi öldürmesinin haram olduğunu, hatâen öldüren kimsenin; herhangi bir özrü bulunmayan, hürriyetine engel kusuru olmayan ve öldürenin kendi malından olmak kaydı ile mümin bir köleyi özgürlüğüne kavuşturması gerektiğini belirtir. Buna ilaveten katilin, maktulün ailesine vermesi gereken diyetle sorumlu olduğunu, ödenecek diyetten âkilesinin de (ödemede bulunacak akrabalar veya kabilesi) sorumlu olduğunu, âkilesi yoksa diyeti ödemekle devletin sorumlu olduğunu açıklamaktadır. *Eğer öldürülen mümin olduğu halde, size düşman olan bir toplumdan ise mümin bir köle azat etmek* gerektiğini diyet vermenin gerekmediğini söyler. *Eğer kendileriyle aranızda antlaşma bulunan bir toplumdan ise* o halde hem diyet hem de keffâret olarak köle âzat edilmesinin gerekli olduğunu, şayet maktul mümin değilse keffâretin gerekli olmadığını diyet için gerekli meblağın yarısının verilmesinin gerekli olduğunu belirtmektedir. Köleyi özgürlüğüne kavuşturmaya gücü yetmeyen kimselerin de iki ay art arda oruç tutması gerektiğini beyan eder.[371]

İbn Acîbe, bu konudaki tasavvufi yorumunda nefsin madden ve manen canlı tutulması gerektiğini söylemektedir. Maddeten canlı tutulmasını, maddi ölümden nefsi kurtarmak ile olacağını, manen canlı tutulmasını ise gafletten uzaklaşmakla elde

[371] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 1, s. 544.

edileceğini belirtmektedir. Bunun zıddı olan nefsin madden ölmesini, helak olması şeklinde açıklarken, manen ölümünü ise nefsi isyan ile küfre düşmesi şeklinde açıklamıştır. Bu sebep ile hatâen mümin bir kimsenin ölümüne sebebiyet veren kimse için, ölü gibi yaşayan bir kimsenin kurtarılarak canlandırılması gerektiğine dikkat çekmektedir.[372]

[372] İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd*, (Kahire 1999), c. 2, s. 487.

SONUÇ

Tefsirinde ibâdetlerle ilgili hüküm içeren âyetlere yaklaşımını incelediğimiz İbn Acîbe, 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın başlarında yaşamış; çeşitli hocalardan Fıkıh, Tefsir ve Hadis gibi zâhirî ilimleri tahsil etmiş, bunun yanında tasavvuf alanında icâzet almış, zamanının önemli mutasavvıflarından olup bir âlim ve mürşid-i kâmil olarak bilinmektedir. Müellifimiz, itikatta Ehl-i Sünnet akidesine bağlı Eş'arî Mezhebi'ne mensup olup amelde Mâlikî'dir. Tasavvufî meşrep olarak İskenderiye, Tunus ve Kâhire bölgelerinde teşekkül etmiş ve daha sonraları başka coğrafyalara yayılmış olan, Ebü'l-Hasen eş'Şâzelî'ye nispet edilen Şâzeliyye Tarîkatı'nın Derkâviyye koluna müntesiptir. İlmî alanda birçok eser kaleme alan İbn Acîbe'nin en meşhur eserinin *el-Bahru'l-Medîd fî Tefsiri'l-Kur'âni'l-Mecîd* adlı eseri olduğu söylenebilir.

el-Bahru'l Medîd tefsiri her ne kadar "işârî tefsir" olarak şöhret bulmuş olsa da İbn Acîbe'nin ilmî zenginliği sebebiyle onun tefsirini tek bir tarza hapsetmek çok da doğru olmayacaktır. Nitekim İbn Acîbe, *rivâyet, dirâyet, işârî* yöntemlerini kullanmış; ayrıca eserinde, konu içeriğiyle alakalı olarak Fıkıh, Hadis, Kelâm gibi İslâmî ilimlere ait mevzuları ele almaktan geri durmamıştır. Bu üç yöntemin bir arada olması sebebiyle, eserinde birçok bilgiyi bulmak mümkündür. Tefsirin en önemli özelliği bize göre bu üç yöntemi bünyesinde barındırmasıdır.

Tefsirlerin genelinde ahkâm içerikli âyetlere tasavvufî manaların verildiği çok sık rastlanan bir durum değildir. İbn Acîbe, âyetlerin zâhirî anlamıyla birlikte o âyetin fıkhî hükmünü aktarırken, bir yandan da tasavvufa dair (ihsân, ihlâs, edep, muhabbet vs.) konuları okuyucusunun istifadelerine sunmaktadır. Bize göre İbn Acîbe tefsirinde söz konusu üç yöntemi de ele alırken çok fazla detaya girerek okuyucusunu sıkmamakta, tam kararında doyurucu bilgilere yer vermektedir.

İbn Acîbe'nin, *el-Bahru'l-Medîd*'te zâhirî açıklamalara ayırdığı kısım, işârî yorumlara ayırdığı kısma oranla daha fazladır. Bu da onun işin zâhirî boyutuna gösterdiği hassasiyeti ortaya koymaktadır. Nitekim İbn Acîbe, zâhirî mana verilmeden bâtınî mananın sahih olmadığını tefsirinde ifade etmiştir. İbn Acîbe, zâhirî açıklamalar ile işârî yorumları tefsirinde bir araya getirirken bunları farklı başlıklar altında

değerlendirmiştir. Onun genel anlamda Ehl-i Sünnet'in tefsir geleneğini sürdürdüğü, işâri yorumlarla da tefsire zenginlik kattığı söylenebilir.

İbn Acîbe, ahkâm âyetlerini ilk olarak zâhiren tefsir eder. Bunu yaparken Kur'ân'ı Kur'ân'la, Kur'ân'ı Sünnet'le, Kur'ân'ı Sahâbe ve Tâbiûn görüşleri ile tefsire önem verir. Tefsirinde farklı eserlerden yapmış olduğu alıntıları da belirtmeye özen gösterir. Yeri geldiğinde ise atıf yaptığı hem zâhir ulemasına hem de bâtın ulemasına eleştirilerde bulunur.

Tefsirinde sûrelerin Mekkî-Medenî durumunu belirterek, faziletine dair bilgilere de yer vermiştir. Bazen sebeb-i nüzûle dair birden fazla rivayetlere yer verdiği olmuştur. Neshi kabul etmekte ve bu konuda gelenekle örtüştürmektedir. İbn Acîbe kırâat farklılıkları sebebiyle oluşan manaları yeri geldiğinde ayrı ayrı zikretmiş ve içlerinden tercihte bulunduklarına, deliller getirerek tercih sebebini açıklamıştır. Sûre ve âyetler arası münâsebetlere ayrı bir önem vermekle birlikte bu münâsebetleri İslam hukukunda sonuca götürecek delil olarak kullanmadığı görülmüştür.

İbn Acîbe, tefsirinde ahkâm âyetlerini açıklarken Usûl-i Fıkıh yöntemlerine pek değinmemiştir. Lakin Usûl-i Fıkıh'ın konularına bakışını özellikle; *Kitab, Sünnet, İcmâ, Kıyas* konularını açıklarken, nesh konusundaki olduğu gibi bütün bu hususlarda geçmiş âlimlerin çizgisinde olduğunu göstermiştir.

Ümmetin icmâ ettiği meselelerde yeni bir söz söylemediği gibi, icmâ'ın hilafına söz söylemenin haram olduğunu vurgulamaktadır. İbn Acîbe, anlaşmazlığa düşülen bir meselede nasıl hüküm verileceği bilinmediği zaman, meselenin ilk olarak *Kur'ân*'a daha sonra *Sünnet*'e götürülmesi, şâyet o konuda *nas* bulunmazsa, *Kıyas*'a gidilmesi gerektiğini söyler.

İbn Acîbe'nin *el-Bahru'l Medîd*'te ibâdetler ile ilğili ahkâm âyetlerinin hemen hemen hepsine değinirken, konunun bütününe dayalı detaylara genelde girmediği söylenebilir. Ancak buralarda farklı mezheplerin görüşlerini de zikretmektedir. Nihayetinde *el-Bahru'l Medîd*'in sadece ahkâm tefsiri olmadığı göz ardı edilmemelidir.

İbn Acîbe Mâlikî mezhebine mensup olsa da özellikle Ebû Hanîfe ve İmam Şafiî'nin görüşlerine sıkça yer verirken, sahâbî ve tabiîlerin görüşlerini de aktarmaktadır. Dört büyük mezhep arasında en az Ahmed b. Hanbel'in görüşlerine yer vermektedir. İbn Acîbe, mezhep imamlarının görüşlerine değindikten sonra az da olsa delilleriyle konuyu ele almıştır. Zaman zaman tercih ettiği mezhebin görüşünü zikrederken, kimi zaman da yorumsuz olarak o mezhebin görüşünü aktarmıştır. Farklı mezheplerin görüşlerine yer verirken neredeyse yok denecek kadar az kaynak adı belirtmektedir. Çok az meselede ise, mezhep imamlarından farklı düşündüğü meselelerde kendi görüşünü de serdetmeyi ihmal etmemiştir.

İbn Acîbe, *tahâret* konusunda, kelimenin ıstılâhî ve terim manaları açıklamış fıkıh literatüründeki yaklaşımlara değinmiştir. Elbise temizliği, Kur'ân'ı Kerîm'e abdestsiz dokunma meselesi, hayız, abdestin farzları gibi konuları işlemiştir. İbn Acîbe bu konularda mezheplerin görüşlerine yer verdikten sonra işârî yorumunda; beden temizliği yanında, iç âleminde mutlak suretle temizlenmesi gerektiğine değinmiştir. Tahâret başlığı altında incelenen konulardan yalnızca abdestin farzları konusunda delil ve detaya girmiştir. Hayız başlığı altında ise; hayızlı kimsenin Kur'ân-ı Kerîm'i ezberden mutlak olarak okuyabileceğini söylerken diğer mezheplerden farklı olarak kendi görüşüne de yer vermiştir.

İbn Acîbe, *namaz* ibâdeti hakkında; vakit, kıble, seferîlik, cuma namazı, korku namazı, set-i avret, secde, kıraat, besmelenin hükmü ve namazda Fâtiha okumanın hükümleri gibi konuları ele alır. İbn Acîbe fıkıh kitaplarında bulunan namaz hakkında bazı konulara yer vermemektedir. İbn Acibe, namazın zâhirî yönünün yanında bâtınî yönüne de vurgu yapmaktadır. Zâhirdeki hükümlerin yanında bâtınî amel olan, huşû ve ihlâs gibi kavramların ehemmiyetini ifade etmektedir. Beş vakit olarak kılınan namaz hakkında her vakit için, Kur'ân-ı Kerîm'den bunlara işaret eden birden fazla âyeti delil olarak sunmaktadır. Bu vakitlerin sınırlarının belirlendiğini, bunun dışına çıkmanın hiçbir halde câiz olmadığını söylemektedir. İbn Acîbe kıble hakkında pek fazla detaya girmezken; Kâbe'ye uzakta olan kimselerin bizzat Kâbe'ye yönelemese de o tarafa dönmelerinin yeterli olduğunu, Hz. Musa'nın (as) namazda Kâbe'ye yöneldiğini, Hz. Yakub'un ise dua ederken kıbleye döndüğünü belirtmektedir. Setr-i Avret konusunda, namaz içinde ve dışında avret mahallerinin örtülmesinden bahseden

İbn Acibe, kadınların el ve yüzünün avret olmadığını söylemektedir. Bu konudaki işârî yorumunda, ibadet için hem zâhiren süslenmek gerektiğini hem de bâtınen iç dünyanın süslenmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Secde hususunda namazdaki secdenin yedi organla yapılmasının gerekliliğine değinirken tilavet secdesiyle alakalı; secde âyetini okuyup secdeye giden kimse, o secdenin anlamına uygun dua etmesinden bahsetmektedir. Namazdaki besmele hususunda İbn Acîbe, kendi görüşü olarak her sûreye başlanırken besmele çekilmesi gerektiğinin altını çizmektedir. İbn Acibe Fâtiha Sûresi hakkında uzunca işârî yorumlar yapar. Yapılan ibâdetlerin kulun kendi nefsine nisbet etmesine karşı, "*Sadece sana kulluk ederiz*" ifadesinin ardından "*yalnız senden yardım dileriz*" niyazının getirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu, kulun kendisi Allah'ın huzunrunda aciz bir varlık olarak kabul etmesi ve yardıma ihtiyacı olduğunu kabul etmesi anlamına gelir. "*Ancak sana kulluk ederiz*" ifadesi ise, kulun bütün amellerine sadece Allah için yaptığını ve hiçbir şeyi O'na ortak koşmadığını ifade etmektedir. Bu ifade, Allah'a karşı ihlâsı elde etmiş kimselerin özelliği olduğuna değinmiştir.

Kur'ân'ı Kerîm'de birçok yerde namaz ile zikredilen *zekât* hakkında ilgili âyetler ışığında açıklama yaparken bu konuda detaylı bilgilere yer vermemiştir. Zekât verilecek malların özelliklerinden bahsederken, zekâtın malın iyisinden verilmesinin gerekliliğinden aksi halde zekâtın geçersiz olacağının altını çizer. Kimlere verileceği hususunda; sekiz sınıftan bahseder. Toprak mahsullerinin zekâtı hakkında; mal sahibi olanların, ürünlerinden yedikleri miktarı zekât hesaplamasına dahil etmeleri gerektiği ve olğunlaşan ürünlerin hemen hasat edildiği zaman zekâtın verilmesi gerektiğine vurgu yapar. Ayrıca zekâtın açık veya gizli şekilde verilebileceğini, zekât vermeyenlerin cimrilikten kurtulamayacağının altını çizer. Zekât konusunda dört mezhebin de görüşüne yer vermeyi ihmal etmez. Zekât hakkında işârî yorumlarda bulunurken özellikle; Kalpteki kötü hasletlerden arınıp yerine güzel olan hasletlerin konulmasınıda kalbin zekâtı olduğuna değinir. Sadece maddi kazancın değil, manevi kazancın da zekâtının verilmesi gerektiğine inanır. Zekât hakkında yapmış olduğu işârî yorumlarda, zâhirdeki mananın genel bağlamından kopmamaya özen gösterdiği söylenebilir.

Ramazan orucu her ne kadar hicretten sonra farz kılınmış olsa da İbn Acîbe; *oruç ibâdet*inin Âdem'den (as) bu yana tüm peygamberler ve ümmetlere farz kılındığını söyleyerek, bu konuda vârid olan rivayetleri kabul ettiğini ortaya koymuştur. Müfessirimiz, orucun başlangıç ve bitiş vakti, seferî kimsenin oruç tutmama ruhsatı ve güneşin batımından şüphe eden kimsenin iftar etmesi, konularının dışına çıkmayarak oruç hakkındaki birçok fıkhî konuya temas etmediği görülmüştür.

Müellifimiz *Hac ibâdet*ini açıkladığı âyetlerde genel metodu olan; önce âyetin zâhirî tefsirine yer vermiş, mezheplere göre hükümleri zikreder ve işârî manalara değinmiştir. İbn Acîbe'ye göre hac, İslâm'ın beş şartından olup farz-ı ayındır. Şartlarına uygun yapılan haccın günahların silinmesine vesile olduğunu bildirmiştir. O'na göre ister hac ibâdeti ister umre olsun kazasıda farzdır. Hac ve umrenin yalnızca Allah'ın rızası için yapılması gerektiği vurgulanırken gösterişten kaçınılması gerektiği de belirtmektedir. Arafat vakfesi ve ziyaret tavafı farzdır. Hedy kurbanını, umre yapan kimsenin kesmesi gerekmektedir. Safâ ve Merve arasında sa'y yapılmasını tavafın devamı olarak görmektedir. Hac veya umre yapmak isteyen kişi engelenirse bir koyun kesmesi gereklidir. Ayrıca ihramlı olan kimselerin edebe son derece dikkat etmeleri ve ihram yasaklarına da uyulması gerekir. Allah dostlarının kalbini Kâbe'ye benzeten müellifimiz, onların kalbine girmenin önemine detaylıca yer verir. İbn Acîbe diğer başlıklarda bu denli detaya girmezken bu konuda biraz daha fazla detaya yer verdiği söylenebilir.

İbn Acîbe, Hz. Peygamber'in *kurban kesmek*le emrolunduğunu söylerken, kurban kesmenin hükmü hakkında bir açıklamaya yer vermemiştir. Kurban kesim günlerine ve kesilecek hayvanın cinsine temas etmesi sebebiyle kurban ibâdetini kabul ettiği bu açıklamalarından anlaşılmaktadır. İbn Acîbe, nefsin aşırı isteklerine karşı dur denilmesi gerektiğini, bu isteklerin kurban edilmesi gerektiğini söylemiştir. Bunu başarabilmenin sırrını; nefsin arzu isteklerini Allah yolunda kurban edebilmiş kimselerle beraber olmakta görmektedir.

Allah'tan af talebiyle yerine getirilmesi gereken *keffâret* konusuna genişçe vermiştir. Özellikle Mâlikî, Şâfiî ve Hanefî mezheplerinin görüşleri çerçevesinde konuyu işlemiştir. İbn Acîbe yemin keffâreti hakkında hayırlı olan işlerde yemin eden

kimsenin yeminini bozması ve hayır olan işi işledikten sonra keffâret vermesini söylemiştir. İbn Acîbe yemîn-i lağv konusunda, bir kimsenin konuşma esnasında "vallahi hayır, vallahi evet" demesinin yemîn-i lağv olduğunu söyleyen İmam Şâfiî ile aynı görüşte olduğunu söyleyerek, kendi düşüncesine uygun olan görüş başka mezhebin görüşü de olsa taassupta bulunmadan tercihini açıkça belirtmiştir. Yemin keffâretine getirmiş olduğu işâri yorumda; yapacağım veya yapmayacağım diye yapılan yeminin Allah'a karşı edepte eksikilk getirebileceğini belirtmiştir. İbn Acîbe genel anlamda, konuları bağlamından çok fazla koparmadan yapılmış tasavvufî yorumlar olarak değerlendirilebilir.

Netice olarak, İbn Acîbe'nin *el-Bahru'l-Medîd'*i, her ne kadar *rivâyet, dirâyet, işârî* yöntemlerini bünyesinde barındırıyor olsa da kanaatimizce tefsirinde *dirâyet* yöntemi daha ağır basmaktadır. Tefsirdeki bu zenginlik okuyucuya geniş bir yelpaze sunmakla birlikte, birçok bilgi düzenli, tertipli ve kolay ulaşılır halde sunulmuştur. İşârî yorumlarındaki inceliklerin ise ciddi bir tefekkür mahsulü olduğu gayet açıktır. Bu işârî manalar incelenirken âyetlerin bağlamından koparılmamasında önemli bir husus olarak belirtilmelidir. Müellifimiz daha ziyade niyet ve ihlas gibi konuların üzerinden, âyetlere yaptığı yorumlarla ibâdetlerde kuldan talep edilen en önemli meselelere dikkati çekerek bu konuda okuyucuya katkı sağladığı söylenebilir. Ancak İbn Acîbe'nin bu tefsiri yazarken asıl gayesi fıkhî hükümleri ortaya koymak olmadığı için, âyetlerin genel bağlamı dışındaki fıkhî konulara temas etmemesi sebebiyle bu alana kısmen katkı sağladığı söylenebilir. Genel olarak ibâdetler konusunda dört mezhebin görüşleri çerçevesinde, onlardan farklı ve aykırı bir tutumda bulunmamıştır.

KAYNAKÇA

Aras, M. Özgü. "Cemre". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/340-341. Ankara: TDV Yayınları, 1993.

Atar, Fahrettin. "Sefer". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/294-298. Ankara: TDV Yayınları, 2009.

Ay, Mahmut. *Kur'ân'ın Tasavvufî Yorumu*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1. Basım, 2011.

Bardakoğlu, Ali. "Kurban". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/436-440. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Bedir, Murteza. "Sünnet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/150-153. Ankara: TDV Yayınları, 2010.

Bilmen, Ömer Nâsuhi. *Büyük İslâm İlmihâli*. Ankara: Akçay Yayınları, 96. Basım, 2007.

Buhârî, Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmiu's-Sahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Çakan, İsmail Lütfi. *Hadis Usûlü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012.

Çetin, Abdurrahman. "Nesih". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/579-581. Ankara: TDV Yayınları, 2006.

Dalgın, Nihat. "Secde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/271-272. Ankara: TDV Yayınları, 2009.

Derman, M. Uğur. "Besmele". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/532-537. Ankara: TDV Yayınları, 1992.

Dönmez, İbrahim Kâfi. "Şer'u Men Kablenâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/15-19. Ankara: TDV Yayınları, 2010.

Durusoy, Ali. "Kıyas". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/524-528. Ankara: TDV Yayınları, 2022.

Ebû Davud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Erdem, Mehmet. "Salâtü'l-Havf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/21-23. Ankara: TDV Yayınları, 2009.

Erkal, Mehmet. "Zekât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/197-207. Ankara: TDV Yayınları, 2013.

Güç, Ahmet. "Kıble". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/364-365. Ankara: TDV Yayınları, 2022.

Güç, Ahmet. “Kurban”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/433-435. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Gürkan, Menderes. “Vakfe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/463-465. Ankara: TDV Yayınları, 2012.

Heysemî, Nûruddîn Alî b. Ebî Bekr. *Mecmeu'z-Zevâid*. Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1982.

Işık, Emin. “Fâtiha Sûresi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/252-254. Ankara: TDV Yayınları, 1995.

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî. *Reddü'l Muhtâr Âlâ d-Dürri'l Muhtar Şerh Tenviri'l Ebsar*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1966.

İbn Acîbe, Ahmed el-Hasenî. *el-Bahru'l-Medîd fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*. Thk. Ahmed Abdullah el-Kureşî Raslân. Kahire: 1999.

İbn Acîbe, Ahmed el-Hasenî. *el-Bahru'l-Medîd fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*. çev. Dilâver Selvi. İstanbul: Semerkand Yayınları, 1. Basım, 2011.

İbn Acîbe, Ahmed el-Hasenî. *el-Fehrese*. thk. Abdulhamid Salih Hamdân, Dâru'l-Ğadi'l-Arabî. Kahire: 1990.

İbn Atıyye, el-Endelüsî. *el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbil-Azîz*. Thk. Abdüsselâm Abdüşşâfî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.

İbn Cüzey, Ebü'l-Kāsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî el-Gırnâtî. *et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîl*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İmiyye, 1995.

İbn Hanbel, Ebû Abdillah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Kallek, Cengiz. “Müd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/455-457. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Karaman, Hayrettin. “Cuma”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/85-89. Ankara: TDV Yayınları, 1993.

Karaman, Hayrettin. *Anahtarlarıyla İslam Hukuku-1*. İstanbul: Ensâr Neşriyât, 1984.

Kaya, Eyyüp Said. “Mâlikî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/519-535. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Koca, Ferhat. “İbadet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/240-247. Ankara: TDV Yayınları, 1999.

Kurtubi, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed. *el-Câmiʿ li-aḥkâmi'l-Ḳurʾân*. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l -Mısriyye, 1964.

Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc, el-Câmiu's-Sahîh. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Nesâî, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb. es-Sünen. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Nîsâbûrî, Ebû Abdillah el-Hâkim, el-Müstedrek ala's-Sahîhayn, thk. Mustafa Abdulkadir Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1990.

Okumuş, Fatih. "Setr-i Avret". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/576. Ankara: TDV Yayınları, 2009.

Öğüt, Salim. "Hedy". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/156. Ankara: TDV Yayınları, 1998.

Öğüt, Salim. "İhram". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/539-542. Ankara: TDV Yayınları, 2000.

Öğüt, Salim. "İhsâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/548-549. Ankara: TDV Yayınları, 2000.

Öğüt, Salim. "S'ay". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/206-207. Ankara: TDV Yayınları, 2009.

Öğüt, Salim. "Tahâret". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/382-385. Ankara: TDV Yayınları, 2010.

Öğüt, Salim. "Tavaf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/178-180. Ankara: TDV Yayınları, 2010.

Râzî, Fahreddin. *Mefâtîḥu'l-Ġayb / et-Tefsîru'l-Kebîr.* Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.

Serahsî, Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl. *el-Mebsût*. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1993.

Serahsî, Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl. *Usûlü's-Serahsî*. Thk. Ebu'l-Vefâ el-Efgânî. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.

Sifil, Ebubekir. "Kıraat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/433-434. Ankara: TDV Yayınları, 2022.

Sinanoğlu, Mustafa. "İbadet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/233-235. Ankara: TDV Yayınları, 1999.

Suyûtî, Celaleddin. *el-itkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*. Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Kahire: el- Matbaatü'l-Meymeniyye, 1899.

Şaban, Zekiyyüddin. *Usûl-ü Fıkıh*. çev. İbrahim Kâfi Dönmez. Ankara: TDV Yayınları, 21. Basım, 2015.

Şener, Abdülkadir. "Abdest". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/68-70. Ankara: TDV Yayınları, 1988.

Şener, Mehmet. "Gusül". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/213-214. Ankara: TDV Yayınları, 1996.

Şener, Mehmet. "i'tikâf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/457-459. Ankara: TDV Yayınları, 2001.

Şentürk, Mustafa. *Münâsebâtü'l-Kur'ân −Âyet ve Sûreler Arasındaki İrtibatı Yeniden Düşünmek*. Ankara: İlâhiyât Yayınları, 1. Basım, 2015.

Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-Kebîr*. nşr. Abdulmecid es-Selefî. Musul: Mektebetu'l-Ulûm, 1983.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Yaman, Ahmet. "Zıhâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/387-390. Ankara: TDV Yayınları, 2013.

Yaran, Rahmi. "Kefâret". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/179-182. Ankara: TDV Yayınları, 2022.

Yaşaroğlu, M. Kâmil. "Namaz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/350-357. Ankara: TDV Yayınları, 2006.

Yavuz, Yunus Vehbi. "Hayız". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/51-53. Ankara: TDV Yayınları, 1998.

Yitik, Ali İhsan. "Oruç". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/414-416. Ankara: TDV Yayınları, 2007.

Zemahşerî, Ebü'l-Kāsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzîl*. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1407/1986.